

Beatissime Pater

Princeps Georgius Komiatkiewiczus
Porazyński et Equites Ordinis Iohannis
ferrae Crucis ad Pedes Sanctitatis
Vestrae Provoluti Supplicant
Die Solemnitatis Ordinis Iohannis
Apostolicam Benedictionem.

*Mun. Com. huius anni et m. huius
Dat. ex Aud. Vatic. d. 13 sept. 1937*

*Joseph Migon
Archiep. Nicomedensis*

LIETUVOS BAJORAS

2003 m. ruduo-žiema Nr. 8
Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos leidinys
Eina nuo 1995 m.

Redakcijos adresas:
Žalioji a. 2a, Trakų Vokė, Vilnius

Redakcinė kolegija:

Prof. dr. Artūras Rukas Daujotis () – vyr. redaktorius. Tel.: 8-37 551743

Undinė Nasvytytė (h. Sirakomla)

Prof. dr. Povilas Vitkevičius (h. Bialina) – redaktorius, mokslinis konsultantas

Prof. dr. Konstantinas Bogdanas (h. Rožė),

Giedrė Jurkūnienė-Bulotaitė (h. Koscieša),

Leonas Peleckis-Kaktavičius (h. Gulbė),

Vacys Reimeris (h. Prus I).

Stilistė doc. dr. Jūratė Čiriūnaitė

uriny

✠ Anelė Butkuvienė, Karalienė Bona	3
✠ I. Miliukienė, V. Vyčas, Žygimanto Augusto kelias į Barbaros Radvilaitės širdį	6
✠ Sigita Gasparavičienė, Vilniaus Vingio parko istorija (3)	9
✠ Jūratė Čiriūnaitė, Ką apie XVI a. Lietuvos bajorus pasakoja jo vardynas	11
✠ Aldona Varnienė, Palaimintasis Z.Č. Felinskis ir Lietuva	13
✠ Povilas Vitkevičius, Pirmieji kariniai riterių ordinaai (3)	15
✠ Artūras Rukas Daujotis, Jotvingių kryžiaus riterių ordinas	18
✠ Sigita Gasparavičienė, Apie Bystrampolio dvarą	21
✠ Vytautas Rimgaila, Laumių dvaro paskutiniai šeimininkai	23
✠ I. Miliukienė, V. Vyčas, Dvarų bibliotekos ir jų likimai	24
✠ Vytautas Jonas Rimgaila, Bajorų Rimgailų giminės kapas-mauzoliejus	26
✠ Donatas Balčiauskas, Įamžintas kunigaikštis Jonušas Radvila	27
✠ Mykolas Sliževičius, Kur palaidoti Lietuvos valdovai	27
✠ Povilas Vitkevičius, Kražiai: 750 metų istorinė pynė	28
✠ Unė Milerienė, Gyvenimo tikslas - tobulėti	30
✠ J. Galkauskas, Bajoriškos tematikos kūriniai "VARPUOSE"	32
✠ Georges Sinclair-Guioneau, Dėl straipsnio apie Lascarių kilmę	33
✠ Ieva Kaušiniienė, Vasaros kelionė į Radvilų miestą	34

"The Lithuanian Nobleman", the publication of the Lithuanian nobility, is published since 1995. The chief editor is Count Artūras Rukas Daujotis von Derneck (Aušros 3, Garliava - Naugardiskės, Kaunas district LT 4316, Lithuania)
The address of the editorial office: Žalioji a. 2a, Trakų Vokė, Vilnius

1928 07 03

Lietuvos Bajorų karališkosios sąjungos vadovybė ir žurnalo "Lietuvos bajoras" kolegija nuoširdžiai sveikina senatorių profesorių, daktarą **Povilą Vitkevičių**, Bialinos herbo bajorą garbingo 75-ojo gimtadienio proga, linkėdami ilgų vaisingo darbo metų, dirbant Bajorų sąjungos ir visos Lietuvos naudai.

LBKS Vadovybė,
žurnalo "Lietuvos bajoras"
redkolegija

Tarp legendų ir tiesos

Maironio lietuvių literatūros muziejuje 2003 m. gegužės 12 d. vyko vakaras, skirtas karalienei Bonai atminti. Dalyvavo KTU doc. dr. Anelė Butkuvienė, solistė Sabina Martinaitytė, pianistė Audronė Eitmanavičiūtė. Renginį organizavo bajorų senatorė Virginija Balčiauskaitė-Daugirdienė.

KARALIENĖ BONA

1518 m. balandžio viduryje karalių mieste Krokuvoje buvo neįprastas sujūdimas. Miesto gatvės buvo pilnos svetimšalių ir tėvynainių. Vavelyje viešėjo karaliai ir kunigaikščiai. Buvo rengiamasi 51 metų Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo ir 22 metų gražuolės italės, Milano ir Bario kunigaikštystės Bonos Sforcos vestuvėms. Šios vestuvės buvo didžioji Jogailaičių dinastijos pratęsimo viltis, nes dinastija geso be vyriškų įpėdinių. 1506 m. miręs Aleksandras Jogailaitis vaikų neturėjo, o Žygimantas Senasis su pirmąja žmona teturėjo dvi dukras.

Nuotaką karalius išsirinko iš tiesų puikią. Jaunosios kunigaikštystės grožiui apdainuoti Italijoje buvo kuriami eilėraščiai ir poemos, ji tapo romanų heroje. Bona Sforca tiems laikams gavo puikų humanistinį išsilavinimą. Jos mokytojai buvo garsūs italų humanistai. Vienas jų Chrizostomas Kolona po 10 mokymo metų apie savo mokinę rašė: „Kunigaikštystė Bona Sforca [...] moka atmintinai keturias Vergilijaus knygas, Cicerono laiškus, įvairių epigramų, daug italų darbų, taip pat Petrarkos poeziją, rašo ir išsireiškia labai mokyta“. Jaunoji Bona buvo auklėta kaip būsimoji karalienė. Nors Sforcų giminė tragiškomis aplinkybėmis buvo praradusi Milano kunigaikštystės sostą, tačiau Bonos motina, kilusi iš ispaniškosios Aragonų dinastijos, tikėjosi sostą atgauti arba surasti savo gražuolei dukrai jaunikį karalių. Ir pati Bona savo ateitį įsivaizdavo tik kaip karalienės.

A. Butkuvienė, S. Martinaitytė, A. Eitmanavičiūtė

IŠSIPILDĖ SLAPTOJI SVAJONĖ

1518 m. vasario pradžioje kunigaikštystė Bona su 300 žmonių palyda paliko gimtąją šalį ir iškeliavo į Lenkijos karalystės sostinę Krokuvą. Balandžio 18-ąją Krokuvos katedroje Žygimantą Senąjį ir Boną Sforcą sutuokė primas kardinolas Jonas Laskis. Tuo po jungtųjų Bona buvo karūnuota karaliene. Didžioji Bonos svajonė išsipildė, karalienės karūna papuošė jos galvą. Santuokoje su Žygimantu Senuoju ji išgyveno 30 metų ir susilaukė 5 vaikų – Izabelės, Žygimanto Augusto, Sofijos, Onos ir Kotrynos. Lenkijoje karalienė Bona išgyveno 38 metus. Ar pateisino naujoji tėvynė karalienės viltis? Ar tapo šis lietingų nykių rudenių ir speiguotų žiemų kraštas prie Italijos saulės įpratusiai kunigaikštutei jos pažadėtą žemę?

Jau pirmieji gyvenimo metai parodė, kad spindinti karalienės karūna svajonėse ir gyvenime buvo skirtingi dalykai. Per daug skyrėsi karaliaus valdžios supratimas, reali karaliaus valdžia Lenkijoje ir Italijoje, abiejų šalių papročiai, gyvenimo būdas. Auklėtai humanizmo dvasia, išsilavinusiai Bonai rūmų dvariškiai ir abiejų valstybių (Lenkijos ir Lietuvos) didikai atrodė tamsūs ir šurkštūs. O jiems rafinuotos svetimšalės atnešta rūmų prabanga ir

spindesys, naujos mados – dekoltuotos damų sukniš, įmantrios šukuosenos, nauji papročiai, reikalauję pagarbos damoms, subtilumo, gebėjimo palaikyti intelektualų pokalbį, o ne vien išgerti statinės vyno ir suvalgyti kalnus mėsos – kėlė ne tik nuostabą, bet ir pasipiktinimą.

BONOS VEIKLA LIETUVOJE

Pagrindinis karalienės ir didikų konfliktas glūdėjo kitur. 1520 m., gimus sosto įpėdiniui Žygimantui, kuriam Romos imperatorių pavyzdžiu buvo duotas dar ir Augusto vardas, karalienė viską paskyrė vienam tikslui. Ji siekė, kad jos sūnus ne tik įgytų teises į Lenkijos ir Lietuvos sostus, bet ir norėjo padaryti juos paveldimus kaip Vakarų Europoje. Pirmiausia Bona veikė LDK. Dvejų metų amžiaus Žygimantą Augustą LDK Ponų Taryba paskelbė sosto įpėdiniu, o 1529 m., kai jam buvo devyneri metai, išrinko Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Tais pačiais metais lenkai Žygimantą Augustą paskelbė Lenkijos karaliumi. Tuo metu Žygimantas Senasis jau buvo pasiligojęs, sūnus nepilnametis, todėl faktiškai Lenkijos ir Lietuvos valdove tapo karalienė Bona. Čekų ir vengrų karaliaus pasiuntinys Marsupinas viename savo laiške rašė apie Boną: „Karalius nusto-

jo turėjęs savo valią ir buvo lyg už pavadžių vedamas. Visą turėjo savo rankose karalienė Bona. Ji viena valstybę valdė, visiems įsakymus davinėjo ir taip įgrišo visiems žymiesiems ponams ir bajorams, kad jie vos pajėgė tai iškęsti“. Igyta valdžia keitė Bonos būdą, jos santykius su pavaldiniais. Nepaprastai pasikeitė netgi Bonos išvaizda. Praėjus 12 metų po vestuvių nutapytame karalienės portrete nelikę nė pėdsako didžiaakės gražuolės. Iš portreto į mus žvelgia nejauna (o karaliai tebuvo 34-eri metai), rūsti, kietai sučiauptomis lūpomis valdinga moteris.

Beveik visi amžininkų, išskyrus vieną kitą, atsiliepiamai apie karalienę Boną nepalankūs. Vieni pikta šaipėsi, kad karališkoje šeimoje esąs vienintelis vyras – tai karalienė. Kitiems Bona buvo neriboto valdžios troškimo, intrigų, šykštumo išsikūnijimas. Tretį priskyrė jai naujų ydų ir nedorybių puokštę.

Ar tai buvo tiesa ir kokia iš tikrųjų buvo karalienė Bona? Lenkijos ir Lietuvos valdovų sosto ji buvo vienintelė tokio išsilavinimo aštraus proto pragmatiška moteris, atnešusi iš Italijos komercinį ūkio supratimą. Tais laikais net tarp vyrų valdovų tai buvo nedažnos savybės. (Nemažai kaltinimų Bonai teko dar ir todėl, kad ji buvo moteris.) Ji ne tik įtvirtino sūnaus teises, bet ir sukaupė milžiniškus turtus kaip karaliaus valdžios savarankiškumo ramstį. Gavusi iš Žygimanto Senojo pagal vedybų sutartį nemažas žemės valdas, ji jas nepaprastai išplėtė. Bona išpirkė savo dieverio Aleksandro Jogailaičio praskolintus karališkuosius dvarus, pripirkė daug naujų žemių. Vien LDK karališkų dvarų žemės tęsėsi nuo Gardino iki Kauno, abipus Šešupės, siekė Platelius ir Palangą. Patį reikšmingiausią XVI a. ūkio pertvarkymą LDK – valakų reformą – sumanė karalienė Bona, o ją užbaigė Žygimantas Augustas. Po šios reformos ne tik LDK dvaruose, bet ir valstiečių ūkiuose buvo įdiegti tiems laikams moderni trilaukė sėjomaina, LDK ūkis tapo europietiškas.

KULTŪRINĖ BONOS VEIKLA

Didžiuliai karalienės Bonos nuopelnai Lenkijos ir Lietuvos kultūrai. Ji kvietė iš Italijos garsius architektus, dailininkus, muzikantus, poetus. Karaliaus dvaras Lenkijoje tapo Renesanso kultūros židiniu. Pradžią europietiškam renesansiniam didžiojo

kunigaikščio dvarui Vilniuje, ypač klestėjusiam Žygimanto Augusto laikais, irgi davė karalienė Bona. Jos pakviesti italų architektai XVI a. trečiame dešimtmetyje suprojektavo ir pastatė puošnius renesansinius Vilniaus Žemutinės pilies rūmus. Kartais karalienė gyvendavo LDK sostinėje Vilniuje. 1534 m. Vilniaus katedroje ji pastatė puošnų antkapinį paminklą didžiajam kunigaikščiui Vytautui, supeikusi didikus, kad jie nesaugo didžio ir garbingo valdovo atminimo. Karalienės globojamas vienas garsiausių XVI a. humanistų Abraomas Kulvietis įsteigė pirmąją LDK aukštesniąją mokyklą, veikusią Vilniuje 1539–1542 metais. Joje mokėsi apie 60 didikų vaikų ir jie buvo rengiami studijoms Vakarų Europos universitetuose. Kai Vilniaus vyskupas Povilas Alšėniškis pradėjo persekioti protestantą Abraomą Kulvietį, šis buvo priverstas bėgti iš Vilniaus į Karaliaučių. Tada Kulvietis parašė savo garsųjį laišką „Tikėjimo išpažinimas“ ne kam kitam, o karaliai Bonai, prašydamas globos ir galimybės dirbti LDK. Tačiau karalienė, užimta valstybės reikalais, į laišką neatsakė.

Paaukėjusi savo gyvenimą karaliaus valdžiai sustiprinti ir sūnui įtvirtinti sostę, karalienė Bona išgyveno savo skaudžiausią gyvenimo tragediją. Amžininkų tvirtinimu, iš visų savo vaikų ji labiausiai mylėjo sūnų. Motinos dėka jis gavo labai puikų išsilavinimą, buvo poliglotas. Keturių Žygimanto Senojo ir Bonos dukterys to meto supratimu buvo labai garbingos nuotakos, tačiau dvi buvo nelabai sėkmingai ištektintos, o kitos dvi, Bonai gyvenant Lenkijoje, taip ir liko netekėjusios. Tvirtinama, kad taip atsitiko dėl karalienės šykštumo, nes ji nenorėjusi skirti dukroms didesnio kraičio.

Žygimantas Augustas nepateisino didikų motinos vilčių. Jis neturėjo valdovui reikalingų bruožų – valstybinio mąstymo, valios, ryžto. Valstybės reikalų sprendimą jis nuolat atidėliodavo ir todėl buvo pramintas „karaliumi „Rytoj““. Daugiausia laiko jaunasis karalius skirdavo savo pomėgiams – žirgams, moterims, brangakmenių kolekcionavimui. Daugelio valdinių akyse kalta dėl to buvo karalienė motina. Bona tikėjosi, kad sėkminga sūnaus santuoka padės išspręsti daugelį valstybės problemų. Tačiau savo planų jai realizuoti nepavyko, nes didikai parinko sūnui žmoną Elž-

Karalienė Bona Sforza

bieta Habsburgaitę, kurios karalienė Bona labai nenorėjo. Nelinko prie septyniolikmetės gležnos, ligotos Elžbietos ir Žygimantas Augustas. Santuokoje jie išgyveno tik dvejus metus. 1545 m. Elžbieta mirė ir buvo palaidota Vilniuje, kur nuo 1544 m. gyveno Žygimantas Augustas kaip didysis Lietuvos kunigaikštis.

DVI KARALIENĖS

Dar Elžbietai gyvai esant prasidėjo didžioji Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės meilė, vainikuota slaptomis vedybomis 1547 m. Jos padarė motiną ir sūnų nesutaukiamais priešais. Sūnaus vedybas karalienė Bona laikė nedovanotina politine klaida, neatitinkančia valstybės interesų. Motinos nuomone, Lenkijos karaliū (po tėvo mirties 1548 m. jis paveldėjo Karūnos sostą) ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui žmonos reikėjo kitokios. Savo nemeilę marčiai karalienė rodė visur. Kai Žygimantui Augustui pavyko palaužti didikų pasipriešinimą ir gauti sutikimą karūnuoti Barbora, prieš atvykstant marčiai į Krokuvą, Bona su dukterimis demonstratyviai išvyko iš miesto.

Tik 1551 m. kovo mėnesį, per Velykas, kai Barbora gulėjo mirties patale ir jai gyventi buvo belikusios kelios savaitės, karalienė Bona ryžosi pripažinti marčią. Jos pasiuntinys atvyko į karaliaus rūmus ir buvo priimtas. Jis perskaitė Bonos laišką, kuriame ji kreipėsi į marčią tokiais žodžiais: „Šviesiausioji karalienė Bona, Dievo malone Lenkijos karalienė [...] po ilgo ir brandaus pamąstymo pasižada jūsų karališkąją

didenybę pripažinti ir gerbti kaip savo dukrą ir mylimiausiąją marčią [...] siųsdama dangun maldas, kad jūsų karališkajai didenybei pavyktų greitai pasveikti nuo to dabartinio negalavimo ir susilaukti visokiausios sėkmės ateityje“. Ar tai buvo nuoširdus žingsnis, padiktuotas žmogiško gailesčio gestančiai marčiai, ar gerai apgalvotas ėjimas, norint palenkti į savo pusę sūnų, mums jau niekas negalės atsakyti. Bet tas žingsnis jau buvo pavėluotas. 1551 m. gegužės pradžioje Barbora mirė. Sielvarto priblokštas Žygimantas Augustas netgi kaltino motiną, kad ji nunuodijusi Barborą. Nemylimos marčios mirtis dar labiau nutolino motiną ir sūnų. Keli trumpi pasimatymai su sūnumi, kuriuos su dideliu vargu organizavo pati karalienė Bona, baigėsi abipusiu nepasitenkinimu ir dar didesniu tarpusavio šaltumu. Vieną jų savo laiške velionės Barboros broliui Mikalojui Kristupui Radvilai Rudajam aprašė Žygimantas Augustas: „Ji sąmoningai to siekė (t.y. susitikimo - A.B.). [...] Taigi ir susitiko. Važiavo vokiška karieta, kuri buvo Varšuvoje padaryta [...]. Taigi, kai mes šile susitikome, apie nieką daugiau tarp mūsų kalbos ir nebuvo, ji tik gyrė tą vokišką karietą, ir trumpą valandėlę pabuvę, nieko daugiau kaip apie tą karietą kalbos neturėdami, taip ir išsiskyrėme“. Kokį begalinį sūnaus šaltumą motinai rodo šio laiško žodžiai! Ką turėjo jausti mylinti motinos širdis po tokio susitikimo su sūnumi? Po nepavykusių karalienės Bonos organizuotų susitikimų su sūnumi jie matėsi dar porą kartų, kai Žygimantas Augustas tuokėsi trečią kartą su Kotryna Habsburgaitė ir per sesers Sofijos vestuves. Šie susitikimai motinos ir sūnaus tarpusavio santykiuose nieko nepakeitė.

BONA GRĮŽTA Į ITALIJĄ

Atstumta ir vieniša ji leido dienas su nejaunomis netekėjusiomis dukterimis Mozūrijoje, gyvendama Varšuvoje arba Plocke. Karalienei Bonai tai buvo labai sunkios dienos. Tada ji pasiryžo lemtingam žingsniui – grįžti atgal į Italiją. Žygimantas Augustas, bijodamas Europos masto neslovės, kad Lenkijoje karalienei motinai nebėra vietos, neleido jai išvykti. Jis netgi pagrasino nubausti visus tuos, kurie padės Bonai tai padaryti. Šis grasinimas buvo viešai paskelbtas. Į ji karalienė motina reagavo

labai skausmingais žodžiais, kad prievartą vykdo tas, kurį ji nešiojo savo iščiose, kuris iš jos gavo gyvybę ir karališkąją sostą. Karalienės Bonos ir sūnaus nesutarimai pradėjo garsėti už Lenkijos ribų ir tada Žygimantas Augustas davė leidimą, bet su viena sąlyga. Ji turėjo atsisakyti viso nekilnojamojo turto, užgyvento Lenkijoje ir LDK. Bonai sūnus leido pasiimti tik pinigus ir brangenybes.

1556 m. vasario 1-ąją karalienė Bona, išklausiusi ryto mišias Varšuvos katedroje, lydima nedidelio būrelio jai ištikimų žmonių paliko miestą. Už miesto ribų ją palydėjo raudančios dukros, sūnus atsisveikinti neatvyko. Taip po 38 metų paliko Lenkiją karalienė Bona.

Pikta legenda pasakoja, kad jos kortežą sudarė 24 krovininiai vežimai, prikrauti brangenybių. Jeigu tai ir tiesa, vis tiek jokie pasaulio turtai negalėjo atstoti Bonai to, ką ji paliko Lenkijoje. Per Europą, karališkai priimama visų monarchų rūmuose, keliavo vieniša, nejauna, gyvenimo negandų paženklintu veidu moteris. Kaip skyrėsi šis kelias nuo to, buvusiojo prieš 38 metus jaunystės, vilties, džiaugsmo kelio!..

Vienintelė paguoda Bonai buvo tai, kad ją labai džiaugsmingai sutiko tėvynainiai italai. Į savo gimtinę Barį ji atvyko 1557 m. gegužės 13 dieną. Deja, gyventi karalienei buvo likę labai nedaug. Mirties priežastimi tapo Bonos iš Lenkijos išsivežti turtai. Atvykusi į Italiją, ji paskolino Ispanijos karaliui Pilypui II Habsburgui tiems laikams didžiulę sumą – 430 tūkstančių dukatų. Skolos grąžinti karalius nenorėjo, o be to, jis planavo paimti savo globon itališkąsias Bonos valdas. Negrąžinti skolos ir užvaldyti žemes kelias buvo vienas – pašalinti Boną. Renesanso epochoje populiariausia priemonė tam buvo nuodai. Pilypas II surado žmogų iš karalienės Bonos aplinkos – jos artimą patikėtinį Papakodą – ir paskatino jį nunuodyti karalienę. Papakoda nuodų karalienei Bonai davė du kartus. Nuodų paveikta ji 1557 m. lapkričio mėnesį staiga susirgo. Papakoda ir jo pagalbininkai, kai karalienė buvo beveik be sąmonės, surašė testamentą. Parodyti, kad karalienė pritaria testamentui turiniui, tarnaitė pakėlė klejojančios Bonos ranką. Šiuo falsifikuotu testamentu visas turtas atiteko Pilypui II ir Papakodai. Bonos vaikams te-

liko tik trupiniai. Kai Bona po nesėkmingo nuodijimo atsigavo, ji pasipiktinusi anuliavo testamentą ir parašė naują. Pagal jį pagrindiniu Bonos turto paveldėtoju tapo jos sūnus Žygimantas Augustas. Tada Papakoda davė nuodų antrą kartą ir karalienė Bona buvo nunuodyta. Po jos mirties tikrasis karalienės valią išreiškęs testamentas dingo. Paslaptimis aplinkybėmis mirė visi asmenys, vienaip ar kitaip susiję su karalienės „liga“. Paveldėtojais tapo Pilypas II ir Papakoda, bet tokiu būdu įgyti pinigai neatnešė jiems laimės. Finansiskai Ispanijos karalystė neatsigavo ir Pilypas II turėjo skelbti išdo bankrotą, o Papakoda mirė iššvaistęs visą turtą ir net neap rūpinęs savo vaikų. Apie 250 metų, iki pat trečiojo Lenkijos-Lietuvos valstybės padalijimo, didikai bandė atgauti Pilypui II Bonos paskolintus pinigus, istorijoje vadinamus neapolietiškomis sumomis.

AMŽINOJO POILSIO VIETA

Karstas su karalienės Bonos palikais ilgą laiką išstovėjo Bario miesto šv. Mikalojaus bazilikos zakristijoje. 1584 m. LDK didikas Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, grįždamas iš Jeruzalės, buvo sustojęs Baryje ir, aplankęs karalienės karstą, savo kelių knygų išpūdžių knygoje „Kelionė į Jeruzalę“ rašė: „... man parodė karalienės Bonos kūną. Jis guli katedros bažnyčios zakristijoje, juodo šilko aksomu apdengtame karste, dar nepalaidotas. Iki šiol nesuiręs, tik viršutinė lūpa kiek išgedusi“. 1588 m. Bonos duktė Ona Jogailaitė gavo popiežiaus leidimą perkelti motinos palaikus į baziliką ir pastatyti jos garbei mauzoliejų. 1593 m. mauzoliejus buvo baigtas. XX a. pradžioje gerokai pertvarkytas jis išliko iki mūsų dienų.

Visas italų kunigaikštystės, Lenkijos karalienės ir LDK didžiosios kunigaikštienės Bonos Sforcos gyvenimas patvirtina garsų romėnų posakį „Sic transit gloria mundi“ (Taip praeina pasaulio garbė).

Straipsnis perspausdintas iš knygos: Butkuvienė A. Amžinos moterys (Ižymiosios XIV-XIX a. Lietuvos moterys). – Kaunas: Technologija, 1996. – P. 32-

Žygimanto Augusto kelias į Barboros Radvilaitės širdį

Kiekvieno žmogaus gyvenime yra iškilų valandų – vienos svarbesnės, kitos ne tokios svarbios. Kai kurios tampa ryškiu moralinio gyvenimo tarpsniu, prie kurio noromis nenenoromis mintys grįžta be atvangos.

Viena tokių iškilų asmenybių – Barbora Radvilaitė, kuri užėmė ypatingą vietą Lietuvos ir Lenkijos istorijoje ir kultūroje. Gyveno neilgai, nepaliko literatūros veikalų, nevadovavo mūšiams, neišgarsėjo kaip žymi, savo valdinių likimus lėmusi monarchė. Jos asmuo ir ją lydėjusios legendos jau daugiau kaip keturi šimtmečiai traukia ne tik mūsų, bet ir kaimyninių kraštų dailininkus, poetus, dramaturgus, istorijos tyrinėtojus. Jos likimą apdainavo didžiausi lenkų poetai, lietuvių skaitytojai ji daugiausia žinoma kaip J. Grušo ir R. Samulevičiaus kūrinių herojė, nors apie ją rašė ir kiti autoriai, jos likimas įamžintas žymių dailininkų drobėse. Kas gi iš tikrųjų buvo Barbora Radvilaitė, kur jos žavumo paslaptis? Barbora yra iš tų asmenybių, kurios iki šiol kelia ne tik susidomėjimą, bet ir simpatiją.

SUŽEISTA PRINCO ŠIRDIS

Kaip tik tokia moteris galėjo patraukti ir sužavėti Žygimantą Augustą. Augustas (1520–1572) buvo Barboros Radvilaitės bendraamžis. 1543 m. Žygimantas buvo apvesdintas su septyniolikmete Elžbieta Austrijiete. Po dviejų mėnesių, palikęs savo žmoną Krokuvėje, jis atvyko į Lietuvą. Manoma, kad jau tų pačių metų spalio mėnesį Žygimantas Augustas aplankė Barborą Radvilaitę jos rezidencijoje netoli Vilniaus. Žygimanto ir Barboros santykiai pamažu virto didele meile. Be meilės, Barborą su Žygimantu jungė ta pati religija, aukšta humanistinė Renesanso kultūra, potraukis menui ir net bendri pomėgiai: medžioklė, brangenybių kolekcionavimas, puotos.

Nežinia, kaip būtų pasibaigęs jų draugystės ir meilės romanas, jei ne Žygimanto žmonos Elžbietos mirtis (1545 m.). Greit jam buvo suieškota kita nuotaka – Prūsijos kunigaikščio Albrechto duktė Ona Sofija. Tačiau Žygimantas šias vedybas vis atidėliojo, o jo santykiai su Barbora vis stip-

rėjo ir pasidarė žinomi ne tik Vilniuje, bet ir kitose kaimyninėse valstybėse.

Žygimantas Augustas Barborą mylėjo karališkai: apibėrė ją karališkomis dovanomis, organizavo nesibaigiančias puotas ir šventes. Jos garbei specialiai iš Vakarų Europos pirmą kartą į Lietuvą buvo atvežtos gulbės – viduramžių riterių meilės paukščiai.

GRAŽIOSIOS NAŠLĖS BURTAI

Radvilų rūmus istorikas M. Balinskis „Atsiminimuose apie karalienę Barborą“ taip aprašo: „Tai buvo iškilūs mūro rūmai, pastatyti italų architektų. Stūksojo jie nepaprastai gražioje vietoje prie Neries. Supo juos ūksmingos liepų ir kėnių gretos, platus vyšnynai ir obelynai, žuvų pilni telkiniai, kvapniosios gėliųalydvės ir krūmuose – uzopai, rozmarinai, levandos, briedgaurės, vėdrynai, bukmedžiai, alyvos ir našlaitės. Pro centrinių kambarių langus buvo matyti platus abiejų – Aukštutinės ir Žemutinės – pilių mūrai, o krypdamos toliau akys sustodavo pailsėti tamsiuose Antakalnio kalnuose, apaugusiuose amžiniais miškais ir niekur nesitraukiančiuose nuo puikiosios Neries vagos.“ Tuose rūmuose 1520 m. gimė stebuklingo grožio, retų dorybių ir bruožų, didžiai pamaldi mergina, kuri buvo gavusi aukščiausią anais laikais kilmingųjų išsilavinimą: be gimtosios rusėnų kalbos, kuria nuo gimimo buvo jai liepta kalbėti, mokėjo ji visas lotyniškas maldas, graškiai siuvinėjo su rėmeliu (be to tais laikais išsilavinimas nebūtų buvęs pakanamas). O italų kalba, kuri anuomet buvo elegantiškas salonų ir dvarų išprusimo ženklas, šnekėjo taip sklandžiai, kaip savo gimtąja. Kadangi senų papročiu negalėjo pasirinkti vyro, už kurio būtų norėjusi tekėti, tai vos sulaukusiai aštuoniolikos savo gyvenimo metų, kai tik visoje šalyje nuskambėjęs stebuklingas etmono dukters grožis išsiskleidė, tėvas tučiuojau išrinko jai vyrą. Tai buvo vyriškis iš senos Lietuvos giminės, kilme tolygios, o turtais gerokai pranašesnis Radvilų šeima, atstovas Stanislovas Goštautas, Naugarduko vaivada. 1538 m. už jo ištekojo Barbora. Beveik ket-

verius metus juodu išgyveno kartu, bet palikuonio taip ir nesusilaukė. Stanislovas Goštautas mirė 1542 m. Juo ir baigėsi Lietuvoje Goštautų giminė. Jauna našlė paliko savo prabangius rūmus Geranainyse, persikėlė gyventi į Vilnių ir atsidadė mylimos motinos priežiūrai, kuri jau metai taip pat našlavo. Po trejų metų matome Barborą prie karalienės mirties patalo, ir tik tada kaskart dažniau pas ją ėmė lankytis karaliaus. Vienintelis vizitų akstinas buvo meilė. Augustas, karalienės mirties atleistas nuo vyro įžadų, niekieno nevaržomas jaunas vyriškis, buvo nepuikus, bendrauti malonus, tad neuostabu, kad jis lengvai laimėjo jaunosios našlės simpatiją ir širdį, kieta ir neprieinamą daugeliui iš anuometinio jaunimo, kuris bergždžiai stengėsi rasti į jos širdį kelią. Kaskart vis gražėjanti Barbora visomis koketavimo išgalėmis, kokių tik gali išrasti moters nuovoka, norėdama patikti savo gerbėjui, kurio meilė sužadino šeimos savigarbą ir jos pačios išdidumą, nepastebimai pati įklimpo. Ir koketiška našlė meile atsakė Žygimantui į jo meilę. Nuo tada karaliui užsiplieskė aistra, ir jis neslėpė jos nuo Barboros. O kai ši priėmė ją, ėmė rasti nenumatytų susitikimų, slaptų pasimatymų, kuriuos vien tik meilė taip apsukriai moka tvarkyti.

SLAPTOSIOS VEDYBOS

Aistringa Žygimanto Augusto meilė gražiai Barborai jau buvo tiek išaugusi, kad nieko padaryti nebegalėjo nei tėvo autoritetas, nei motinos ir seserų įkalbinėjimai, nei pagaliau virtinė neaiškių padarinių. Po Lietuvą pradėjo sklisti gandai apie slaptus karaliaus ir Barboros susitikimus. Augusto širdyje Barboros meilė turėjo nugalėti visus jo luomo varžtus. Jis turėjo nepalaužiamai sukaupti valią ir ryžtą ir imti ją į žmonas, kadangi sulaužė Radviloms duotą žodį ir vėl ėmė varstyti slaptus vartelius į parką, kur susitikdavo su mylimąja Barbora. Slapti pasimatymai kartojo, bet jau nebe rūmuose, kur Radviloms buvo pasižadėjęs daugiau kojos nekelti, bet parke, šimtamečių liepų ūksmėje. Ten gana neįprastomis aplinkybėmis, slaptai 1547 m. vasarą įvyko Žygimanto Augusto ir

Fransua Gorenjė. Barbaros Radvilaitės portretas

Barboros Radvilaitės vedybos. Šiose su-tuoktuvėse buvo tik Barboros motina, bro-liai Radvilos, Stanislovas Kęsgaila, Stanis-lovas Davaina ir kunigas, kuris palaimino jungtuves. Likęs Barboros gyvenimas, kaip žinome, buvo nuolatinių kančių ir intrigų vir-tinė. Žygimanto Augusto meilė Barborai bu-vo tvirta, valinga ir nepalaužiama. Jis grū-mėsi su visais priešininkais, vyriškai atrė-mė visas audras, kurios užgriuvo dėl vedy-bų jį patį ir žmoną. Barborą jis mylėjo la-biau už viską, mylėjo kaip pačią, vertą jo meilės. Dar kol gyvas buvo tėvas ir reikėjo dangstyti vedybas su Barбора, kai valsty-bės reikalai vertė būti prie jo, Žygimantas Augustas turėdavo dažnai atsiskirti nuo my-limos žmonos. Pati Barbora visiškai netroš-ko Lenkijos Karūnos. Svarbiausi jai buvo meilė Žygimantui, o ne garbė ir titulai. Ta-

pusi iš Dievo malonės Lenkijos karaliene, didžiaja Lietuvos, Prūsų kunigaikštienė, ji nepakeitė savo santykių su žmonėmis.

GYVENIMAS DUBINGIUOSE

Dubingiai – dvaras, pilis ir mies-telis – buvo Lietuvos magnatų Radvilų val-da. Ne veltui Radvilos titulavosi Biržų ir Dubingių kunigaikščiais.

Radvilų dvare nuo 1547 m. lap-kričio mėn. 19 d. beveik penkis mėnesius gyveno Žygimanto Augusto žmona Barbo-ra Radvilaitė, globoti pavesta jos broliui LDK taurininkui Mikalojui Radvilai Ru-dajam ir Merkinės seniūnui gydytojui Sta-nislovui Davainai. Po slaptų jungtųjų, kai Žygimantas buvo priverstas išvykti į Len-kiją Piotrkore šaukiamo seimo reikalais, ji čia praleido visą neramaus laukimo ir poli-

tinės įtampos žiemą, kol 1548 m. balandžio 17d. iškilmingai kaip Žygimanto Augusto žmona buvo įvesta į didžiojo kunigaikščio pilį Vilniuje. Minėtą Dubingių laikotarpį at-spindi gana gausi Žygimanto Augusto, Bar-boros Radvilaitės, jos globėjų bei kitokia ko-respondencija, teikianti ir kai kurių reikš-mingų detalių apie pačią Dubingių pilį.

Mūriniam name gyveno Barbo-ra Radvilaitė, iš čia dažnai žvelgdavo į Vil-niaus kelią kitoje ežero pusėje, praleido Dubingiuose neramaus laukimo mėnesius. Nuo 1547 m. lapkričio 19 iki 1548 m. ba-landžio pradžios kamavo nežinia dėl savo ateities ir dėl vyro jausmų jai. Visa tai atsi-spindi Dubingių tarpsnio Barboros laiškuose karaliui. Anksčiau minėtas nuolankumas, prašymai jos nepamiršti, „paimti po savo globos sparnais“, savęs priminimas siun-čiamomis vyrai mažomis dovanomis rodė šį netikrumą. Galbūt bijojo, kad gali pasi-keisti Žygimanto Augusto požiūris į ją dėl Dubingiuose įvykusio persileidimo, apie kurį karalių informavo S. Daivana.

Žygimantas Augustas savo laišk-uose tikino savo meile, rūpinosi jos svei-kata, taip pat siuntė meilės įrodymus – įvai-rius žiedus.

Tačiau nuo gegužės iki rugpjūčio mėnesio Barbora jautėsi nekaip, sirgo ne-aiškia liga. Susirūpinimą žmonos sveikata rodo ir gegužės – rugpjūčio mėnesiais su-aktyvėjusi Augusto ir Barboros korespon-dencija. Nors ne visi karališkosios šeimos laišškai išliko, tačiau pagal skirtas išlaidas matyti, kad nuo gegužės iki susitikimo Ra-dome parašyti mažiausiai aštuoni laišškai.

BARBOROS RADVILAITĖS LAIŠKAI

Trumpas ir spalvingas Barboros Radvilaitės gyvenimo kelias susilaukė dau-gelio darbų, įvairių vertinimų. Išlikę laiškai yra vienas pagrindinių šaltinių, nagri-nėjant bet kurios asmenybės gyvenimą ar veiklą. Barboros Radvilaitės laišškai leidžia išgirsti tolimoje epochoje gyvenusios mo-ters balsą, pajusti išgyvenimus ir mintis, pa-bandyti suprasti ją.

Iki mūsų dienų išliko ar kol kas žinomi 1547-1551 m. laikotarpiu pačios Radvilaitės parašyti laišškai.

Išlavintas ir įgudęs Barboros Rad-vilaitės braižas ar Žygimanto Augusto 1549 m. dovana – sidabrinė 36 auksinus kai-nuojanti rašalinė rodo, kad karalienė rasda-vo laiko ir turėjo noro prisėsti prie rašomojo stalo. Barboros Radvilaitės laišškai išliko toli gražu ne visi, ko gero, tik mažytė dalelytė.

Didesnę dalį laiškų negrįžtamai nusinešė laikas. Karalienės laišškai buvo

Hiršas Leibovičius. *Barboros Radvilaitės portretas, 1745-1758 m. vario raižinys*

saugomi iš pradžių jos brolio, vėliau kitų Radvilų giminės atstovų. Dalis Radvilaitės laišku yra likę privačiuose archyvuose. Romantiška Radvilaitės ir Žygimanto Augusto meilės istorija skatino istorijos mylėtojus ir žinovus rinkti bei publikuoti laiškus. Keturi Radvilaitės laišakai atsidūrė Rusijos nacionalinės bibliotekos, įsikūrusios Sankt Peterburge, fonduose. Pirmieji Radvilaitės laišakai buvo paskelbti dar prieš 1837 metus.

Barboros Radvilaitės raštai, ar tiksliau Žygimanto Augusto patvirtinimai, išlikę ne originaliose, bet XVI a. pabaigoje perrašytose Lietuvos Metrikos knygose bei viename Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo XVIII a. išduotame įrašė.

Nuo 1550 m. pradžios karalius domėjosi ir rūpinosi žmonos korespondencija ir jos sveikata. Pas karalienę Žygimantas Augustas draudė netgi užėti ar perduoti kokią žinutę bet kuriam iš savo dvariškių ar Radvilos patikėtinių.

Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės meilė pralenkė savo epochą, todėl daug pykčio, paskalų ir neapykantos ji turėjo ištverti. Anot A. Baguckos, nerasiame meilės žodžių to meto šeimos knygose, o reta eilutė ar stulpelis dažniausiai naivus ar primityvus. Nedaug išliko meilės laišku.

ISITRAUKOS IŠ BARBOROS RADVILAITĖS LAIŠKŲ VYRUI ŽYGIMANTUI AUGUSTUI

Barbora Radvilaitė – Žygimantui Augustui [1547 m. lapkričio pabaiga, Dubingiai]

Šviesiausiasis Maloningasis Karaliau, pone, pone, man maloningai palankus! Iš Jūsų Kara-

liškosios Malonybės laiško sužinojau apie Jūsų Karališkosios Malonybės mano maloningojo pono gerą sveikatą ir laimingą kelionę... Teikeisi, Jūsų Karališkoji Malonybė mano maloningasis pone, savo laišku pasiteirauti apie mano, savo tarnaitės, sveikatą ir man savo maloningumo palankumo ženklą – žiedelį pasiųsti. Nuolankiai prašau, kad Jūsų Karališkoji Malonybė, turėdama prieš akis tą žiedelį, kurį Jūsų Karališkajai Malonybei šiame laiške siunčiu, teiktusi būti man maloningu ponu, laikydamas mane savo maloningoje atmintyje, iš kurios kad nebūčiau apleista, nužemintai prašau...

Jūsų Karališkosios Malonybės
mažiausioji tarnaitė
Barbora Radvilaitė.

Barbora Radvilaitė – Žygimantui Augustui (apie 1550 m.)

Šviesiausiasis maloningasis karaliau, pone, pone mano maloningasis! Viešpatie Dieve, duok Jūsų Karališkajai Malonybei ilgiau puikią sveikatą, dėl ko aš Viešpaties Dievo nuolatos meldžiu ir Jūsų Karališkajai Malonybei kaip amžina tarnaitė nuosirdžiai linkiu. Jus [Jūsų Karališkąją Malonybę] geros sveikatos, kad greičiau išvysčiau, duok tai, Viešpatie Dieve... Duok Dieve, man greitai sulaukti, nes aš neturiu pasaulyje didesnio džiaugsmo, išskyrus, kai regiu geros sveikatos Jūsų Karališkąją Malonybę savo maloningąjį geradarį.

Jūsų Karališkosios Malonybės mažiausioji ir amžinoji tarnaitė
Barbora Radvilaitė

Meilės giesmė truko tik akimirka...

Po 1549 m. prasidėjo antrasis Barboros Radvilaitės vedybinio gyvenimo etapas – galutinis triumfas ir tragiška pabaiga. Barbora Radvilaitė karūna džiaugėsi labai trumpai – vos keturis mėnesius. Per visą vedybinio gyvenimo su Žygimantu Augustu laikotarpį Barbora kasmet nesveikudavo po keletą kartų.

Skaitant Žygimanto pranešimus apie Barboros sveikatą svainiui, sukrečia didžiulė meilė žmonai, visiškai atsidavimas, bandymas kovoti su neįveikiamą liga visomis įmanomomis priemonėmis. Beviltska Barboros liga iš tiesų Žygimantui Augustui buvo didžiulis sukrečimas, galėjęs paveikti netgi tolesnį jo gyvenimą. Nuo 1551 m. Augusto išgyvenimai, mintys visiškai priklausė nuo žmonos būklės. Paskutinė Žygimanto Augusto viltimi tapo Dievas. Ypač sunkus ligonei buvo 1551 m. pavasaris. 1551 m. gegužės 8 d., nujausdama artėjančią mirtį, atlikusi išpažintį, priėmusi komuniją ir paskutinį patepimą, vidurdienį Barbora Radvilaitė mirė ant vyro rankų.

Augustas buvo su ja paskutinėmis gyvenimo minutėmis. Turbūt tuomet Barbora išsakė paskutinį savo norą – palaidoti ją ne Vavelyje, ne Lenkijoje, kur patyrė tiek daug kančios, apkalbų, bet gimtojoje Lietuvoje, kur prabėgo jos vaikystė, kur sutiko ir vienintelį savo gyvenimo meilę.

Kaip relikviją Žygimantas Augustas saugojo Barboros rašytus laiškus, papuošalus, drabužius. Karalienės Barboros drabužius prižiūrėjo jos buvęs sargybinis. Šiuos daiktus mirdamas karalius paliko seseriai karalaitėi Onai.

Barboros Radvilaitės (apie 1520 ar 1522-1551), LDK kunigaikštienės, Lenkijos karalienės, Naugarduko vaivados Stanislovo Goštauto našlės, slapta susituokusios su Žygimantu Augustu,

TESTAMENTAS

Prieš mirdama paprasė palaidoti ją ne Vavelyje, kur patyrė tiek kančių, apkalbų, bet Lietuvoje, Vilniuje. Lenkijos senatoriai dėl gresiančių didžiulių išlaidų Barborą norėjo palaidoti Krokuvoje. Tačiau karalius nepakeitė žmonai duoto pažado. Laiške Mikalojui Radvilai jis rašė: „O kad ne čia, o Vilniuje Jos Karališkosios Didenybės kūną palaidoti norime, taip atlikti tą priedermę mus įpareigoja ir Jos Karališkosios Didenybės prašymas atgulti Vilniuje, nes to prašė dar gyva būdama; <...> kai kurie Jos Karališkosios Didenybės gyvos nemėgo, tai tegu ir mirusios niekada nemato“. Karalius pats visą kelią nuo Krokuvos į Vilnių jojo raitas paskui neštuvus su žmonos palaikais. Barbora buvo palaidota Katedroje, Šv. Kazimiero koplyčioje, šalia pirmosios Žygimanto Augusto žmonos Elžbietos. Italų skulptoriai Jonas Marija ir Jonas de Senis sukūrė marmurinį paminklą, kuriame buvo iškalta:

Barbora, kurią slegia kapas, karalienė, štai šio Augusto karaliaus buvo antroji žmona.

Daug gero padarė daugeliui, blogio jokio, Niekas negali pasakyti, kad jos buvo įžeistas. Per anksti mirė, trečią dešimtį sulaukusi metų. Antrašyk, likimui įsakius, paliko našlaitį [vyrą]. Užgeso per anksti; nors ir visus metus dar būtų gyvenus, Sakytų Augustas: mirė perma laiko.

Barbora Radvilaitė priklausė tam nedideliam skaičiui istorinių asmenybių, kurios tapo legendomis ir simboliais. Barbora Radvilaitė tapo grožio, meilės, žmogiškos laimės ir jos trapumo simboliu. Jos asmenybė ir apie ją sukurtos legendos amžiams įėjo į mūsų istoriją ir kultūrą.

Bėgo metai, traukėsi iš pasaulio ir gimė naujos žmonių kartos, kito mąstymas, viešojo gyvenimo poreikiai ir forma, o gerojo karaliaus ir dovningos jo pačios vardas išsaugotas mums istorijos toksi tikras, toks puikus, toks gyvas, ir atrodo, jog Žygimanto ir jo žmonos meilės istorija – tai labai nesena praeitis. Kiek daug garsių talentų savo plunksną paskyrė simpatingos herojės vardui! Prieš žmogaus vidinį grožį nublinksta visos intrigos. Prieš didelę meilę suklumpa neapykanta ir nėra jėgų jai nugalėti. Žygimanto ir Barboros meilės giesmė skamba visų mūsų širdyse.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Dubingiai. – V., 1971
2. Ragauskienė R., Barbora Radvilaitė. – V., 1999.
3. Tiškevičius K. Neris ir jos krantai. – V., 1992.
4. Tūrienė N. Dešimt Šventaragio mišlių. – V., 1993
5. Jonynas I. Lietuvos didieji kunigaikščiai. – V., 1998
6. Kuckovičius Z. Barbora Radvilaitė. – V., 1991
7. Ragauskienė R., Ragauskas A. Barboros Radvilaitės laišakai Žygimantui Augustui ir kitiems. V., 2001.
8. Lietuvos istorijos straipsnių ir dokumentų rinkinys. V., 1999.
9. Albertas Vijūkas – Kojelavičius. Lietuvos istorija. V., 1988.
10. Žymių žmonių testamentai V., 2001.
11. Ragauskienė R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Kancleris Mikalojus Radvila Rudasis. V., 2002
12. Kedytė V. Ten, už karūnos spindesio. – // Šeima. – 1992/1-2
13. <http://muziejus.molėtai> Steponas Antamavičius. Meilės laišakai iš Dubingių pilies.

Vingio parko istorija (3)

1774 m. birželio 20 d. uždaryto Jėzuitų ordino finansus perėmusi Edukacinė komisija Vingio dvarą už 60 tūkstančių auksinų pardavė tuometiniam savo pirmininkui Vilniaus vyskupui Ignotui Masalskiui (1729-1794). Šie pinigai iškart buvo pervesti į edukacinius fondus. O 1777 m. vasario 16 d. šiaurinė šio dvaro dalis su nedideliais mediniais pastatais, anksčiau priklausiusi Šv. Ignoto jėzuitų kolegijai, su to paties J.I. Masalskio žinia perduodama neseniai įkurtai Vilniaus vyskupystės parapinių mokyklų mokytojų seminarijai, kuri įkuria studentų bendrabutį.

Vyskupas J.I. Masalskis buvo neeilinė spalvinga ir nepaprastai prieštaringa asmenybė. Šviesiausioji dalis – plati kultūrinė veikla, meno ir mokslo žmonių mecenavimas ir globa, jo vykdytų statybų ir restauracijos mastai – tarsi palieka šešėlyje mažiau patrauklias vyskupo charakterio puses – skrupulų nebuvimą tvarkant asmeninius reikalus, perdėtą išlaidumą, į kiaurą vyskupo mantijos kišenę sušluojant ir savo, ir edukacinių fondų lėšas, pražūtingą kortavimo aistrą, koketavimą su Rusija, atvedusią jį į Targovicos šalininkų gretas, o vėliau – į kartuves.

Daug nuveikti Vingio dvare Masalskis nespėjo. Pažymėtina, kad būtent jo valdymo laikotarpiu buvo parengtas, ko gero, pirmasis Vingio sutvarkymo projektas. Jautria menininko siela jautęs išskirtinį šios vietovės grožį J.I. Masalskis buvo sumanęs padaryti Vingio šilą visiems prieinamą miesto parką. Jo užsakymu Trakų vaivadijos matininkas Motiejus Bobrovičius ne tik išmatavo ir apskaičiavo bei suskirstė Vingio dvaro žemių naudmenis, bet kartu sudarė klasicistinį Vingio šilo išplanavimo projektą, kurio pagrindinė idėja – keliolika į vieną tašką subėgančių plačių alėjų. Tačiau projektai liko tik popieriuje. Visą dėmesį nukreipęs į Verkių rūmų ir Vilniaus arkikatedros perstatymus, Vingis ir dar neblogoje būklėje buvusius jėzuitų rūmus vyskupas pasiliko ateičiai. Be to, tokio masto darbams tuo metu paprasčiausiai būtų trūkę lėšų. Į amžiaus galą J. Masalskis visiškai prasišalė (sakoma, kad per vakarą galėdavęs pralošti net 38 tūkstančius auksinų), o ir įsisukęs į politinių įvykių verpetą, Vilniuje lankydavosi vis rečiau. Dalį Vingio rūmų ir ūkinių pastatų su sodais be nuomos mokesčių jis atidavė naudotis Vilniaus universiteto profesoriams. Dirbamos žemės bei Vingio plytinė buvo nuomamos. Viename iš ūkinių pastatų įsikūrė vyskupo globotinis medicinos profesorius M. Renjė, kitame – rektorius M. Počobuto 1784 m.

S. Smoliukovskis. Jėzuitų rūmai Vingio šile, 1850 m.

chemijos dėstyti pakviestas Turino karališkosios akademijos narys Juozapas Sartorius (?-1799). Vingio dvare jo įkurta laboratorija ilgai tapo pagrindine šio mokslininko tyrimų baze. Būtent čia, Vingyje, J. Sartorius pradėjo tyrinėti miesto ir jo apylinkių orą, tam tikslui į Vilnių buvo atsigabėjęs specialų aparatą. Jo naudotas eudiometras buvo panašios konstrukcijos kaip ir žymaus anglų tyrinėtojo H. Kavenišo prietaisas. Taigi Vingis siejasi ne tik su farmacijos bei chemijos, bet ir su aplinkos tyrinėjimų Lietuvoje pradžia.

Po to, kai 1794 m. birželio 28 d. įtūžusi varšuviečių minia vienoje iš miesto aikštų pakorė išdaviku laikytą vyskupą I. Masalskį, Vingio dvarą paveldėjo jo brolaičiai Lenkijos karalystės pakamarė Ksaveras Potockis ir kunigaikštienė Elena de Linjė. Tačiau Vingyje faktinai visus žemių ir pastatų nuomos reikalus sprendė Vilniaus vyskupystės valdžia, tad paveldėtojai nesuko sau galvos dėl savalaimio mokesčių valstybei mokėjimo.

Po T. Kosciuškos sukilimo numalšinimo Lietuvai valdyti ir rusiškai tvarkai įvesti paskiriamas gubernatorius Nikalojus Repninas (1734-1801), kuris, be kitų reikalų, ėmėsi sutvarkyti ir gerokai pakrikusius Lietuvos švietimo finansus, tuo metu tvarkomus jau nebe Edukacinės komisijos, o Valstybinės išdų komisijos. Nors pagrindinė N. Repnino rezidavimo vieta buvo Gardinas, kur jis, be kita ko, turėjo akyrai sekti ten ištremtą paskutinįjį mūsų karalių Stanislovą Augustą, tačiau jis gyvai domėjosi ir edukacinių fondų sutvarkymu bei rūpi-

nosi, kad ten būtų nukreiptos ir pajamos, gautos iš Vingio dvaro.

1797-1798 m. N. Repnino viešpatavimas ėjo į pabaigą, jis pamažu nušalinamas nuo politinių Lietuvos reikalų, siunčiamas į įvairias diplomatinės misijas. 1798 m. lapkričio 22 d. Vingio rūmuose, laukdama iš nepavykusios diplomatinės misijos Vienoje grįžtančio vyro N. Repnino, kurį caras Pavlas I galutinai atšaukė ir nuo visų Lietuvos reikalų, mirė jautriai tą išgyvenusi žmona – caro rūmų stasdamą Natalija Repnina, mergautine pavarde Kurakina (1737-1798). Ji palaidota senosiose jėzuitų kapinėse. Pagal architekto Karolio Šildhauso projektą ant jos kapo buvo pastatyta dar ir dabar prie pagrindinės Vingio parko alėjos tebestovinti senų pušų šešėlyje paskendusio kukli koplyčia. Ta proga vertėtų skaitytojams priminti, kad to meto Lietuvos visuomenėje, nepaisant N. Repnino vykdytos „kietos“ okupacinės politikos, jo žmona buvo jei ne mylima, tai bent jau savotiškai gerbiama. Tą ji nusipelnė savo šilta ir nuoširdžia mūsų paskutiniojo karaliaus Stanislovo Poniatovskio globa ir užuojauta jo lemčiai, kai jis buvo Gardino tremtyje – sunkiausia ir jam, ir visai mūsų valstybei metu.

1799 m. Vingio dvarą ne visai teisėtai nusipirko buvęs carienės Jekaterinos II favoritas, tuo metu vienas turtingiausių Lietuvos žemvaldžių Platonas Zubovas. O 1801 m. Vingio dvaras su Šaltūnų ir Kriauciūnų kaimais atiteko naujam Lietuvos gubernatoriui Leontijui Benigsenui (1745-1826) – vokiečių kilmės rusų generolui, sąmokslu prieš carą Pavlą I da-

Jėzuitų rūmai Vingio šile, 1850 m. fragmentas

Ivyiai. Šis senas karys buvo vedęs Gardino bajoraitę Andžėkavičiūtę ir nusipirkęs senąją jėzuitų vasaros rezidenciją, kurią restauravo, paversdamas puošniais vasaros poilsio rūmais. 1801-1806 m. čia vėl kunkuliavo kultūrinis gyvenimas. Amžininkų atsiminimuose rašoma, kad šis aukštas padžiūvęs vokiečių buvęs be galo svetingas ir kartu su savo jauna žmona, nepaprastai mėgęs bendrauti su meno, mokslo žmonėmis. Į Benigsenų rengiamus vakarus Vingio rūmų literatūros ir muzikos salonuose rinkdavosi Vilniaus elitas ir diduomenė. Čia ne kartą viešėjo Vilniaus universiteto profesoriai J. Frankas su žmona puikia dainininke Kristina Gerardi, gamtininkas J. Forsteris, Vilniuje gastroliavę ir viešėję artistai ir menininkai. 1806 m. L. Benigsenas paskiriamas Rusijos kariuomenės vyriausiuoju vadu ir gyvenimas Vingio rūmuose vėl apmiršta.

1812 m. ruošiantis karui su Prancūzija, Vingio rūmuose tris mėnesius viešėjo caras Aleksandras I, kuriam ir rūmai, ir apylinkių grožis paliko tokį neišdildomą įspūdį, kad nutarė juos nusipirkti. Pirkimo sandėris buvo pasirašytas jau tik karui pasibaigus. Valstybės išdas už Vingio dvarą sumokėjo net 12 tūkstančių dukatų. Anot rusų rašytojo L. Tolstojaus, būtent čia, šiame nuostabiame gamtos prieglobstyje, caro adjutantų jo garbei surengtame baliuje, dalyvaujant Rusijos ir Lietuvos politiniam elitui, gražiausioms Lietuvos damoms ir panelėms, 1812 m. birželio 13 d. vidurnaktį Aleksandras I sužinojo apie Napoleono persikėlimą per Nemuną. Tai reiškė karo pradžią. Dangų raižant fejerverkų ugnims, caras tyliai apleido balių ir išvyko į veikiančiąją armiją. Šis Vingio istorijos momentas romane „Karas ir taika“ jį įamžinusio L. Tolstojaus dėka dabar yra žinomas geriausiai. Nors pagal amžininkų atsiminimus ir istorinius dokumentus yra nustatyta, kad iš tikrųjų caras Aleksandras į rūmuose rengiamą puotą vis dėlto nespėjo atvykti, tačiau 1912 m., minint karo su Napoleono Prancūzija 100-mečio metines, nugriautų Vingio rūmų vietoje šiam romane aprašytam įvykiui atminti tuometinė caro valdžia netgi buvo pastatiusi obeliską. Tačiau šis Vin-

gio praeities epizodas yra susijęs ir su kitu, gal ne tokiu žymiu, tačiau tragišku įvykiu. Ruošiantis šiam garsiajam baliui, architektui Mykolui Šulcui (1768-1812) buvo užsakyta ant Neries įlankos kranto prieš rūmus pastatyti lengvų kolonų pavėsinę, kurioje turėjusi vykti puota. Tačiau prieš balių lengvas statinys netikėtai sugriuvo. Dabar Botanikos sodo darbuotojai smalsesniems ekskursantams gali parodyti sodą supančios mūro tvoros vartelius, pro kuriuos galimas pasekmes nujausdamas sukrėstas architektas išbėgo ir nusiskandino Neryje.

1812 m. birželio 19 d. į Vilnių įžengusi prancūzų kariuomenė Vingio rūmuose įrengė karo lauko ligoninę. Jie be jokio gailėsčio kirtu ir malkoms naudojo šimtametes šilo pušis, išgrobstė ir N. Repninos koplyčią. Rudenį traukdamiesi prancūzų vadai likimo valiai paliko ligoninėje besigydančius ginklo draugus. Be maisto ir atsargų paliktus ligonius užklupo badas. Rusų valdžia juos taip pat visai pamiršo. Sakoma, kad badas ten pasiekė tokį mastą, kad išbadėję prancūzai valgė net mirusiuosius. Lapkričio 28 d. nuo neatsargaus elgesio su ugnimi rūmuose kilo gaisras, per kurį gyvi supleskėjo beveik visi ten buvę ligoniai.

1813 m. balandžio mėnesį Vingio dvarą su apdegusiais rūmais perėmė valstybės išdas. Jį saugoti nuo grobstymo ir miško kirtimo turėjo čia apgyvendinti kazokai ir miesto policijos komanda. Paskiriamas dvaro administratorius. Tačiau tai neapsaugojo dvaro nuo grobstymų. Šilas ir toliau buvo vandališkai kertamas ir pardavinėjamas. Ypač pasižymėjo dvarininkas Parčevskis, kurio papirkti Vingio sargai patys kirtu miško medžius ir sieliais plukdė juos į šiam dvarininkui priklausiusį Raudondvarį. Tad apie bent kokias finansines iplaukas iš dvaro pajamų į edukacinius fondus, kaip tai buvo L. Benigseno laikais, negalėjo būti net kalbos. Matydamas tokį Vingio naikinimą, 1826 m. gruodžio 23 d. į Finansų ministeriją kreipėsi Vilniaus universitetas, prašydamas leidimo Vingio rūmuose įkurdinti Praktinės veterinarijos ir botanikos institutus. Tačiau buvo atsakyta neigiamai, paaiškinus,

kad caras yra numatęs čia kareivines. Ir tikrai netrukus čia įsikėlė Šv. Ignoto kareivinių vasaros stovykla su artilerijos mokykla ir parako sandėliais. Kita dalis Vingio dvaro žemių, plytinė, Šaltūnų smuklė buvo išnuomos. Kai kurie Vilniaus generalgubernatorių rūmų valdybos klerikai, bijodami gauti pylos dėl dvaro nugyvenimo, pasiūlė jį atstatyti, panaudojant iš žemių nuomos gaunamas lėšas, ir rūmuose rengti liaudies šventes, balius, koncertus arba juose vėl įkurdinti Vilniaus generalgubernatorių vasarvietę. Bet XIX a. viduryje tuometinis generalgubernatorius A. Nazimovas vasaros rezidencijai kažkodėl pasirinko Žvėryną, kur pastatydino kuklius medinius rūmus (dab. Vilnius, Birutės g. 40). O Vingio rūmai ir toliau griuvo...

XIX a. viduryje, išskeldinus kareivines, Vingio dvaro centrinė dalis prie Neries ir jo centras (dab. Botanikos sodo teritorija) išnuomojama. Kelios gana sėkmingai čia ūkininkavusių nuomininkų kartos išplėtojo vadinamojoje Vingio fermoje pieno ūkį. Dvare išlikusiuose senuosiuose dar jėzuitų laikus menančiuose ūkininkuose pastatuose buvo laikoma iki 100 karvių ir arklių. Jie buvo ganomi Vingio šile ir panerių pievose. Fermoje ilgą laiką gyvenęs totorius neblogai prasigyveno iš kumelių pieno, gamindamas ir pardavinėdamas tuo metu vaistu nuo daugelio ligų laikytą kumysą. Apie 1870 m. nugriaujami senųjų rezidencinių rūmų likučiai. Jų plytas buvo norėta panaudoti Vingyje numatytai statyti psichiatrinei ligoninei. Tačiau to sumanymo buvo atsisakyta.

XIX a. pabaigoje Vilniaus generalgubernatorių rūmų administracija susigriebė, kad padarius Vingio šilą miesto parku, galima užsidirbti nemažai pinigų. Todėl pradėdami pirmieji tvarkymo darbai – nutiesiami žvyru išpilti takai, Neries pakrantėje pastatomas poilsio paviljonas – kurhauzas. Tvarką prižiūrėti pavedama uniformuotiems pareigūnams, įėjimas į parką tampa mokamas. Pamažu ir visas Vingio dvaras tampa miesto valdininkų vasaros poilsia viete. Arčiau Neries pastatoma keletas medinių vasarnamių, atgaivinamas fontanas, įrengiami paplūdimiai, norintys galėdavo jodinėti dvare auginamais žirgais, uogauti, žvejoti. Vasarojimas Vingyje vis populiarėjo.

Tačiau 1913 m. panaikinus Vilniaus generalgubernatorių pareigybę ir uždarius visas administracines įstaigas, šios žinybos nekilnojamojo turto, o kartu ir Vingio dvaro likimas pakibo ore. Kai kurie žemės nuomininkai gavo teisę išsipirkti iki tol nuomotus sklypus. Taip pamažu pradeda formuotis dabartiniai M. Čiurlionio, S. Konarskio, Gerosios Vilties ir Savanorių gatvių gyvenamieji kvartalai, iki tol įję į Vingio dvaro teritoriją. Panašus likimas galėjo ištikti ir Vingio šilą, tačiau sutrukdė prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas. 1921 m. birželio 18 d. Rygos sutartimi 209 ha Vingio dvaras tapo Lenkijos valstybės nuosavybe. 1924 m. dvaras perduodamas Vilniaus Stepono Batoro universitetui. Jame įrengiamas Botanikos sodas, vaistažolių plantacijos.

ą apie XVI a. Lietuvos bajorus pasakoja jų vardynas

Šiame straipsnyje remiamasi 1528 m., 1565 m. ir 1567 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės surašymais. Dokumentai parašyti LDK kanceliarine slavų kalba (ji įvairių autorių dar vadinama rusų, rusinų arba gudų kalba). Viduramžiais kariuomenę sudarė bajorai. Taigi šiame straipsnyje bus pasakojama apie bajorų vardyną.

JIE DAR NETURĖJO PAVARDŽIŲ

XVI a. viduryje pavardės jau turėjo dalis didikų, bet vidutiniai ir smulkieji bajorai pavardžių dar neturėjo. Šie bajorai dažniausiai buvo užrašomi vardu ir tėvavardžiu. Pvz., *Мартинь Радивиловичъ* „Martynas, Radvilos sūnus“, *Лавринъ Олехновичъ* „Laurynas, Alekno sūnus“. Pagal tėvavardžių priesagų vartojimą Lietuva XVI amžiuje skyla į dvi dalis – Žemaitiją ir Vidurio bei Rytų Lietuvą. Vidurio bei Rytų Lietuvoje tėvavardžiai, išskyrus retas išimtis, – tik slaviskų priesagų *-овичъ*, *-евичъ*, *-ичъ* vediniai. O Žemaitijoje tėvavardžiai, greta slaviskų priesagų, sudaromi ir su lietuviškomis tėvavardinėmis priesagomis. 1567 m. Žemaitijos bajorų sąrašė lietuviškos tėvavardinės priesagos sudaro 42,2%, jų užrašyta 959. Tarp lietuviškų tėvavardinių priesagų vyrauja *-aitis* (88,5%), pvz., *Резкойтисъ*. Antra pagal gausumą – priesaga *-ūnas* (6,3%), pvz., *Якуносъ*. Trečia pagal gausumą – priesaga *-onas* (4,4%), pvz., *Кседмонитонасъ*. Vos kelis kartus užfiksuota priesaga *-ėnas* (0,3%), pvz., *Юрьяносъ*. Galima spėti, jog kaip tėvavardinės galėjo būti vartojamos taip pat priesagos *-uitis* (0,3%), pvz., *Януйтисъ*, ir *-ytis* (0,2%), pvz., *Валентьйтисъ*.

Ne visuose įvardijimuose yra po vieną tėvavardį – tėvavardžiai gali būti du. Pirmąjį reikėtų laikyti asmens tėvavardžiu, o antrąjį, dažniausiai užrašytą kilmininko linksniu, – jo tėvo tėvavardžiu. Pvz., *Юрьи Яновичъ Андриюевича* „Jurgis, Jono, Andriušio sūnaus, sūnus“.

Būdavo ir kitokio tipo bajorų įvardijimų. Kartais pasitaikydavo įvardijimų, kuriuos sudarė du vardai: pirmasis – krikščioniškas, antrasis – tautinis, pvz., *Янъ Шукыята*, *Стасъ Букгойлисъ*, *Петръ Сункгойло*, *Шимонъ Орвидъ*. Antrojo asmenvardžio funkcijos įvardijime dar nežinomos.

Būdavo ir įvardijimų vienu vardu. Pvz., *Воитехъ*, *Дукаруна*, *Левъ*,

Диржисъ. Tokio tipo įvardijimų šaltiniuose pasitaikydavo vis mažiau.

JIE BŪDAVO UŽRAŠOMI IR KANONINĖMIS IR LIAUDINĖMIS VARDŲ FORMOMIS

XVI amžiuje bajorai buvo užrašomi ir kanoninėmis, ir liaudinėmis kalendorinių krikštavardžių formomis. Pvz., 1567 m. sąrašė Kauno paviete vien kanoninėmis formomis buvo užrašyti šie vardai: *Авкгуитъитъ*, *Адамъ*, *Антонъ*, *Балтромей*, *Богданъ*, *Ветрѣлавъ*, *Воитехъ*, *Ерославъ*, *Каспоръ*, *Криштофъ*, *Марко*, *Мартинъ*, *Миколай*, *Ленартъ*, *Лукайъ*, *Остафей*, *Павель*, *Себестьянъ*, *Твориянъ*, *Урьбанъ*, *Филипъ*, *Флориянъ*, *Щастивъ*, *Щепанъ*, *Юрьи*.

Vien liaudinėmis formomis užrašyti vardai *Алекии* (Aleksandras), *Банисъ* (Beneditas), *Фронцо* (Pranciškus), *Юсисъ* (Justinas), *Ютко* (Judas), *Ючасъ* (?), *Юхно* (Jurgis, Eufimijus).

Ir kanoninėmis, ir liaudinėmis formomis užrašyti vardai *Амѣброжей* (*Амѣбросъ*), *Андрей* (*Андрусъ*), *Валентъ* (*Валентъ*, *Валисъ*, *Валиулисъ*), *Григорей* (*Керикъ*, *Гришко*, *Керинъ*), *Лавринъ* (*Ловцусъ*), *Матей* (*Матысъ*, *Масисъ*, *Масюль*, *Мачулисъ*, vns.kilm. *Матуля*), *Михаилъ* (*Михаль*, *Микасъ*, *Мисъ*, *Мисюль*, *Мисюсъ*), *Петръ* (*Печулисъ*), *Симонъ* (*Шимко*, *Шимъ*), *Станиславъ* (*Стасъ*, *Станисъ*, *Станисъ*, *Станюль*), *Томашиъ* (*Томко*), *Якубъ* (*Якасъ*), *Янъ* (*Янушъ*, *Янушко*, *Янокъ*, *Янъко*, *Ясъ*, *Ясасъ*). Šio vardo 2 kartus užrašyta ir stačiatikiams būdinga forma *Иванъ*.

Iš vardų liaudinių formų vėliau formavosi lietuvių pavardės, pvz., *Алекии* (Aleksa), *Валиулисъ* (Valiulis), *Масюль* (Masiulis), *Станюль* (Staniulis), *Ловцусъ* (Laucius), *Томко* (Tomkus), *Амбросъ* (Ambrazas), *Керинъ* (Grinius) ir kt.

BAJORŲ PRIEVARDŽIAI

Dalis bajorų XVI amžiaus kariuomenės dokumentuose užrašyti ne vien asmenvardžiais. Jie turi ir prievardžius. Vyrauja kilnės prievardžiai (55,3%). Trečdalis visų prievardžių yra susiję su pareigybe ir amatu (33,1%). Palyginti nedaug yra šeimininės padėties ir giminystės (6,3%) bei tautybės (5,3%) prievardžių.

ŠEIMYBINĖ PADĖTIS IR GIMINYSTĖ

Dažniausiai užrašoma nuoroda *сынъ* (sūnus). Retesnės yra nuorodos *зять* (žentas), *дети* (vaikai), *братъ* (brolis), *вдовичъ* (našlys), *пасынокъ* (posūnis), *сирота* (našlaitis), *сыновецъ* (sūnėnas), *отчимъ* (patėvis), *мужъ* (sutuoktinis), *сестреницъ* (seserėnas).

K I L M Ė

Dažniausiai pasitaiko nuorodos *панъ* (ponas), *его милост панъ* (jo malonybė ponas), *князь* (kunigaikštis), *его милост князь* (jo malonybė kunigaikštis), *шляхта* (šlėkta), *бояринъ* (bajoras). Mažiau užrašyta nuorodų *дворанинъ* (dvarininkas, bajoras), *Уланъ* (ulonas, totorių titulas), *Мурза* (murza, totorių kunigaikštis), *мещанинъ* (miestietis), *землянинъ* (dvarininkas), *Царевичъ* (totorių chanaitis), *селянинъ*, *вешнякъ* (kaimo gyventojas). Vieną kartą paminimas aukščiausias valstybės asmuo – *Господаръ король* (valdovas karalius).

T A U T Y B Ė

LDK krikščionių tautybė nenurodoma. Dažniausiai užrašoma totorių tautybė (*Татаринъ*). Kartais pasitaiko lenkų (*Ляхъ*, *Полски*), čekų (*Чехъ*), Ordos atstovų (*Ордынцевъ*, *Орда*), voluiniečių (*Вольнцевъ*), rusinų (*Русинъ*), vokiečių (*Немецъ*), mozūrų (*Мазуръ*), italų arba valachų (*Влохъ*), maskviečių (*Москвитинъ*), karelių (*Карель*), žemaičių (*Жомойтинъ*, *Жмуда*), prūsų (*Прусский*). Po vieną kartą užrašyti mordvis (*Мордовинъ*), žydai (*Жидъ*), lietuviai (*Литвинъ*), bulgarai (*Болгарский*).

PAREIGYBĖ, AMATAS

Pareigybės prievardžius galima suskirstyti į kelias grupes. Viena iš jų susijusi su bažnyčia. Minimi klebonai (*плебанъ*), vyskupai (*бискупъ*, *владыка*), musulmonų dvasininkai – mulos (*молла Татарский*), stačiatikių dvasininkai (*попъ*), altaristos (*олтариста*), vienas vargonininkas (*органиста*).

Atskirai galima kalbėti apie profesiją, amatą. Užrašyta teismo pasiuntinių (*возный*), kalvių (*коваль*), sodininkų (*садовникъ*), daržininkų (*на огороде*), prekierių (*крамаръ*), odos supjovėjų (*кравецъ*), virėjų ir virtuvininkų (*кухмистръ*). Po vie-

na kartą užrašytas kailiadirbys (куильнерь), mokytojas (бакаляръ), gydytojas (докторъ), dainininkas (певецъ).

Iš pareigūnų daugiausia užrašyta teisėjų ir teismų darbuotojų (судья, подсудокъ), seniūnų ir paseniūnių (староста, подстаростий), pakamarių ir kamarių (коморникъ, подкоморый), laikytojų (державца), raštininkų (писарь), dijų (дьяк), tijų (тивунъ), vaitų (войтъ), išdininkų (скарбный), urėdų (вradникъ), arklidininkų (копюший), sekretorių (секретарь), vietininkų, galbūt vienuolyno vyresniųjų (наместникъ), taurininkų – rūmininkų, atsakingų už vyno pilstymą karaliui ir karaliaus vyno rūši (чашиникъ), miškininkų (лесничий), raktininkų (ключникъ, подключий), kancelerių (канцлеръ), pilininkų (городничий). Nedaug užrašyta medžioklių (ловчий), patalininkų (ложничий). Užrašyta po vieną administratorių (администраторъ), tiltininką (мостовничий), referendorių (референдаръ) – raštininką, rinkusį skundus LDK didžiajam kunigaikščiui.

Galima išskirti nemažą grupę kariuomenės pareigūnų: vėliavininkų (хоружий), vaivadų (воевода), maršalkų (маршалокъ), rotmistrų (ротмистръ), kaštelionų (кашталянь), sritinių tvarkininkų (войский), atamanų (атаманъ), kareivių (воинъ, жолнеръ), kazokų (казакъ), šaulių (стрелець), etmonų (етманъ), kalavijininkų (мечникъ), atsarginių (запасникъ), žemės sienų prižiūrėtojų (заставникъ).

KAUNO PAVIETO BAJORAI BUVO UŽRAŠOMI GIMINĖMIS

1576 m. dokumente Kauno pavieto bajorai buvo surašyti giminėmis (giminėmis taip pat surašyti 1690 m. Kauno pavieto bajorai). Užrašant giminę, iš pradžių nurodomas jos pavadinimas ir gyvenamoji vieta, pvz., Родъ Довкгойловъ з Ланчунова, Родъ Римвидовъ з Арвистова, Родъ Минелковичовъ з Мойшакголки, Родъ Кгойлюшовъ отъ Попевяжъ, родъ Монтвиловичовъ з Онтокинь, Родъ Колияцовъ за Кармяловом. Po giminės pavadinimo, paprastai vardu ir tėvavardžiu, išvardijami giminės nariai. Jų būna nuo vieno iki devyniolikos (vidutiniškai po 6-7 giminėje). Tokių giminių Kauno paviete 1567 m. dokumente užrašyta 77.

Giminės – labai archajiška, mažai nutolusi nuo gentinės epochos struktūra. Viena iš tankiausiai smulkiosios bajorijos apgyventų Kauno paviete bajorai ir buvo surašyti giminėmis. Iš 1690 m. dokumento matyti, jog dalis giminių pavadinimų XVII amžiuje jau buvo virtę bajorų pavardėmis: Biwil, Boniszko, Domeyka, Dyrment, Draseyka, Dragot, Eygird, Eywilt, Eymont, Gineyka, Gielgud, Giecowd, Kudrewicz, Wim-

bor, Lugailo, Montwil, Medeksa, Narewicz, Nartowt, Pietraszewicz, Rakiewicz, Radykiewicz, Rymwid, Szaszewicz, Swolkien, Strebeyko, Urniaz, Wijuk, Żegzdr. Iš čia išvardintų pavardžių mūsų laikų nepasiekė 7 pavardės: Boniszko, Eywilt, Giecowd, Radykiewicz (bet yra pavardė Radikas), Szaszewicz, Wijuk, Żegzdr.

Dalis giminių pavadinimų bajorų pavardėmis virto, šiek tiek pakeitus patį giminės pavadinimą – pridėjus priesagą, sukeitus priesagas. Tai šios bajorų pavardės: Czarniewicz, Sakowicz, Jagintowicz, Kulwiec, Swolkieniec, Wocianiec, Kulwiński, Worlowski, Lanczunowski, Antogiński, Szatyński, Saweczanski, Szylański, Łabunowski, Ibiański, Dowolgo, Stegwil, Wizbor, Butkiewicz, Andruszkiewicz, Kojalański, Anussowski, Januszewski. Iš čia išvardintų bajorų pavardžių 5 mūsų laikų nepasiekė: Antogiński, Dowolgo, Lanczunowski, Saweczanski (bet yra pavardė Savečas), Swolkieniec (bet yra pavardė Svolkėnas).

JIE KEISDAVO GYVENAMĄJĄ VIETĄ

Tai, kad bajorai buvo ne sėslūs, o keldavosi į kitas teritorijas, liudija jų asmenvardžiai, pabirę slaviškose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse. Voluinėje tokie asmenvardžiai užrašyti 6 kartus, Palenkėje – 104 (Bielske – 38, Kamenec – 6, Dorogičine – 25, Melnike – 18, Breste – 13, Kobrine – 4), Pinske – 3, Minske – 7, LDK Rytuose – 6 (Polocke – 1, Vitebske – 2, Smolenske – 1, Mstislavlyje – 2) kartus. Be abejo, lietuviški yra slaviškose teritorijose užrašyti dvikamieniai antroponimai *Daubaras (dgs.vard. Д о в б о р о в и ч и), *Mizgaila (Мизькгайло), *Ragaila (Рогайловичъ), *Vai(k)šnoras (Вокшаровичъ), *Skirmantas (Скирмонтъ), *Jogėla (Якгело), *Švirigaila (Свитрикгайловичъ), *Galimantas (Кголимонтъ), *Dovainis (Д о в о й н о в и ч ь), *Skirvinas (Скирвиновичъ), *Mantautas (Монтовтъ). Lietuviški yra ir vienkamieniai asmenvardžiai *Butka (Будько), *Stalba (Столбуновичъ), *Giedra (Кгедройтъ), *Kareiva (Корейвичъ, Корейвиная), *Vaina (Войно, Войничъ), *Vaidas (Войдо, Войдовая), *Rimas (Римасевичъ), *Norka (Нарьковичъ), *Tilvikas (Тильвиковичъ), *Siurbila (Сурбло, Сурбловичъ), *Šepetys (Шепетичъ, Шепетчиная), *Ragėlė (Рокгяла), *Žyga (Жикга), *Kalnius (Колневичъ), *Medeika (Мядейка), *Grėbys (vns.kilm. Кгребиса), *Putra (Путра), *Rebeika (Ребейка), *Žalys (Жаль), *Medus (Медусъ), *Garbas (Гарбасъ), *Vaidila (Войдила, Войдиллина, Войдилликъ, Войделликъ), *Kevala (Кевъло), *Kaulys (Кавловая), *Pigulis (Пукгуль), *Perdikas (Пярдикъ), *Skubys (Скубисъ), *Mažeika

(Мозейко), *Kulnius (Кульневичъ), *Kalneika (Калнейко).

Lietuviškus asmenvardžius rekonstruojame iš vardų ir tėvavardžių, taip pat iš antrųjų įvardijimo narių, kurie nėra nei vardai, nei tėvavardžiai ir kurių funkcijos įvardijime nėra aiškios.

Apie lietuvių bajorų migracijos masą, sprendžiant iš vardyno, kalbėti gana sunku. XVI amžiuje lietuviškus tautinius vardus iš bajorų vardyno jau buvo išstūmę kalendariniai krikštavardžiai, net lietuviškų žemių bajorų įvardijimuose lietuviškų asmenvardžių pasitaikydavo retai. Lietuvių bajorų ir vardai, ir tėvavardžiai jau buvo krikščioniški asmenvardžiai. O iš krikščioniškais antroponimais užrašyto asmens įvardijimo tautybės nusakyti apskritai neįmanoma. Taigi taip užrašyti lietuviai bajorai slaviškose žemėse apskritai lieka nepastebėti, ieškant lietuviybės pėdsakų. Kiek lietuvių ten galėjo būti XVI amžiuje – gal šimtai, o gal ir tūkstančiai, – kalbiniui duomenys galutinio atsakymo duoti negali.

Naming of men in the 16-17th century of Lithuania in the documents of the army

Summary

In Lithuania patronymic male naming system is predominant. Patronymics in the whole Lithuania, except Samogitia, have derivatives only of Slavic suffixes such as –ovichъ, –evichъ, –ichъ. Only in Samogitia, aside Slavic suffixes, patronymics are formed out of Lithuanian patronymic suffixes. Not all names have one patronymic. Sometimes there are two of them. The first one should be considered as a name derived from the name of one's father, the second one is a name of one's father's father.

Part of the noblemen's namings are recorded not only by means of proper names but also adding common words. Words pointing to descent prevail. One third of common words refer to post and trade. Words describing family status and kinship as well as nationality are scarce. The Lithuanian anthroponyms recorded in Slavonic lands testify to the fact that Lithuanian noblemen often migrated to these lands of Grand Duchy of Lithuania.

In the middle of 16th century Lithuanian nobility kin names were used as nobles names, but there were no surnames. At the end of 17th century a part of Lithuanian nobility kin names became anthroponyms (surnames). A nobility kin name could be transformed into a personal name directly or indirectly: an additional suffix was added, a suffix was dropped or a suffix was changed. Most anthroponyms (surnames), which were derived from nobility kin names at the end of 17th century, have reached nowadays.

Palaimintasis Z.Č. Felinskis ir Lietuva

Felinskių giminės herbas

2002 m. popiežius paskutinį kartą apsilankė Lenkijoje. Didžiausias įvykis buvo sekmadienio (rugpjūčio 18 d.) ryto mišios Krokuvos Blonico parke, kur susirinko apie 2 milijonus tikinčiųjų. Pamaldose dalyvavo Lenkijos, Slovakijos ir Lietuvos prezidentai. Popiežius paskelbė keturis naujus palaimintuosius, tarp jų ir arkivyskupą Zigmuntą-Čensną Felinskį (1822-1895). Eriko Varno giminės archyve radau arkivyskupo nuotrauką (ją dabar turi aktorė Regina Varnaitė), kurios kitoje pusėje Eriko ranka užrašyta: „Mano mamos bobutės brolis“. Šia giminę jau domiuosi visas dešimtmetis. Daug pavyko išsiaiškinti. Radau ryšių su Vilniumi.

Arkivyskupo Felinskio beatifikacija ypač reikšminga žvelgiant į dabartinę Maskvos patriarcho laikyseną katalikų atžvilgiu Rusijoje. Felinskio paskelbimas palaimintuoju paskatino mane grįžti prie šios temos.

Felinskių giminė prasidėjo nuo turtingo Vitebsko gyventojo Mareko Lytko, kuris, užpuolus švedams, surinko 500 vyrų ir Valdemaro Farensbacho pusėje stoji ginti savo valdas dabartinėje Estijos teritorijoje. M. Lytko pasižymėjo mūšyje prie Felinio pilies (dabar Viljandi) ir gavo Farensbacho herbą ir naują pavardę – Felinski. Tai įvyko 1607 m. Bajorystę patvirtino karalius Stanislovas Augustas. Felinskiai laikė save lenkais, įsitvirtino Voluinėje. Lenkais save laikė ir arkivyskupo giminė, kurios šaka priklauso Tomui Felinskiui. Jis gyve-

no Voluinės gubernijos Vojutynės dvarelyje. Jam dar priklausė Osovės ir Zborošovo (netoli Austrijos sienos) dvareliai bei Dolžki ir Klepoči kaimai tuose kraštuose.

SPALVOTOJI ODISĖJA

Lenkų rašytojas Aloyzas Felinskis, Tomo sūnus (1771-1820), buvo garsios tuo metu pjesės „Barbora Radvilaitė“ autorius. Paauglys A. Mickevičius toje pjesėje savo giminėje vaidino... Barbora. Aloyzas Felinskis turėjo brolių Gerardą (1787-1833) – būsimą arkivyskupo tėvą. Gerardas, pasimokęs gimtuosiuose kraštuose, užsirašė studijuoti pas Vilniaus universiteto kuratorių Adomą Čartoryskį, bet kiek mokėsi nenustatyta. Gerardas, turėdamas 24 metus, vedė Evą Vendorf. Vendorfų giminė taip pat buvo bajoriška (h. Nabram). Vienas Vendorfų turėjo 800 ha žemės ir dvarelį netoli Nesvyžiaus – Holynką (dabar Lan). Tai buvo Stanislovo valdos, vadinamieji Tiškevičiaus rūmai Vilniuje, Trakų gatvėje. Žemė 1945 m. testamentu buvo išdalinta į 70 dalių (iš viso 6 939,38 m²) ir užrašyta palikuonims. Testamentą saugo giminės, gyvenantys Gdanske, kurie man atsiuntė kopijas ir leido pasinaudoti.

Palaimintojo motina po savo tėvo ankstyvos mirties vaikystę leido ir mokėsi Holynkoje. Istekėjusi už Gerardo, ji pagimdė dešimt vaikų, iš jų užaugo šeši. Po trijų pirmųjų vaikų mirties Paulina (1819-1943) ir Aloyzas (1820-1878, tuo vardu pavadintas tėvo brolio rašytojo garbei) augo sveiki. Tėvą Gerardą Felinskį išrinkus deputatu Žitomire ir jam ten apsigyvenus, šeimoje prasidėjo nesklaidumai. Motina su dviem vaikais grįžo į Vojutynę ir čia pagimdė berniuką. Jį pavadino dviem vardais – Zigmunt Čensny (Zygmunt Szczesny). Namuose jį šaukdavo Filem, o vėliau rašytojas J. Slovackis jį vadino Feliussem. Tėvas Gerardas sirgo ir 1833 m. mirė. Prieš mirtį jis prašė Evą, su kuria buvo susitaikęs, mokyti vaikus. Ji tą ir darė. Persikėlė į Kremenecą. Ten gyveno tame pačiame name, kuriame gyveno ir Salomėja Bekiu. Licėjus buvo uždarytas, broliai išvyko mokytis į Lucką.

Ties Felinskių dvareliu Zborošovu lengviausiai buvo pereiti Rusijos imperijos sieną. 1835 m. gruodį 27 metų emigrantas S. Konarskis, pasivadinęs Janušo Heibovičiaus vardu ir apsimetęs agronomu, atsirado tose apylinkėse ir jose prabuvo porą metų. Pirmiausia užsuko pas Rzaževskius, o pas E. Felinską atėjo turėdamas tikslą kurti pasaulietinę mokyklą neturtingų bajorų vaikams. Felinską pavyko

įkalbėti. Ji davė arklius ir patarė Konarskiui persikelti pas Jerzy Brynką į Olyką. Ir Felinska, ir abu jos sūnūs tapo S. Konarskio pagalbininkais.

PAŽINTIS SU POETU SLOVACKIU

Šalia Vilniaus suėmus Konarskį, pas Felinską Vojutynėje rado dokumentų, susijusių su sukilėliais. Iš jos buvo pavogę dėžutę su šeimos popieriais ir apie tai ji buvo pranešusi policijai. Suimama ir Eva Felinska. Ji atvežama į Vilnių, kur ruošiamasi Konarskio teismui. Ji taip pat teisama ir išvežama į tremtį Sibirą. Namuose liko šeši vaikai, juos globoti pasiėmė didikai. Z. Čensną paėmė Zenonas Brozovkis, kuris jį išsiuntė mokytis į Maskvą matematikos. Globėjas norėjo, kad Felinskis dirbtų jo kanceliarijoje ir būtų jo sūnaus Stasio guvernantas. Brozovskiai rengėsi vykti į Prancūziją. Norėjo, kad ten vyktų ir Felinskis. Jį išsiuntė anksčiau. Atvykęs į Paryžių, jis tuoju aplankė J. Slovackį, atidavė jam jo motinos S. Bekiu laišką, susidraugavo su juo. Vėliau Slovackis ant Felinskio rankų ir numirė. Felinskis globojo Slovackį, ruošė jam valgį, praskaidrindavo vienatvę. Z. Čensnas Paryžiuje susitiko su Adomu Čartoryskiu, su jo seserimi Marija, gyveno Lamberto viešbutyje. Sulaukęs Brozovskių jis su jais ilgiau nebeužsibuvo. 1851 m. jis grįžo į tėvynę. Seserys Zofija ir Viktorija jau buvo istekėjusios. Felinskis nutarė stoti į Žitomiro dva-

Vyskupas Z. Č. Felinskis

Z. Č. Felinskio mama Eva Vendorf-Felinska sinę seminariją. Jis greit buvo perkeltas į trečią kursą ir išsiųstas į Peterburgo dvasinę akademią. 1855 m. Felinskis tapo teologijos magistru, greit po to ir profesoriumi. Baigęs Akademią, dirbo Peterburge, rūpinosi vaikais ir seneliais. Ilūkstėje (Latvija) buvo baronienės Rop (Zybergo Platerio sesers) įsteigta vaikų kolonija. Jis apsilankė čia, norėjo pats pirkti namą panašiai įstaigai, nes lėšų jam davė Voroncovas, Maryškinas, Kočubėjus ir kiti Rusijos didikai.

SU ARKIVYSKUPO MANTIJA

1859 m. grįžusi iš tremties mirė Felinskio motina. Tuo metu Lenkijoje ėmė kilti bruzdėjimai prieš carą. Caras Aleksandras manė Lenkiją apraminti per bažnyčią. Jis išsikvietė Felinskį pokalbiui ir pritarė jo kandidatūrai į Varšuvos arkivyskopus. Iš caro Felinskis nuvyko į šv. Kotrynos bažnyčią, kurioje dirbo, ir par-krito kryžiumi melstis. Jam buvo netikėta caro žinia.

1862 m. Felinskis tapo Varšuvos arkivyskupu, kuriuo išbuvo tik 16 mėnesių.

Lenkų reikalavimai netilo. Felinskis netramdė savo tikinčiųjų. Bažnyčiose buvo giedamos draudžiamos tautinės giesmės, moterys puošėsi gedulingais kaspinais. Caro atstovas Liudersas darė viską, kad nutildytų Felinskį. Pasirodė jo karikatūra spaudoje. 1862 m. Varšuvos katedroje buvo areštuota 14 žmonių. Iš caro Liudersas sužinojo, kad Felinskis rašė Romon, skųsdamasis vietos valdžios veiksmais. Brendo 1863 metų sukilimas. Buvo pasikėsinta į caro patikėtinius. Felinskis buvo iškviestas į Peterburgą. Jis pasiėmė tik carui paruoštus raštus. Felinskis jau buvo sekamas ir jam nebuvo leista išlipti Vilniuje ir pasimatyti su vyskupu Krasinskiu. Felinskis dar nežinojo, kad Krasinskis jau buvo tremty. Felinskį nulydėjo į Gatčinę, neleido su niekuo matytis, apklausinėjo. Buvo nagrinėjamas jo raštas carui. Atsakymas buvo rūstus – tremtis į Jaroslavlį. Rytoriaus dieną išvežė.

T R E M T Y J E

Jaroslavyje buvo nedidelė katalikų kolonija, bet ne visiems leido lankytis į Felinskio mišias. Pasak Felinskio, po sukilimo dvasiškių buvo ištremta apie 1 000, o 1864 m. buvo

uždaryta dar 114 bažnyčių.

Tremtyje Felinskis gyveno ramiai. Po kelerių metų atvyko tėvo brolio rašytojo Aloyzo Felinskio anūkas Feliksas Michailovskis, bet valdžia jį tuoj grąžino atgal. Būdamas tremty, Felinskis padėjo savo giminių vaikams, kurie atvyko į Jaroslavlį. Tik 1883 m. jis gavo teisę grįžti iš tremties, kurioje prabuvo 20 metų. Grįžęs jis aplankė Romos popiežių, Šveicariją, rūpinosi pensija, kurios iš Rusijos tikėjosi 300 rublių. Neturėdamas darbo, apsisusto Helenos Kozebrodskos globojamoje koplyčioje. Kozebrodska gyveno Dniestro ir Zbručo upių santakoje Žvanecėje (dabar Ukraina). Čia netoli į Černovicus buvo atkelta keletas katalikų vienuolių. Felinskis ruošėsi statyti mokyklą, bet pasipriešino vietos valdžia. Taip prabėgo dar 10 metų, veisiant sodą, lankant ligonius, rūpinantis koplyčia. Pasijutęs blogai, Felinskis išsiruošė gydytis į Karlsbadą (dabar Karlovy Varai), bet pakeičiui Krokuvėje mirė. Jį čia ir palaidojo, bet Kozebrodska, vykdydama jo paties valią, palaikius perkėlė į Žvanecą, į šeimos rūšį. 1920 metais palaikai buvo pervežti į Varšuvą. Čia buvo saugomi šv. Kryžiaus bažnyčioje, o 1921 m. pernešti į šv. Jono katedros požemius.

Per visą savo tragišką 73 metų gyvenimą Felinskis rašė ir atsiminimus. Be religinių raštų, jis paliko atsiminimus apie savo anksti mirusią seserį Pauliną – „Paulina, corks Ewy Felinskij“.

Paulina, jo vyriausioji sesuo, būdama 18 metų, ištrėmus motiną į Sibirą, liko vienintelė brolių ir seserų globėja. Kaip prisimena vėliau sesuo Zofija, užmigdžiusi alkanus vaikus, krisdavo ant aslos ir verkėdavo per naktį. Vaikus paėmus globoti didikams, ji greit ištekdėjo už Lietuvoje žinomo dailininko Adomo Šemešio. Vestuvės vyko toje pačioje Holynkoje, grojant iš Nesvyžiaus atvežtais muzikos instrumentais ir dalyvaujant dviem Radvilaitėms ir jų broliui. Vestuvės buvo puošnios. Paulina ištekėjo jauna, jauna (39 metų) ir mirė, kai dailininkas Adomas Šemešys Vilniuje buvo dar studentas. Dabar jos palaikai ilsisi bendroje duobėje šalia Vilniaus Bernardinų koplyčios. Anapus koplyčios ant sugriuvusių kolumbariumų išlikusi vienintelė lenta. Tai jos palaidojimo vieta. Tose pat kapinėse palaidotas ir jos sūnus dailininkas, bet kapas nežinomas. Manoma, kad ir jo palaikai tikriausiai yra bendroje duobėje. Adomas Šemešys taip pat neišvengė tremties. Vilniuje jis buvo nuteistas tremčiai. Jo žmona palaimintojo Felinskio sesuo Paulina apsisprendė kartu vykti į tremtį, būdama nėščia. Ji išsūpino iš caro, kad jos motina iš Berezovo būtų perkelta ten, kur šilčiau – į Saratovą. Paulina prikalbėjo savo vyrą nepasilikti tremtyje Chersono, o keltis pas motiną į Saratovą. Čia, Saratove, Paulina (1819-1843), iškankinta kelionės, gimdydama mirė. Jos sūnus Pauliukas augo pas Paulinos motiną. Jai baigėsi tremtis ir ji išvyko kartu su anūku iš Sibiro. Šemešys pasiliko tremtyje. Vaikutis gimė silpnas, ėmė augti kupra. Būdamas dvejų metų, jis Ukrainoje mirė. Tremty-

je pasilikęs Šemešys, gavęs šią žinią, susirgo epilepsija. Po tremties jis, kiek pagyvenęs Minske, 1847 m. persikėlė į Vilnių. Čia slapta mokė piešimo, draugavo su dailininku Andrioliu, poetu Laskarysu ir kitais šviesiais žmonėmis. Parašė atsiminimus apie 1826-1829 metų Vilniaus tapybos mokyklą, parašė J. Damelo biografiją, nutapė giminių portretus, Vladislavo Sirokomlės (1823-1862) portretą, tematinį paveikslą A. Mickevičiaus kūrybos tema.

PRISIMINIMAI APIE KONARSKĮ

Kita palaimintojo Felinskio sesuo Zofija (1825-1908) savo seserį Pauliną ir jos vyrą iš Vilniaus lydėjo į tremtį iki pat Saratovo. Ji buvo ištekdėjusi už Adomo Poniatovskio. Šis taip pat buvo sukilėlis. Jų sūnus Kazimyras Poniatovskis vienu metu gyveno Vilniuje, dirbo banke. Tai buvo XX a. pradžioje. Čia Tombovskos gatvėje (dabar Vivulskio) jis buvo pasistatęs labai gražius namus (Nr. 5), kurie stovi ir dabar. Zofija Poniatovska tėviškėje ir pas sūnų Vilniuje rašė prisiminimus. Jie nepublikuoti, yra saugomi viename Varšuvos vienuolyne. Gavau jų kopiją – 282 mašinėlės perrašytus puslapius. Juose yra naujų žinių apie Konarskį, apie tai, kaip jis buvo mylimas, kaip gražiai grojo fleita. Autorė kartą užsisvajojusi bandė jam pabučiuoti rankas, bet jis spėjo jas atitraukti... Atsiminimuose smulkiai aprašyta jos kelionė į Sibirą, kai lydėjo seserį. Yra aprašomos palaimintojo ir jo brolių Aloyzo (1820-1878) bei Juliaus (1826-1885) vaikystės dienos, pasakojama apie jos pačios bei jos vyro gyvenimą, atrimųjų draugų likimus.

Namas Vilniuje XX a. pradžioje buvo parduotas ir Felinskių giminės pėdsakų Lietuvoje nebeliko. Vilniuje yra kitos šakos palikuonių, gyvenančių iki šiol (Eulalija Felinskaitė ir jos vaikai).

Zofija Poniatovska, rašydama prisiminimus XIX a. gale – XX a. pradžioje, aplankė daug Felinskių palei Žitomyrą ir Lucką, ieškodama giminių. Jai buvo parodyta moteris, kurią buvo įsimylėjęs jos tėvas, kai dirbo Žitomyre deputatu ir buvo išsiskyręs su jos motina Eva Vendorf. Gal ta reta palaimintojo nuotrauka tada ir pateko į tą giminę, o vėliau atsidūrė Vandos Staraškevičiūtės-Varmienės rankose ir Varnams atvykus gyventi į Lietuvą (1926 m.) taip ir pasiliko sename albume. Man ši versija yra patikimesnė, nors palaimintojo giminės medyje yra neišaiškintų likimų asmenybių. Kad ir kaip ten būtų, bet paženklinta sukilimų, netekčių ir tragedijų Felinskių giminė kartu su palaimintuoju Z. Č. Felinskiu verta gražaus paminėjimo. Spaudai ruošiamoje knygoje „Dienoraščiai ant dulkių“ (atsiminimai apie Eriką Varną) Felinskių, Vendorfų, Staraškevičių, Šemešių gyvenimus aprašiau smulkiau. Besidomintiems pateiksiu ir literatūros sąrašus.

Prof. dr. Povilas Vtkevičius, Bialinos herbo bajoras

Pirmieji kariniai riterių ordinaai (3)

XI a. beveik visa Europa jau buvo krikščioniška. Tačiau tautinės sienos dažnai nesutapdavo su politinėmis, kurios nuolat kito, nes feodalinės Europos gyvenimas buvo labai audringas ir nepastovus. Nuolatiniai feodaliniai karai, nepakeliami mokesčiai ir prievolės, įsisiautėjęs badas ir maro epidemija vertė varguomenę nuolat keisti savo gyvenamąją vietą, ieškant ko nors geresnio (1). Tuo metu Europoje sparčiau pradėjo dygti nauji miestai bei miesteliai, o senieji miestai plėtė savo teritorijas ir kovojo su feodalais. Venecija ir kiti Italijos pajūrio miestai labai aktyviai pradėjo prekiauti su arabais iš Mažosios Azijos ir turtingą Bizantiją.

Ypač išaugo katalikų bažnyčios ir popiežių vaidmuo, nes nuo jų priklausė karalių ir imperatoriaus vainikavimas. Visose feodalinėse to meto valstybėse buvo daugybė klajojančių vienuolių – pamokslininkų. Visur vyravo fanatizmas ir prekyba relikvijomis. Vienas Normandijos riteris savo kaimo bažnyčiai iš Bori miesto atvežė Šv. Nikalojaus dantį. Tai buvo labai brangi relikvija.

PILIGRIMAI IR JŲ KELIONĖS

Susikūrė gausi piligrimų (maldininkų) kasta. Jie didžiuliais būriais keliaudavo nuo vieno „šventojo“ pas kitą, ieškodami sveikatos ir dangiškosios palaimos. Norint „nuplauti“ stambesnes nuodėmes, reikėdavo toliau keliauti, pasnikaujant ir meldžiant Dievą atleidimo.

Petras Emeritas kviečia į Kryžiaus žygį (1095)

Nuo X-ojo amžiaus ypač daug piligrimų keliavo į Mažąją Aziją, Siriją ir Palestiną. Vengrijos karalius šv. Steponas (979-1038 m.) pats aplankė Jeruzalę ir nuo tada prasidėjo labai gausios piligrimų kelionės į Rytus. Vien 1065 m. į Šv. Žemę keliavo keli tūkstančiai piligrimų, nes arabai netrukė krikščionims lankyti šventųjų vietų (3). Tačiau viskas iš esmės pakito, kai 1070 m. Jeruzalę užkariavo turkai-seldžiukai, laukiniai Azijos nomadai.

POPIEŽIAUS URBONO II AKCIJA

Turkai žiauriai pradėjo persekioti Jeruzalės ir Antiochijos krikščionis, kurie ieškojo pagalbos Vakaruose. Jų ir piligrimų vargus Klermonto suvažiavime vaizdžiai nupiešė popiežius Urbonas II. Jis savo kalboje, pasakyoje 1095 m. lapkričio 26 dieną, kvietė visus krikščionis eiti išvaduoti Kristaus karstą iš musulmonų rankų (4). Popiežius pažadėjo daug gėrybių: žemės, turtų ir nuodėmių atleidimą. Popiežius Urbonas II siekė sukelti viso krikščioniškojo pasaulio karą su islamu, t.y. „kryžiaus karą su puse pasauliu“.

Be religinio motyvo, buvo dar politinių-socialinių priežasčių. Tai visuotinė tiek feodalų, tiek ir kitų sluoksnių trauka į turtinguosius Rytus. Popiežius troško prijungti Bizantiją (t.y. graikų bažnyčią) prie Romos katalikų bažnyčios (4).

Viduržemio jūros uostai (Venecija, Genuja, Marselis) troško užvaldyti Artimųjų Rytų uostus – Tyrą, Akrą ir kt.

PETRAS EMERITAS - KRYŽIAUS ŽYGIO VADAS

Feodalai savo valdas palikdavo tik vyriausiajam sūnui, o kitus vertė eiti į kunigus. Nuskriaustieji feodalų sūnūs, neįpratę taikingai gyventi, visur ieškojo tik nuotykių ir turto. Jie dažnai plėsdavo net vienuolynus, dvarus ir bažnyčias. Jiems visiems patiko Urbono II-jo planas, kuris rado nepaprastai platų atgarsį to meto Europoje. Kunigai ir vienuoliai visur kvietė žmones į kryžiaus karą prieš islamą.

Prancūzijoje savo ugningais pamokslais pagarsėjo garsusis asketas Petras Emeritas (2). Tai buvo žemo ūgio, labai išdžiūvęs, juodų plaukų ir veriančių akių vienuolis. Jis visur ir visada vaikščiojo basas, mito tik žuvimi ir vynu. Minios trokštė troško gauti bent vieną plaukelį iš jo ilgos iki juostos barzdos. Jis sakėsi, kad pats Išganytojas jam įsakęs rinkti žmones į

Kryživiai prie Jeruzalės (1099 m.)

šventąjį karą. Petras Emeritas tapo tikroju Pirmojo kryžiaus karo vadu.

PIRMASIS KRYŽIAUS ŽYGIS

Visą Europą apėmė traukos į Rytus psichozė. Žmonės parduodavo žemę, namus, galvijus ir tapdavo Petro Emerito kariais. Vals tiečiai kaustė jaučius, kinkė juos arklų vietoje ir, susodinę vežiman žmoną bei vaikus ir sudėję savo turtą, ruošėsi į tolimą kelionę. 1095 m. kraštą ištiko baisus badas, todėl gyventojai labai mieliai tapdavo Petro Emerito kariais. Šalyje tada buvo gausu plėšikų ir įvairaus plauko valkatų. Popiežius Urbonas II savo bulėje rašė: „Kas iki šiol plėšikavo, taps kariu; kas kovojo su savo broliais ir giminėmis, dabar kovos su barbarais; kas už keletą skatikų tarnavo samdiniu, gaus amžiną nuopelną danguje“.

Į Jeruzalę traukė minių minios iš Skandinavijos, Vokietijos, Prancūzijos, Anglijos, Ispanijos, Italijos. Keliavo be maisto, be ginklų, su vaikais ir žmonomis. Jų buvo apie 50 tūkstančių. Jie į Rytus pajudėjo 1096 metų pavasarį. Savo kelyje šie kryžininkai plėšikavo ir grobė viską, ką tik galėjo. Keliavo pagal Reino ir Dunojaus upes, per Bulgariją, Vengriją, Bizantiją. Po 3 mėnesių kelionės pasiekė Konstantinopolį (1096 m. liepos 30 d.). Iš čia jie skubiai buvo perkelti į kitą Bosforo krantą, kur jų laukė ginkluoti turkai. Tūkstančiai kryživių buvo iššudyta (3).

JERUZALĖS UŽKARIAVIMAS

Tų pačių metų rugpjūčio mėnesį į Jeruzalę patraukė gerai ginkluota feodalų kariuomenė iš Italijos ir Prancūzijos. Jie plaukė laivais, o kita dalis ėjo sausuma. Jų buvo per 100 tūkstančių.

1098 m. kryživiai apgulė Jeruzalę ir

Riteris - Jeruzalės užkariautojas (1099 m.)

1099 m. liepos 15 dieną po įnirtingo šturmo Jeruzalė buvo paimta. Prasidėjo baisios skerdynės ir plėšimai, kuriuos vykdė kryživiai.

Buvo įkurtos kelios kryživių valstybės: Edesos ir Tripolio grafystės, Antiochijos kunigaikštystė ir Jeruzalės karalystė. Karaliumi tapo Gotfridas Buljonietis.

Jeruzalės užkariavimui savo reikšme prilygo tik Amerikos atradimas. Prasidėjo labai gausios kelionės į Rytų šalis. Pvz., po metų į Rytus patraukė per 200 tūkst. žmonių. Mažosios Azijos žemėse buvo statomos galingos pilys, nes reikėjo gintis nuo musulmonų. Prasidėjo gausios piligrimų ir įvairių avantiūristų bei nuotykių ieškotojų kelionės į Šventąją Žemę.

KETVIRTASIS KRYŽIAUS ŽYGIS

Kryžiaus žygiai truko beveik 200 metų (1096-1291 m.). Buvo surengti net aštuoni kryžiaus žygiai į Rytus. Tačiau sėkmingas buvo tik pirmasis (1096-1099 m.) ir ketvirtasis (1204 m.). Ketvirtajame kryžiaus žygyje, į kurį pakvietė naujasis Romos popiežius Inocentas III, dalyvavo daugiau kaip 30 tūkstančių prancūzų, italų ir vokiečių riterių (4). Šio žygio tikslas – išvaduoti Šv. Miestą Jeruzalę iš musulmonų rankų. Mat gabus karo vadas Salach-ad-dinas (Saladinas) 1171 m. savo valdžioje suvienijo Egiptą, dalį Sirijos ir Mezopotamiją. Jis 1187 m. spalio

2 d. užgrobė Jeruzalę. Todėl 1202 m. buvo paskelbtas ketvirtasis Kryžiaus žygis. Buvo susitarta, kad Venecijos pirkliai savo laivais perkels kryživius į Egiptą. Tais metais Venecijos dožas (valdytojas) buvo 90 metų pusaklis senis **Enriko Dandalas**. Tai buvo labai gudrus, apdairus ir energingas vyras. Jis kryživiams pakišo mintį, kad neverta keliauti į tolimąją Palestiną ir ten kovoti su musulmonais, nes galima žymiai greičiau pasiekti pasakiškais turtais garsėjančią Bizantijos sostinę Konstantinopolį ir ten labai lengvai pasiimti fantastišką grobį.

Dandalas asmeniškai vadovavo miesto puolimui. Rytų Romos imperijos sostinė tapo kryživių plėšikų auka (1204 m.). Su neregėtu žiaurumu buvo žudomos moterys, vaikai, seniai. Kryživiai plėšė bažnyčias, vienuolynus, rūmus, degino bibliotekas. Įsiveržė į Šv. Sofijos katedrą trypė kojomis šventus paveikslus, išmėtė šventųjų palaikus, sunaikino didįjį altorių, paskui katedroje ėmė girtauti. Nuoga paleistuvė šoko Bizantijos patriarcho soste (1).

Romos popiežius laimino tokį kryživių siautėjimą, nes Bizantijos bažnyčia nepripažino popiežių valdžios, todėl šie bizantiečius laikė schizmatikais (t.y. atskaliniais).

Bizantijos imperijos teritorijoje buvo įkurta nauja frankų valstybė – Lotynų imperija, kurią savo globon priėmė Romos popiežius Inocentas III. Prasidėjo nuožmus graikų bažnyčios engimas. Lotynų imperija gyvavo tik 57 metus: 1261 m. Bizantija vėl tapo savarakiška valstybe, bet tai buvo tik buvusios didybės šešėlis.

Kiti šeši kryžiaus žygiai buvo nesėkmingi. Ypač tragiškai baigėsi penktasis Kryžiaus žygis, vadinamas „vaikų žygio“ vardu (1212 m.). Prancūzijoje ir Vokietijoje pasklido 12 metų piemenuko Etjeno idėja, kad Kristaus karstą iš musulmonų rankų gali atgauti tik „nekalti“ vaikai, kurių Marselio uoste susirinko per 30 tūkstančių. Jie buvo susodinti į 7 laivus, iš kurių du paskendo audros metu, o likusių laivų vaikai buvo parduoti vergų pirkliais Egipte (1).

PIRMIEJI KARINIAI ORDINAI

Naujai atvykstantiems į Šventąją Žemę piligrimams ir ten įsikūrusiems krikščionims nuo nuolatinių musulmonų puldinėjimų apginti buvo įkurtos trys karinės riterių organizacijos: **templierių, joanitų ir kryžiuočių** ordinais, vadinami dvasiniais-riteriškaisiais ordiniais, kurie pagal savo paskirtį buvo religinės brolijos. Stodami į ordiną, riteriai, kaip ir vienuoliai, įsipareigodavo neturėti šeimos, nesiekti turto, besąlygiškai klausyti savo vyresniųjų. Jie duodavo tris žadus: skaisčių, neturto ir paklusnumo. Riteriai privalėjo būti visiškai atsidavę „krikščionybės gynimo“ reikalui.

TEMPLIERIŲ ORDINAS

Templieriai nešiojo baltą apsiaustą (panašų į vienuolių aprangą) su raudonu kryžiumi. Joanitai dėvėjo juodą, o vėliau raudoną aprangą su baltu kryžiumi. Po vienuoliška skraiste abiejų ordinų riteriai dėvėjo šarvus.

Templierių ordiną 1119 m. Jeruzalėje

je įkūrė prancūzų riteriai kovai su musulmonais ir piligrimų apsaugai. Jų pirminė būstinė buvo greta buvusios karaliaus Saliamono šventyklos (lot. „templum“ – šventykla). Iš aukų, prekybos ir finansinių operacijų Ordinas sukaupė milžiniškus turtus Palestinoje ir Europoje. Žlugus Jeruzalės karalystei, XIII a. pabaigoje persikėlė į Prancūziją. Jos karalius Pilypas IV Gražusis, prievengdamas Ordino galybės ir trokšdamas jo turtų, įkalbėjo popiežių Klemensą V (tuo metu persikėlusį gyventi iš Romos į Avinjono miestą Prancūzijoje) apkaltinti Ordiną ir jo narius erezija (5). 1307 m. dauguma Ordino narių buvo areštuoti, dalis jų kartu su didžiuoju Ordino magistru Jakubu fon Molay 1314 m. kovo 18 d. buvo sudeginti ant laužo vienoje Senos upės saloje. Popiežius Klemensas V bule „Vox in excelso“ panaikino Templierių ordiną (1312 m.).

JOANITŲ (MALTOŠ) ORDINAS

Joanitų ordinas susikūrė Jeruzalėje apie 1070 m. Pirmoji jų buveinė buvo Šv. Jono ligoninė Jeruzalėje. Popiežius 1113 m. patvirtino šį riterių ordiną. Ordino riteriai aktyviai dalyvavo Kryžiaus žygiuose, praturtėjo, tapo didele ekonomine karine jėga Artimuosiuose Rytuose ir Vakarų Europoje.

Žlugus Jeruzalės karalystei, 1309 m. Ordinas persikėlė į Rodos salą, o 1530 m. – į Maltą. Paplito visoje Europoje. Nuo 1953 m. Ordinas pavaldus Vatikanui. Pagal įstatus pagrindinis Ordino tikslas – religinė labdara.

Šiandien Ordinas turi apie 8 000 narių, tarp jų daug turtuolių ir aristokratų. Paplitęs Didžiojoje Britanijoje, Švedijoje, Vokietijoje, Šveicarijoje. Jo skyrius yra ir Lietuvoje.

Kryžiuočių ordino magistras Ulrichas fon Jungingas, kritęs Žalgirio mūšyje

ŠVENTOJO VAITIEKAUS GYVENIMAS IR VEIKLA

Šv. Vaitiekus – Kryžiuočių ordino pirmtas. Tai pirmasis krikščionių misionierius baltų gyvenamosiose žemėse; jo apaštališkasis vardas – Adalbertas (apie 956–997 m.). Jis buvo kilęs iš Libicės kunigaikščių giminės. Tapęs kunigu, 983 m. buvo išventintas Prahos vyskupu, 989 m. įstojo į benediktinų vienuoliją ir tapo misionieriumi. Apaštalo Vengrijoje ir Lenkijoje.

Apie Vaitiekus gyvenimą ir jo veiklą daug žinių pateikia seniausioji misionieriaus ir vienuolio Jono Kanaparijaus 999 metais rašyta biografija. Pasak Jono Kanaparijaus, Prahos arkivyskupas Adalbertas Vaitiekus 997 m. atvyko į Prūsiją skelbti Evangelijos. Išsilaipinęs Elbingo upės žiotyse, sambių žemėse, jis su palydovais patraukė į krašto gilumą.

Kanaparijus Adalberto mirtį šitaip aprašo: „Iš čia (Gdansk) jūros keliu labai skubiai vykdamas, po keletos dienų jis išlipa į jūros krantą <...>. Užėjus vakarui, kaimo valdytojas nusišvedė Šv. Adalbertą į kaimą. Iš visų pusių susirenka daugybė smalsuolių <...> ir laukė, ką valdytojas darys su juo <...>. Ir staiga, lazdomis mušdami žemę, botagais pradėjo daužyti jam galvą, baisiai griežti dantimis. „Laikyk, sako, didelę laimę, kad nenubaustas ligi čia atvykai <...>. Mus ir visą šią karalystę, kurios vartus mes sudarome, valdo bendri įstatymai ir vienodi gyvenimo papročiai. O jūs, būdami katalikai ir nežinomų mums papročių žmonės, jei šią naktį nepasitrauksite iš čia, ryto metą neteksite galvų“. Taigi tą pačią dieną įsėdo į laivelį ir išvyko atgal. Penkias dienas pasiliko viename kaime <...>. Pagaliau <...> išsiveržė pagonių siutas: labai smarkiai juos užpuolė ir pančiais surišo. Įsiutusios minios karščiui užsiedę, Sikas (pagonių šventikas) iš visų jėgų mesdamas didžiulę ietį, pervėrė jam pačią širdį“. (5).

Tai įvyko būsimo Fisshauseno miestelio apylinkėse 997 m. balandžio 23 dieną. Egzekucija pavaizduota Gniezno katedros duryse esančiuose paveiksluose. Adalbertui Vaitiekui buvo nukirsta galva, o kūnas suvarpytas ietimis.

Lenkijos kunigaikštis Boleslovas I išpirkto velionio kūną iš prūsų, sumokėdamas už jį tiek aukso, kiek jis sveria. Arkivyskupas buvo iškilmingai palaidotas Gniezno katedroje.

Vokietijos imperatorius Otonas III 1000 m. aplankė jo kapą ir įkūrė Gniezne arkivyskupiją, atskirdamas ją nuo Magdeburgo arkivyskupijos. Arkivyskupu buvo paskirtas Adalberto Vaitiekus brolis Gaudencijus.

Kryžiuočių ordinas vėliau paskelbė Adalbertą Vaitiekų savo pirmtaku. Jo vardas buvo pavadinta Sambijos vyskupijos katedra Karaliaučiuje, o netoli žuvimo vietos Fisshauseno miestelyje buvo pastatyta bažnyčia, o pats Adalbertas Vaitiekus paskelbtas šventuoju. Jo atminimas švenčiamas balandžio 23-ąją dieną.

Lietuvoje mūsų dienomis įkurtas Šv. Vaitiekus ordino riterių padalinys, kurį įkūrė bajoras Jonas Sidaravičius (1937.02.19–2002.10.19).

Maltos ordino riterių eisena Romoje (1955m.)

KRYŽIUOČIŲ ORDINAS

Jis dar vadinamas Teutonų ordinu, Vokiečių ordinu. Jo oficialus pavadinimas – „Vokiečių namų Jeruzalėje Šv. Mergelės Marijos ligoninės ordinas“. Jis įsteigtas 1190 m. Palestinoje kaip ligonių priežiūros ir globos brolija.

1198 m. Ordinas buvo reformuotas į riterių ordiną krikščionių maldininkams globoti, ligoniams slaugyti, kovoti su religijos priešiniais. Jis buvo pavaldus popiežiui ir Šventosios Romos imperijos imperatoriui. Ordiną valdė generalinė kapitula ir didysis magistras. Ordino nariai – riteriai, kunigai, tarnai – vadinosi broliais. Jie, be trijų tradicinių vienuolių įžadų, priimdavo dar ketvirtą įžadą – kovoti su tikybės priešiniais. Ordino nariai vilkėjo baltus apsiaustus su juodu kryžiumi ant kairiojo peties. Palestinoje Ordinas kovojo su musulmonais. Žlugus Jeruzalės karalystei, 1211 m. Ordino nariai buvo pakviesti į Vengriją ginti katalikiškosios Transilvanijos nuo polovcų, tačiau po 14 metų iš Vengrijos buvo išvaryti, nes bandė čia įkurti savo valstybę. 1226 m. Mazovijos (Lenkija) kunigaikštis Konradas pasikvietė Ordiną kovoti su neįveikiamais prūsais. Prūsų žemėje Ordinas įkūrė teokratinę valstybę su sostine Marienburgė. Iš čia jis 200 metų puldinėjo Žemaitiją ir Lietuvą. Kilus Reformacijai, Ordinas tapo pasaulietine Prūsijos kunigaikštyste, priklausoma nuo Lenkijos.

Napoleonas 1809 m. šį Ordiną panaikino. Jis buvo atkurtas 1834 m. Austrijoje kaip elitinės diduomenės garbės organizacija. Egzistuoja iki mūsų dienų.

N U O R O D O S

1. Heyck G., Die Kreuzzüge und das heilige Land.
2. Hagenmeyer H., Peter der Eremit.
3. Röhricht R., Geschichte des ersten Kreuzzuges.
4. Jan Wierusz Kowalski, Poczet popiezy, Warszawa, 1986.
5. Pomniki dziejowe Polski, Krakow-Warszawa, 1946.

Prof. dr. Artūras Rukas Daujotis, grafas

IMPERATORIŠKASIS ŠV. EUGENIJAUŠ IŠ TREBIZONDO RITERIŲ ORDINAS

1204 m. Alexius I įkūrė Trebizondo imperiją. Imperijai apginti nuo frankų ir turkų sutelkė armiją. Ypač kariniais sugebėjimais ir narsa mūšyje pasižymėjo karinis Šventojo Eugenijaus ordinas. Jis buvo suformuotas iš kilmingųjų, gerbusių riteriškumo taisyklės ir gerai įvaldžiusių karo meną.

Bizantijos imperatoriai jau anksčiau buvo įvedę europinės heraldikos ir riteriškumo taisyklės, atėjusias per jų ambasadorius Europoje ir per anksčiau vykusius kryžiaus karus. Ordinas Šv. Eugenijaus vardu pavadintas, siekiant pagerbti kankinį Šv. Eugenijų, Romos gubernatoriaus Pontus Catinius Coresinus įsakymu nužudytą 304 metais Trebizondo mieste.

Eugenijus buvo Romos kilmingojo Calpurnio Emilio Rufo ir graikės krikščionės Apameos sūnus. Jam didelės įtakos turėjo motina, jis buvo išauklėtas krikščioniškai. Nors suaugusiojo gyvenimą Eugenijus pradėjo herojiškai tarnaudamas Romos armijoje, vėliau jis savo gyvenimą paskyrė tikėjimui. Laikui bėgant jis tapo pirmuoju Trebizondo patriarchu.

Kai krikščionybė buvo paskelbta nusikaltimu, Eugenijus atsisakė mesti tikėjimą. 304 m. birželio 2 d. Trebizondo mieste jis buvo kankintas, po to nužudytas.

Karinio Šv. Eugenijaus ordino šaknys yra Imperatoriškoji Spatharios (kardnešių) gvardija, kurios pagrindinis uždavinys buvo lydėti imperatorių kariniuose žygiuose, civilinėse ceremonijose ir religinėse šventėse. Iš kiekvieno riterio buvo tikimasi, kad jis atitiks aukštus moralės ir religijos principų standartus, orientuotus į imperijos ir valdančiosios šeimos išlikimą. Šiems riteriams buvo teikiamos privilegijos žemių ir politinio atpildo forma.

Imperatorius būdavo Šv. Eugenijaus ordino Didžiųjų magistrų, archontai (riteriai lordai) padėjo jam organizuoti legionus.

Dabartinę ordino struktūrą sukūrė Jo Didenybė (H.H.) princas Eugene II Lascaris-Comnenos (kandidatas į Graikijos sostą 1923 ir 1935 m.).

Nuo 1950 m. Ordiną pripažino tarptautiniai įstatymai. Ordinas yra kukli ir garbinga institucija, siekianti propaguoti romėnišką-heleninę-bizantišką kultūrą ir ginti krikščionišką tikėjimą bei brolybę.

Didžioji Ordino kanceliarija yra Madride, Ispanijos Karalystėje. Ordino Didysis magistras – Jo Didenybė (H.H.) princas Juan Arcadio Laskaris Comnenos. Ordino nariai yra nemaža svarbių asmenybių, tarp jų Jo Karališkoji Didenybė (H.R.H.) princas Francisco de Borbón y de Borbón (Sevilijos kunigaikštis), Jo Karališkoji Didenybė (H.R.H.) Enrique de Borbón y de Borbón (abu – Ispanijos karaliaus pusbroliai), Jo Karališkoji Didenybė (H.R.H.) princas Andronic Cantacuzino ir H.R.H. princas Messimiliano Amilachvery.

Šiuo metu ordinas aktyviai veikia daugelyje šalių, daugiausia riterių Pietų Europoje. Ordino padaliniai: Belgijos, Graikijos ir Kipro, Ispanijos, Italijos, Maltos, Portugalijos, Prancūzijos, San Marino, Skandinavijos valstybių, Slovėnijos, Argentinos, Centrinės Amerikos, JAV, Kanados, Meksikos, Kolumbijos, Japonijos, Malaizijos. Baltijos valstybėse ordino Metropolitai (Exarca) yra archontai (H.E.) Artūras Rukas Daujotis grafas fon Derneck.

Jotvingių kryžiaus riterių ordinas

Jotvingių Kryžiaus riterių ordino herbas

Jotvingių Kryžiaus riterių ordinas buvo įkurtas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Jį sudarė senosios kilmingosios Lietuvos šeimos, kurias vienijo jų senos tradicijos.

Jotvingiai – baltų genčių grupė, gyvenusi dabartinės Lietuvos pietuose, dabartinės Baltarusijos vakaruose ir dabartinės Lenkijos šiaurės rytinėje dalyje. X-XI a. jotvingius dažnai puldinėjo Rusios ir Lenkijos kariaunos, XIII a. – daugiausia kryžiuočiai. Jotvingiai darė atsakomųjų žygių. 1278-1283 m. Kryžiuočių ordinas sunaikino svarbiausius jotvingių ūkinius ir administracinius centrus, gyventojus išžudė arba išsivarė į nelaisvę. Karų ir plėšimų nusiaubta jotvingių žemė ištuštėjo. XIV a. vyko didelė kilmingų šeimų migracija į kaimyninę palankiai nusiteikusią Žemaitiją. Šie migrantai buvo saugomi Lietuvos valdovų ir vietinių kunigaikščių.

1487 metais buvo susiformavusi grupuotė aplink kunigaikštį Jurgį Kunatį

Komiattovicz, kuris valdė Varnių (Medininkų) žemes. Šv. Romos imperatorius Maksimilijonas I 1495 m. birželio 24 d. išleido chartiją, kuria šiam kunigaikščiui suteikė privilegiją turėti Lietuvoje vasalų bajorų, tačiau su sąlyga – jie turėjo duoti ištikimybės priesaiką Lietuvos didžiajam kunigaikščiui. Priesaikos priėmimo ceremonija numatė, kad naujam riteriui bus įteiktas lietuviškas kryžius su dviem skersiniais, pakabintas ant grandinės.

1541 metais Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas I patvirtino šią chartiją kunigaikščio Nicolas Kunatjis Komiattovicz, kunigaikščio Jurgio sūnaus, naudai; vėliau, 1590 metais, didysis kunigaikštis Žygimantas III iš naujo pripažino Jotvingių bajorų broliją. Brolijos sostas (valdymo centras) maždaug iki 1650 metų buvo Medininkuose. Kai šis miestas buvo apipleštas, apgriautas, sostas persikėlė į Raseinius, vėliau – į Žemaitijos bajorų seimelių sostinę – Kražius.

Antroje XVII amžiaus pusėje brolija buvo pavadinta „Consociatio Equestris Iatwingorum Boiarum sub tutela S. Victoris mil. Equestris et Martyris Inclyti Patroni et Protectoris“ (Jotvingių bajorų riterių ordinas, globojamas riterio ir kankinio Šv. Viktoro, garsaus valdovo ir gynėjo).

Iki XIX a. pradžios brolijos vadovai buvo vadinami **prepozitais** (aeviter-ni praepositi). Pranciškus - Kseveras Komiattavičius buvo pirmasis, įvardintas Didžiuoju Magistru (*le grand maître*). Ordinas veikė visoje Lietuvoje ir Žemaitijoje. Pagrindinės ceremonijos vykdavo Kražiuose prie senosios bažnyčios, jų metu susirinkdavo per 100 katalikų.

1852 m. rusų valdžia ordiną uždraudė, po šios datos jis ir toliau egzistavo, tačiau slapta. 1918 metais brolija buvo oficialiai reorganizuota ir tapo Jotvingių geležies kryžiaus ordinu. Buvo paskirti jos nuolatiniai vadovai. 1936 m. gruodžio 20 d., siekiant atgaivinti tradicijas, bu-

vo susigražintas vardas „Ordo equestris Iatwingorum Crucis sub tutela S. Victoris militis equestris et martyris inclyti patroni et protectoris“ (Jotvingių kryžiaus riterių ordinas, globojamas riterio ir kankinio Šv. Viktoro, garsaus valdovo ir gynėjo).

1937 m. popiežius Pijus XI atsiuntė Apaštalinį palaiminimą Ordino Didžiajam Magistrai Jurgiui Komiattavičiui. Ordino didysis kancleris buvo Poežerės klebonas prelatas Antanas Kaributas-Skinderis, kuris vedė savo genealoginę liniją iš didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytenio.

Iki 1930 m. Ordinas rezervuotai žiūrėjo į atskirus senosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų šeimų palikuonis. Gana retai į ordiną priimdavo kitų tautų kilminguosius.

Ordino broliai buvo keturių rangų: vyriausiųjų komandorų (vyriausiųjų vadų), komandorų (vadų), riterių ir donatorių. Moterys taip pat buvo priimamos, tačiau tik į tris žemesnius rangus.

Pagrindinis ženklas – lietuviškas kryžius su dviem skersiniais, dengtas baltu

Jotvingių Kryžiaus riterių ordino insignijos

PRISIMINIMAI APIE JOTVINGIŲ ORDINĄ

Susirinkimas įvyko 6 gruodžio 1937 metais Gudelių kaime Kešamų valsčiaus Vilniaus-Trakų apskrįčių, dalyvaujant Zdanavičiams, garbės ženkle Hipocentauras iš kaimo Žemoji Lenkauščizna; Feliksui ir Jonui Stankevičiams, garbės ženklas Mogila iš Borų kaimo; Liudui Vasiliauskiui, g. ž. Ostėja iš Borų Trakų; Pranui Lukaševičiui, g. ž. Luk iš Lenkoščiznos kaimo ir Antanui Jarmolavičiui, g. ž. Koscieša, gyv. Vilniuje Bernardino g. 5. Žodžiu ir asmeniškai prašytas mūsų ponas Martinas Zubrickis, g. ž. Pomian, gimęs Vilkiliškiuose, 109 metų amžiaus, amžinai dalykų atminčiai papasakojo, ką atmena ir ką žino apie pirmiau buvusią Jotvingių sąjungą Kražiuose. Pareiškė, kas seka ir ką surašėme iš jo paties žodžių: „Tas kryžius, kurį nešioju, tai geležinis Jotvingių kryžius, o jį gavau 1849 metais Kražiuose, Žemaitijoje. Jis duotas to kryžiaus kapitulos, kaip matote iš diplomo, nes priklausė iš senų senovės bajorams. Pasakodavo žmonės, kad jotvingiai - tai sena lietuvių tautos šaka, buvusi tokia, kad nei ugnies, nei vandens, nei geležies, anei nieko nebijojusi, didelę drąsą turėjusi, eidama kovoti. Geležinis Jotvingių Kryžius įsteigtas jų atminčiai.

Kai buvau Kražiuose, tai ten man rodė prie bažnyčios, ant kalno, senus jotvingių ginklus ir raštus, ir varinius būgnus, ir Šv. Viktoro relikvijas, kuris ir po šiai dienai yra mūsų globėjas, iš Cesorių, Karalių, Lietuvos kunigaikščių rašytus raštus ir vėliavą su tauru ir mūsų kryžium. Buvo dar tokios dvi patrankos, ant jų mūsų kryžiai, iš jų šaudydavo per vėlykas, prisikėlimą apvaikščiojant. Kaip būdavo susirinkimai, tai pirma eidavo į pamaldas, bažnyčią, kuri už upės ant kalno, o po pamaldų pavakariais būdavo puota. Tada išnešdavo ir vėliavas, ir būgnus, ir jotvingių ginklus, ir kunigaikščio seną paveikslą ir dainuodavo. Mūsų vyriausia galia buvo ponas Dominikas, kuris iš mūsų kunigaikščio kilęs, ir jis buvo su mumis. Visi drauge sėdėjo ir dainavo ant balsų lietuviškai senas dainas. Sakė, kad tai dainos, kurias seniau jotvingiai dainuodavę. Paskui degino laužus ant upės. Susirinkdavo tada 100 ir daugiau mūsų žmonių ir kiekvienas ponas aiškino, kas kokio garbės ženkle, iš kur kilęs, ir pasakojo apie jotvingius, kad tą jie pasakotų ir vaikų vaikams, kartų kartoms. Aš buvau tik „Donatorius“, o buvo dar ir kavalierių, turtingų

ponų ir jie nešiodavo tuos kryžius ant kaklo, Žmonės pasakojo, kaip jie visi iš jotvingių ir nuo amžių jų giminės užrašytos toje sąjungoje. Ir Vilniaus gubernijoje buvo nemažai mūsų ponų. Kaip ponas Rymgaila, ponas Polianskis, Bilevičius ir kiti, ir mano atminty, sakydavo, kad ir Vilniaus vyskupas buvo...

Greit rusai užgynė mūsų susirinkimus, rinkdavosi slapta, maišto metu, kada nemažai iš mūsų buvo partijose. Paskui kaip įvyko sukilimas, tai daug kas savo diplomus sudegino, kad nepatektų į rusų rankas.

Atmenu, ir Smolninkuose buvo Zienkevičiaus tėvas, kuris dar tebegyvena. Buvo taip pat mūsų kryžiaus ir dalyvavo mūsųose su rusais ir Zdanavičiaus tėvas, kuris buvo iždininku - sukilėlius slėpdavo, kuriuos rusai vadindavo metežnikais. Buvo girdėtis, kad kur Kražiuose buvo, tuos daiktus slėpė bajorai, o paskui po maištmečio prapuolę ar rusai paėmę ir į Maskvą išvežę. Ir nuo to laiko nieko nebebuvo girdėti apie mūsų kryžių iki 1918 metų. Išgirdęs aš iš pono pulkininko Vilčevskio, kuris iš Lietuvos atvyko, kad tenai iš naujo manoma atgaivinti to kryžiaus organizaciją, ieško po sąrašus, ar kas dar gyvuoja iš tų, kurie tą kryžių turi. Kaip tada rašė p. Vilčevskis, tai, kuriam laikui prasliskus, prisiminė iš Kražių raštą, kuriame buvo mato, kad net Jotvingių kryžiaus organizacija atgaivinta, ir mane surado ir kad vėl Jotvingių ponai ir bajorai senų pavardžių išguli prie jos... Ir aš labai nudžiugau, sulaukęs to

Popiežiaus Pijaus XI Apaštalinis palaiminimas

emaliu, su averse pavaizduotu jotvingių riteriu ir viršuje apvainikuotas karūna. Ordino herbas - jotvingių Vytis vaizduoja šarvuotą raitelį, kurio aukso spalvos skyde raudona penkialapė rožė.

Be bendros programos, skirtos visiems riteriams (riteriškų principų propagavimo, svetingumo ir t.t.), principiniai Ordino tikslai - jotvingių tradicijų ir šlovingosios senosios Lietuvos praeities atminimo išsaugojimas. Ordino šūkis: In adverb sitate etiam glorios. (Kovojantiems - garbė)

1487-1940 m. veikusio Jotvingių Kryžiaus riterių ordino programa kilni, verta žymios institucijos, todėl 2003 m. nutarta ordiną atkurti.

Jotvingių Kryžiaus riterių ordino spaudas

Atsiminimų antspauduotas rankraštis

Jotvingių Kryžiaus riterių ordino diplomas

laiko. Kad aš toks senas, daugiau kaip 100 metų turįs, tai man paskyrė pašalpą, kurią kasmet prisiunčia. Sako, kad daug Jotvingių sąjungoje mūsų narių. Ir fotografiją mano siuntė į Kražius.

Dveji metai atgal aš buvau Vilniuje, šv. Jono bažnyčioje, kur šv. Viktoro relikvijos ir pasimeldžiau už senuosius ir naujuosius Jotvingius, kad Dievas padėtų mūsų broliams ir vadams. Tai viskas, ką atsimenu. Tą viską perskaičius man p. Antanui Jarmolavičiui pripažįstu. Kad tai surašyta, iš mano žodžių ir pasirašau (Martinus Zubrickis) Gudelių kaimas 6 gruodžio 1937 metų. Savarankišką parašą p. Martino Zubrickio patikinu: Antanas Zdanavičius, Jonas Zdanavičius, Feliskas Stankevičius, Jonas Linda Vasiliauskas, Petras Vasiliauskas, Anatanas Jarmolavičius. Antspaudas su herbais: Pomian, Hipocentauro, Luk, Mogila, Ostėja, Ostėja, Kubiež ir Kocieša. Jotvingių kapitulos didysis kancleris Kun. Kaributas Skinderis (parašas)

DOKUMENTŲ PĖDSAKAIS

Tarpukario Lietuvoje senųjų Jotvingių kryžiaus riterių ordino dokumentų paiešką organizavo ordino kancleris

prelatas Antanas Kaributas Skinderis. Ilgą laiką surinktų dokumentų likimas buvo nežinomas. 2003 metais dokumentai rasti. Juos buvusiuose Petro Kliorio namuose įrengtoje slėptuvėje rado Kliorio giminaitis. Tarp rastų dokumentų yra vokas, iš kurio galima nustatyti, kad jį 1938 10 30 advokatui A. Nakui (gyv. Vytauto pr. 14-8 Kaune) atsiuntė prelatas A. Kaributas Skinderis. Kai kurių svarbesnių dokumentų kopijos pateikiamos straipsnyje.

Iš rastų dokumentų galima teigti, kad ordinui priklausė šios bajoriškos giminės: Bilevičiai, herbo Mogila, Jermolavičiai, h. Koscieša, Karibut-Skinderiai, Komietavičiai, Lukoševičiai, h. Luk, Polianskiai, Rimgailos, h. Porai, Stankevičiai, h. Mogila, Valavičiai, h. Bogorija, Vasiliauskai, h. Ostėja, Vilčiauskai, Zaleskiai, h. Lubič, Zdanavičiai, h. Hipocentaurus, Zinkevičiai, Zubrickiai, h. Pomian.

(Bus daugiau)

Count Artūras Rukas Daujotis Jotvingiai Order of the Knights of the Cross

A n n o t a t i o n

The Order was established in the Great Duchy of Lithuania. In the 14th century, due to continuous invasions, many noble families of Jotvingiai (Iatwingorum – one of Lithuanian tribes) emigrated to the neighboring Samogitia (Samogittie). These migrant families were protected by Lithuanian rulers and local dukes.

In 1495 the Emperor of St. Rome, Maximilian I, issued a charter that granted duke Georges Kunatjis with the right to have vassal noblemen on a mandatory condition that he swears allegiance to the Grand Duke of Lithuania. In 1541 Lithuania's Grand Duke Sigismund I confirmed the charter, and in 1590 Sigismund III recognized the Jotvingiai Knight Order anew.

Approximately from 1650 the center of the Order was Kražiai, the capital of Samogitian noblemen's mini-parliaments.

During 1852-1918 the order was forced to conceal its activity. During the interwar period (1918-1940) the activity of the Order was renewed, there was also an intention to register the Order at the Home Office. After the Soviet occupation in 1940, the activity of the Order was liquidated.

Recently, some documentation and regalia were discovered. There is an intention to revive the Order.

apie Bystrampolio dvarą

„Kiekvienas dvaras buvo atskiras, laisvas ir izoliuotas pasaulis, primenantis mažytę karalystę, tik jos karalius buvo dar ir didžiausias darbininkas, paskendęs sotaus paprastumo didybėje. Nepanėšėjo jis nei į turtuolį, už auksą nusipirkusį nuobodų neveiklumą, nei į skurdžiū, keikiantį kasdienio darbo jungą. Tai buvo tikra to žodžio prasme monarchas, netgi dar didesnis, nes nebuvo suvaržytas nei etiketo reikalavimų, nei valstybės interesų. Jis buvo laisvas savo dvare, laisvas darbe, laisvas ilsėdamasis namų tyloje ir jo bajoriškai fantazijai paklusdavo viskas šimto ar tūkstančio margų plote. Jis buvo ponas savo namų ir žemės, savo duonos ir pieno, savų vandenų ir medžių, savo oro, saulės tame gabale Dievo pasaulio, kuriame viskas vešėjo, augo, susiliedavo su žmogumi gyvenimą šlovinančioje džiaugsmingoje dainoje“.

Jan Bulhak „Wędrawki fotografa“, Wilno, 1936

Jau pati žodžio etimologija parodo, kuo mūsų lietuviškas *dvaras* skiriasi nuo kitų kraštų žemvaldžio gyvenamosios vietos. Ten pavadinimas siejasi su nuosavybės pobūdžiu, reiškia kaimą ar bajoro gyvenamąjį pastatą. Tačiau čia, Lietuvoje, visa bajoro sodyba – gyvenamasis namas, ūkiniai pastatai, daržai, sodai ir medžiai, laukai ir pievos – viskas drauge buvo vadinama dvaru. Kraštovaizdyje dvaras yra svarbiausia detalė, lyg ženklinantis punktyras šalies žemėlapyje.

Dvaras – tai centras, iš kurio iš visų pusių eina vieškeliai, keliai, takeliai. Ilgus amžius mūsų kraštovaizdį formavo jo ponas šeimininkas – bajoras iš baltojo dvaro su kolonomis paremtu priangiu. Lietuvio žemvaldžio išskirtinis bruožas – prisirišimas prie gimtosios žemės. Tie tvirti ryšiai su žeme tapo tradiciniu jo likimo pagrindu, gyvenimo turiniu ir valdžios garantija. Lietuvių bajoras negalėjo suvokti gyvenimo ne gimtajame, menančiame dešimtis kartų lizde, tad būtinybę jį palikti išgyvendavo kaip didžiausią asmeninę nelaimę. Visa jo meilė gimtajai žemei, protėvių atminimui paliko neišdildomą žymę jo gyventos vietovės kraštovaizdyje. Visa tai apie 350 metų čia gyvenusių bajorus Bystramus.

BYSTRAMŲ GENELOGIJA

Anot šeimos archyve saugotų dokumentų, Bystramai buvo kilę iš Prūsijos. Viena jų šaka apsigyveno Lenkijoje, kita – Kurše. Iš ten XVII a. viduryje jie atsikėlė į Lietuvą. Čia jie žymėjosi herbu *Tarnava*. Lietuviškos šakos pradininku yra laikomas Vladislavo Vazos dvariškis Jonas Kazimieras, kuriam už nuopelnus 1645 m. karalius davė 26 valakus žemės Aristavos vaitystėje ir Daukainius bei Žvirblionių kaimą. Jonas Kazimieras Bystramas buvo vedęs Kuršo bajoraitę Magdaleną fon Heiking ir turėjo du sūnus – Joną Evaldą ir Otonarą Aleksandrą. Otonaras grįžo į Kuršą (jo palikuonys buvo įrašyti į Kuršo bajorų knygas – vadinamąjį Riterbanką ir naudojo dar 1606.06.13 Švedijos karaliaus jiems suteiktu barono titulu), o Jonas Evaldas, vedęs vietinę bajoraitę Oną Sventickaitę, liko Lietuvoje. 1695 m. ir 1701 m. iš turtingos Gruzdžių giminės jis nusipirko dar kelis palivarkus prie Juodos upės, turinčius Barklainių pavadinimą. Mirdamas testamentu savo žemės valdas ir dvarus paliko savo keturiems sūnams – vienus Barklainius su Dudonių, Uliūnų ir Gautkalnių kaimu – Smolensko sritiniam tvarkininkui Boguslavui Kazimierui, kitus Barklainius su Kučių ir Zambriškių kaimais – Aleksandriui. Vėliau Boguslavo dalį paveldėjo jo sūnus Baltramiejus, o po Baltramiejaus mirties – Upytės žemės ribų teisėjas Karolis. Norint atskirti Jono Evaldo palikimo dalis Boguslavui atitekusios valdos buvo pavadintos Karaliava, o Aleksandro Bystramo ir jo palikuonių dalis tik XVIII a. antroje pusėje pervardinta į Bystrampolį.

Išmirus Aleksandro Bystramo palikuonims, Bystrampolį nupirko Boguslavo Kazimiero Bystramo proanūkis Upytės žemės ribų teisėjas Karolis Bystramas iš Karaliavos (~1776-1853.05.01). Jis yra palaidotas dvaro kapinaitėse. Buvo vedęs Oną Bialazaraitę. Jis ir jo sūnus Karolis (1819-1887) ilgainiui tapo labai stambiais žemvaldžiais (XVIII a. pabaigoje paveldėtos ar nupirktos žemės iš Bialazarų ir Tiškevičių bei prijungti kraitiniai Sofijos Mineikaitės dvarai – Upytė ir Stultiškės, keletas mažesnių ar didesnių dvarų Baltarusijoje). 1860 m. liepos 25 d. iš grafienės Felicijos Pliaterienės jie pirkė Lyduokių dvarą, Žemaitkiemį. Prieš sukilimą Bystramų žemės apėmė apie 6 500 ha. Karolis ir Sofija Mineikaitė Bystramai susilaukė

Bystramų giminės herbas

sūnų Vladislavo (1839-1918), kuris vėliau paveldėjo Bystrampolį, Karaliavos bei Upytės dvarus bei miestelį ir Kazimiero (bolševikų nužudytas 1919 m.), kuriam 1891 m. atiteko Žemaitkiemis, Lyduokiai ir Paželva. Vyriausias sūnus Vladislavas Bystramas buvo gerbiamas ir apsišvietęs žmogus. Ilgus metus jis buvo renkamas Panevėžio apskrities bajorų vadu. 1872 m. jis vedė Michaliną Kamienskaitę. Per Mineikaitę Bystramai buvo susigiminiavę su Blinstrubiškių Jančiauskais ir lenkų rašytoju Henriku Senkievičiumi, kurio protėviai buvo kilę iš Lietuvos totorių. Rašytojo žmona Marija Šetkevičiūtė (Szetkiewicz) buvo tikra Vladislavo Bystramo pusseserė (abiejų motinos Sofija ir Vanda Mineikaitės buvo seserys). Šeimos palaikė draugiškus ryšius ir susirašinėjo. Kaip rodo publikuoti H. Senkievičiaus laišakai, Bystramai pateikė rašytojui nemažai informacijos apie šių vietovių istoriją, jam rašant garsiąsias istorines epopėjas „Tvanas“ ir „Ugnimi ir kalaviju“. Rinkdamas medžiagą H. Senkievičius ir pats yra lankęsis aplinkiniuose dvaruose – Vadaktuose, Valmantavičiuose, manoma, kad trumpai viešėjo ir Bystrampolyje.

1863 m. liepos 31 d. dvarui priklausančiame Bystrampolio dvaro miške sukilėliai, vadovaujami A. Mackevičiaus, sumušė caro kariuomenės būrį. Sukilime dalyvavo ir Karolio Bystramo sūnus Vladislavas, todėl senukas Karolis Bystramas buvo įkaltintas, o dvarai sekvestruoti. Tačiau netikėtai padėjus vienam įtakingam rusų pareigūnui, dvarus pavyko susigrąžinti, o sūnų Vladislavą išgelbėti nuo tremties į Sibirą.

Vladislavas ir Michalina Bystramai turėjo keturis sūnus – Vladislavą (1874-

Centriniai dvaro rūmai

1918), Karolį (1874-?), Tada (1886.01.20-1935), Kazimierą Eugenijų (1877- ?) bei dukras Jadvygą, Gabrielę, Michaliną ir Ireną Eleną Požerskienę (1893.04.06-?). Bystrampolį po tėvo mirties paveldėjęs Tadas turėjo išskentėti visas 1922m. Lietuvoje vykdytos žemės reformos pasekmes – Karaliavos miškų konfiskavimą, dvarų žemės parceliaciją. T.Bystramui buvo palikta tik 84 ha žemės bei dvaro sodyba. 1929 m. jam buvo gražintas malūnas. Buvo vedęs Mariją Meištačiūtę iš Pajuosčio. Daugiau laiko praleidavo Vilniuje. Mirus Tadaui Bystramui, dvarą paveldėjo mažamečiai Aleksandras ir Eugenijus, todėl Bystrampolį tvarkė ir prižiūrėjo patikėtinis Zigmas Švoinickis.

1940 m. apie 7 ha dvaro sodybos teritorija ir dvaro rūmai sovietinės valdžios buvo nacionalizuoti. 1945 m. beveik 350 metų senumo giminės šaknys Lietuvoje buvo nukirstos, kai paskutiniai Bystramai paliko šias vietas ir pasitraukė į Lenkiją. Vienas jų – Aleksandras vėliau išvyko į Argentina, o iš ten – į Angliją, kitas – Eugenijus – į Kanadą. Pokario metais dvaro sodyboje įsikūrė Panevėžio hidromelioracijos mokomojo ūkio centras. 1989 m. čia gyveno Uliūnų tarybinio ūkio darbuotojai.

BYSTRAMPOLIO DVARO RŪMAI

1880 m. išleistame „Lenkijos karalystės ir kitų slavų kraštų geografiniame žodyne“ rašoma, kad Panevėžio apskrities Ramygalos parapijos Bystrampolio dvarui priklauso Upytės dvaras su miesteliu, Karaliavos, Stultiškių ir Sutkūnų palivarkai – 1 200 margų ariamos žemės, 800 margų pievų ir 1600 margų miško. Anot 1881m. Kauno gubernijos žemvaldžių sarašo, Bystrampolį tuo metu valdė ir čia ūkininkaudamas gyveno Vladislovas Bystramas. Dvarui tada priklausė 2 634 dešimtinės geros, 318 dešimtinių blogos žemės ir 872 dešimtinės miško.

Iki XIX a. vidurio visų didžiulių viena nuo kitos nutolusių Bystramų žemių centras buvo Bystrampolis, turėjęs kuklius medinius rūmus. LDK ir Lenkijos dvarų metraštininkas R.Aftanazis, remdamasis paskutiniųjų dvaro savininkų pateiktais duomenimis, teigia, kad mūriniai dvaro rūmai buvo pastatyti ir dvaro teritorija perplanuota 1845-1863m., kai Karolis Bystramas nutarė Bystrampolį sutvarkyti ir pa-

daryti jo turtinį statusą atitinkančia rezidencija. Tai nebuvo lengva, nes dvaro sodyba buvo išsidėsčiusi žemoje lygumoje su aukštu gruntinių vandenų lygiu. Mūriniai rūmai iš plytų buvo pastatyti senųjų medinių rūmų vietoje, ūkiniai pastatai buvo statomi iš akmens. Rūmai baigti statyti 1850m., tačiau visos rezidencijos ir parko pertvarka užtruko iki 1863m.

Kompaktinio tūrio mūriniai tinkuoti dviejų aukštų **klasicistiniai dvaro rūmai** suplanuoti įstrižai pasaulio šalių atžvilgiu. Tokia orientacija, matyt, buvo pasirinkta ne atsitiktinai, o atsižvelgiant į liepomis apsodintą senąjį įvažiavimo kelią. Pagrindinis fasadas nukreiptas į šiaurės vakarus. Rūmai stačiakampio plano, dengti keturių nuolydžių aukštų gontiniu stogu. Nuo įvažiavimo pusės centrinę dalį puošė keturių toscaninių kolonų portikas, patalintas virš atvirų arkų prieangio. Tokias architektūrinės fasadų kompozicijas su romantizmui būdinga „arkadų stilistika“ Lietuvoje pirmasis pradėjo taikyti architektas Karolis Podčaišinskis. Jo 1824-1828m. projektuotų Jasiūnų dvaro rūmų romantis priangio ir portiko motyvas buvo bemaž identiškiškai pakartotas Bystrampolio rūmuose, nors jų projekto autorius iki šiol nėra išaiškintas. Architektūros istorikams nekyla abejonių, kad šis motyvas K.Podčaišinskio buvo perimtas iš jo mokytojo prancūzų architekto ir romantinio klasicizmo bei „arkadų stiliaus“ pradininko Jean Nicolas Louis Durand'o (1760-1834), išleidusio visoje Europoje labai populiarią albumą „Le Grand Durand“ su įvairių epochų ir kraštų architektūros pavyzdžiais. Galbūt šiuo albumu naudojosi ir Bystrampolio savininkai? Pagal panašią Jasiūnų ir Bystrampolio schemą buvo pastatyta nemažai provincijos dvaro rūmų: Alančių, Naudvario (Panevėžio raj.), Stanislovovo (Švenčionių raj.).

Rūmų vidaus planas buvo nesimetriškas. Kiek žemesniame pirmajame rūmų aukšte buvo administracinės patalpos. Ten taip pat buvo svečių kambariai, į dešinę nuo pagrindinio įėjimo buvo beveik visą dešinę sparną apėmusi salė. Pusapvalė arka dalijo ją į dvi nelygias dalis. Į antrąjį rūmų aukštą vedančios paradinės laiptinės abiejose pusėse buvo dvi simetriškos nišos, kuriose stovėjo gipsinės skulptūros. Gražiausi ir puošniausi buvo antrojo aukšto kambariai – didysis ir mažasis salonai, valgomasis, kabinetas ir biblioteka. Daugumoje šių kambarių buvo lakuotų lentų grindys, juos puošė trikampės baltų ir žalių glazūruotų kokių krosnys, sienos buvo apkljuotos apmušalais. Dviejuose kambariuose buvo židiniai, bronziniai sietynai. Gražiausiai apipavidalinti buvo abu salonai, valgomasis ir kabinetas. Jie buvo iškloti juodo ir šviesaus medžio parketo plokštėmis su žvaigždžių motyvais. Gaila, tačiau jokios rūmų interjero

ikonografijos nei muziejuose, nei archyvuose aptikti nepavyko.

Iki 1914 m. Bystrampolio rūmuose buvo nemažai antikvariato – Liudviko XVI, ampyro ir Liudviko Pilypo stiliaus baldų, meno kūrinių, Slucko juostų, senovinių ginklų, biblioteka ir šeimos archyvas, dokumentai su valstybės karalių parašais ir antspaudais, kai kurie ten buvę žemės dokumentai siekė net XVIa. Didesnė meno kūrinių dalis, tarp jų natūralaus dydžio karaliaus Augusto II portretas – buvo sunaikinta 1919m. Nemažai ir išliko – iki 1939m. rūmų sienas puošė J.C.Lampio tapytas karaliaus Stanislovo Augusto portretas, keli religinio turinio paveiksai, du nedideli gobelenai su scenomis iš Senojo Testamento, keletas giminės atstovų „sarmatiško“ tipo portretų, senų baldų, bronzos ir porceliano, apie 2000 knygų rinkinys (daugiausia XIX ir XXa. beletristika prancūzų ir lenkų kalbomis), archyviniai dokumentai. Kur visa tai dabar – nežinia.

P A R K A S

Kaip ir daugelis Lietuvos parkų, jis buvo įkurtas lygioje vietoje. Jo reljefas mažai banguotas, o nelygumai dirbtinai suformuoti. Ypač įspūdingai tarsi sala atrodė parkas iš rytų pusės, nuo senojo į Uliūnus vedančio kelio ir kitų tolimesnių lygumos taškų. Parko siluetą pagyvina prie jo prisiglaudęs sodas.

3,5 ha parko sklypas yra netaisyklingo keturkampio formos. Jo teritorija anksčiau buvo didesnė (matyt, siekė apie 7 ha), labiau išplėsta į šiaurės vakarus (prie buvusio malūno ir kalvės), kur buvo ir daugiau ūkinių pastatų. Funkcijos požiūriu dvaro sodybos teritorija susidėjo iš dviejų dalių – reprezentacinės ir ūkinės-gamybinės. Parkas yra mišrus tipo su geometriškai suskaidyta klasicistine paragine dalimi ir tolimesne – romantine landsaftine. Jame ryškiai išsiskyrė kompozicinis centras, į kurį atsižvelgiant buvo išdėstyti ir kiti elementai. Tą pabrėžė kompozicinė ašis, jungianti pagrindinį įvažiavimą su kompoziciniu centru – klasicistiniais dvaro rūmais. Jie yra lygioje vietoje parko viduryje. Į juos orientuotas reprezentacinis kelias – buvusi gluosnių alėja, iškirsta apie 1980 m. Abiejose paradinio kelio pusėse simetriškai išdėstyti du stačiakampio formos tvenkiniai, iškasti XIX a. viduryje, o už jų – priešais pagrindinį rūmų fasadą –

Bystrampolio dvaro arklidė

aiškštelė su apvažiavimo kilpa. Pagrindiniai parko takai buvę žvyruoti. Abiejose pusrubose toliau nuo ašies beveik simetriškai buvo išdėstyti du reprezentacinės paskirties ūkiniai pastatai – žirgynas (sovietmečiu – trąšų sandėlis) ir svirnas (vėliau – vežiminė). Žirgynas buvo statytas XIX a. viduryje iš lauko akmenų, dviaukštis. Architektūroje taip pat panaudoti gotikos ir „arkadų stiliaus“ elementai – simetriškai išdėstytos grupuotos po tris smailiaarkės nišos, virš jų – apskriti švieslangiai, durys, įrengtos per du aukštus, besitęsiančios smailiaarkėje nišoje. Čia buvo ir arklinių butas. Dvišlaitis pastato stogas buvo papuoštas metaliniu žirgeliu.

Pietrytinėje rūmų pusėje pagrindinė ašis virto pasivaikščiojimams skirtu taku, vedančiu link rūsio, virš kurio buvo įrengta pavėsinė su mediniais suolais ir stalu. Klasicistinių parko centrą pabrėžė ir rūmų kampuose pasodinti kaštonai. Paradinis rūmų parteris su apvalia klomba buvo apšodintas karpomų krūmų gyvatvore ir alyvų krūmais, už rūmų esantis stačiakampis sklypas irgi geometriškai apšodintas gyvatvorėmis. Senąją geometrinę parko dalį iš šiau-

rės vakarų juosė naujesnė landšaftinė vadinamoji „angliško“ parko dalis. Anot to paties R. Aftanazio, ši 3 ha parko dalis buvo suplanuota ir įrengta taip pat XIX a. antroje pusėje, Lietuvą užplūdus romantizmo bangai. Svarbiausias šios parko dalies elementas – senas ištiesusios formos tvenkinys su dviem salelėmis. Per pirmąją salelę buvęs tiltas, jungęs abu tvenkinio krantus. Medinio tiltelio konstruktyviniai rėmai buvo užpildyti įžambiniu medinių lotelių tinklu. Tvenkinio krantai ir salelės buvo apaugę medžiais. Paskutiniaus dvaro egzistavimo metais tvenkinyje plaukiojo būrys ančių.

I šiaurę nuo ilgojo tvenkinio prasidėjo ūkinis gamybinis sektorius su gana neblogo išlikusiais dvaro sandėliais ir tvartais.

I šiaurę ir į rytus nuo ilgojo tvenkinio ūkinėje gamybinėje dalyje stovėjo 1854 m. statytos labai įdomios architektūros T raidės formos arklidės su atvira arkada. 1857 m. buvo pastatytas ir šalia esantis klojimas bei medinė akmenimi sutvirtinta daržinė.

Šiuo metu Bystrampolio dvaro rūmuose vyksta restauracijos darbai. Rūmai

pamažu atbunda. Čia dažnai vyksta įdomūs kultūros renginiai, koncertai.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. R. Lebedytė, K. Labanauskas. Buv. Bystrampolio parkas. Istorinių tyrimų ataskaita., 1981 – Vilniaus apskrities archyvas, F.5, B.2689.
2. R. Aftanazy. Dzieje rezydencji na dawnych kresach, T.3, L.34-36. W-wa, 1992.
3. Lietuvos architektūros istorija, T.III, V., 2000.
4. J. Bulhak. Wędrawki fotografa, W., 1936.
5. A. Boniecki. Herbarz Polski, wydane nowe elektroniczne, 2002.
6. Słownik geograficzny królestwa polskiego, T.1, L.508, W-wa, 1880.
7. Henryk Sienkiewicz. Listy. Ze zbiorów Juliana Krzyżanowskiego, W-wa, 1996.
8. Centrinis valstybės archyvas, F.1248, Ap.2, B.1043 – dvaro parceliacijos byla.
9. Ten pat, F.1250, Ap.3, B.3187.

Vytautas Jonas Rimgaila, Herburto herbo bajoras

Laumių dvaro paskutiniai šeimininkai ir jų likimai

Seniai nebėra Skuodo rajone Laumių dvaro. Išliko tik Laumių kaimo pavadinimas. Nežinomi buvusiųjų šeimininkų likimai, todėl dabar niekas nežino, jog tai buvo viena iš bajorų Rimgailų dvaro valdų. Istoriniai šaltiniai teigia, jog bajorai Rimgailos valdė nemažai stambių ir smulkių dvarų. Vienas iš jų (išlikęs originalas), rašytas kaligrafiškai ant išdirbtos veršio odos – išrašas iš Lietuvos Vilniaus gubernijos Bajorų knygų apie Rimgailų, herbo Herburt, giminės kilmę, patvirtintą 1799 m. vasario 5 d. generalinės sesijos nutarimu. Tai retas istorinis dokumentas. Šiame dokumente įrašyta, jog bajorai Rimgailos yra teisėti Pragulbių tėvonijos valdytojai ir įrašomi į 1-ąją bajorų knygą.

Šiandieną Skuodo rajone yra tik ežeras Pragulba ir upelis Pragulbė, ištekančias iš ežero. 1882 m. Kauno gubernijos knygoje įrašytas bajoras Osvaldas Rimgaila – Laumių dvaro savininkas, o 1889 m. Kauno gubernijos knygoje įrašytas Laumių dvaro bajoras Benediktas Rimgaila ir jo palikuoniniai. Akivaizdu, jog Laumių dvaras buvo smulkinamas ir laikui bėgant sunyko negrįžtamai. Po 1831, 1863 m. sukilimų ir 1905-1907 m. revoliucijos Žemaitijoje

siautėjo caro baudėjai. Daug bajorų represuoti, ištremti, sušaudyti. Nedaug duomenų išliko apie paskutinį Laumių dvaro šeimininką Benediktą Rimgailą, jo vaikus ir vaikaičius.

Benedikto Rimgailos sūnų Juozą caro valdžia mobilizavo į kariuomenę. Jis dalyvavo visuose 1914-1918 m. mūšiuose Rytų fronte. Daug pragyveno, matė daug kraujo, skausmo. Grįžęs į Lietuvą pergyveno šeimos tragediją – mirė žmona Ona Kareckaitė-Rimgailienė. Vedė antrą kartą Liuciją Lukauskaitę. Susilaukė keturių sūnų. Mirė Juozas 1953 m. Auga būrys jo anūkų, apie savo protėvius Rimgailas jie beveik nieko nežino.

Benedikto Rimgailos sūnus Leonas Rimgaila už dalyvavimą 1905 m. revoliucijoje buvo ištremtas Sibiran, į Čitos miestą. Čitoje susipažino su tremtine iš Telšių Joana Baltušyte ir 1907 m. susituokė. Pergyveno visus baisius tų metų įvykius Rusijoje: pilietinį karą, revoliuciją, čekistų siautėjimus, badą. Gerai, kad Sibiro miškai turtingi gamtos gėrybių, tas padėjo ištvirti bado metus. Čitoje gimė šeši vaikai. Tik 1925 m. sovietų valdžia po ilgų vilkinimų ir kliūčių leido grįžti į Lietuvą. Tačiau nelaimių

Leono Rimgailos šeima. Iš kairės į dešinę: sūnus Leonas, Leonas Rimgaila, Rita Rimgailaitė, Edmundas Rimgaila, Janina Rimgailienė (1957 08 08)

netrūko ir Lietuvoje. 1940 m. enkavedistai suėmė sūnų Stasį, kurį nužudė Šiaulių kalėjime. Sūnus Vytautas pokario metais neaiškiomis aplinkybėmis tragiškai žuvo Vilniuje, sūnų Kazį 1952 m. per klaidą Telšių „Masčio“ fabrike nušovė apsauga. Sūnus Leonas kalėjo hitlerininkų ir enkavedistų lageriuose. Tai vienintelis Laumių dvaro bajorų Rimgailų palikuonis, palikęs prisiminimus.

Dvarų bibliotekos ir jų likimai

Dvarų vertybių tyrinėjimas duoda svarbių duomenų mokslo, švietimo bei kultūros istorijai, tautų bei valstybių kultūrinių ryšių tyrinėjimui. Svarbus kultūros istorijos šaltinis – įvairaus pobūdžio duomenys apie to meto bibliotekas Lietuvoje. Žinių apie XVI–XVII a. Lietuvoje buvusias dvarų bibliotekas išliko nedaug. Svarbus bibliotekų istorijos šaltinis yra išlikusios knygos su jų savininkų parašais, antspaudais, ekslibrisais. Tarpukario Lietuvoje bibliotekų klausimais daugiausia rašė kultūros istorikas ir menotyrininkas Paulius Galaunė. Žymiausi jo straipsniai buvo apie Karaliaus Žygimanto Augusto biblioteką, apie feodalinės Lietuvos bibliotekas ir kolekcijas. Vilniaus vaivados ir kanclerio Albrechto Goštauto bibliotekos sąrašą tyrinėjo ir svarbių išvadų paskelbė K. Jablonskis.

Apie senąsias Lietuvos bibliotekas yra nemažai rašę lenkų istorikai. Lenkų spaudoje daugiausia rašyta apie karaliaus Žygimanto Augusto biblioteką. 1928 m. pasirodė K. Hartlebo monografija „Žygimanto Augusto biblioteka“. Joje rašoma apie kaupimo istoriją, biblioteką komplektavusius ir tvarkiusius asmenis, knygų turinį. Be to, čia išspausdintas įvairiose bibliotekose išlikusių Žygimanto Augusto knygų sąrašas.

GOŠTAUTŲ BIBLIOTEKA

Knygos tuo metu buvo labai brangios ir jas galėjo pirkti tik karaliai, kunigaikščiai, grafai, bajorai, stambūs feodalai, aukšto rango dvasininkai. Rankraštinė knyga nebuvo svetima Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose. Vytauto žmona kunigaikštienė Ona, 1400 m. lankydama vokiečių miestus Pavyslyje, aplankė šventąją paskelbtos Donatos kapą. Kronikos mini, kad Ona prašiusi jai duoti knygutę su šventosios gyvenimo aprašymu. Ji gavusi du tos knygutės egzempliorius. Vilniuje knygų rinkinį turėjo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro žmona Elena. Jai buvo atsiųsta 13 knygų iš Maskvos, be to, knygų buvo nupirktas Lietuvos Brastoje. Knygas kunigaikštienė laikiusi bernardinų vienuolyne. Knygų rinkinį turėjo Naugarduko, vėliau Kijevo vietininkas, o nuo 1480 m. Trakų vaivada Martynas Goštautas. Krokuvoje Jogailos bibliotekoje yra jam priklausęs 1475 m. inkunabulas. M. Goštauto surinktų knygų buvo plačiau žinomoje jo sūnaus Albrechto bibliotekoje. Vienoje seniausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinio archyvo – Lietuvos Metrikos knygų yra 1510 m. data pažymėtas knygų sąrašas. Ilgą laiką tyrinėtojai J. Lelevelis, J. Kraševskis, K. Pulavskis, S. Plašickis, K. Hartlebas manė, kad tai Lenkijos karaliaus Žygimanto Seno-

jo Vilniaus pilyje buvusios bibliotekos sąrašas. Tačiau ilgai tyrinėjęs sąrašą K. Jablonskis nustatė, kad knygos priklausė žymiam didikui, Martyno Goštauto ir Alšėnų kunigaikštystės Onos sūnui, Vilniaus vaivada ir Lietuvos kancleriui Albrechtui Goštautui. Bibliotekoje buvo 71 spausdinta ar pergamente bei popieriuje rašyta knyga senąja slavų, lotynų, lenkų, čekų ir serbų kalbomis. Knygų dalis buvo paveldėta iš tėvo M. Goštauto rinkinio. Kitą dalį – ortodoksiškas bažnytinės knygas senąja slavų kalba (bibliotekoje jų buvo 20) – A. Goštautas paveldėjo iš senelės pagal motinos liniją – Trobų kunigaikštienės Marinos. A. Goštauto biblioteka yra archajiška. Biblioteka įdomi ir tuo, kad joje buvo surinktos katalikų ir ortodoksų religinės knygos. A. Goštauto biblioteka buvo papildoma ir vėliau, po to, kai buvo sudarytas minėtasis 1510 m. sąrašas. Bavarijos nacionaliniame muziejuje Miunchene yra iliustruota A. Goštauto rankraštinė maldaknygė. Ji buvo įrašta 1528 m. Vilniuje. Kita rankraštinė knyga yra A. Goštauto redaguoto 1529 m. Lietuvos Statuto rankraštis. Jis laikomas Nacionalinės bibliotekos Varšuvoje Zamoiskių rinkinyje. Trečioji knyga „Formulare advocatorum...“ yra Vilniaus universiteto bibliotekoje.

Albrechtas Goštautas, Vilniaus vaivada ir kancleris, Lietuvos didikas, su kuriuo įtaka ir turtais tegalėjo lygintis Radvilos. Goštautui ir Goštautienei mirus ir nepalikus įpėdinių, jų turtai atiteko didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Žygimantui Augustui, o kartu su turtais perėjo ir jų nuosavybės dokumentai. Per karą žuvo ir viena, ir kita Goštauto archyvų dalis. Nuo XVII a. yra žinomas iliustruotas rusiškas metraštis, vadinamasis „Radvilų metraštis“, buvęs tuo metu Radvilų centriniame dvare Nesvyžiuje, vėliau išvežtas į Karaliaučių, o dabar esantis S. Peterburge. Tai turbūt bus tas metraštis, kuris A. Goštauto knygų sąrašė buvo pavadintas Kijevo metraščiu. Tyrinėjus galima būtų ir daugiau sužinoti apie A. Goštauto bibliotekos knygų likimą.

XVI a. pradžioje Vilniaus pilyje buvo didžiojo Lietuvos kunigaikščio Žygimanto Senojo biblioteka. Seniausia knyga buvo įrašta Vilniuje 1518 m. – ji turi išpaustą superekslibrisą.

ŽYGMANTO AUGUSTO BIBLIOTEKA

1545 m. į Vilnių atvyko Žygimantas Augustas užimti Lietuvos didžiojo kunigaikščio sostą. Jam nesvetimos buvo humanizmo idėjos, žinomos buvo Vakarų monarchų ir didikų ambicijos, jų pastangos garsėti mecenatų šlove, rinkti knygas bei meno vertybes. Žygiman-

tas Augustas pradėjo rūpintis Vilniaus rūmų bibliotekos kaupimu. Knygas jis rinko visą likusį gyvenimą iki 1572 m. Knygos buvo supirkinėjamos vidaus rinkoje ir užsienyje. Žygimanto Augusto biblioteka priklausė prie žymiausių to meto asmeninių rinkinių Europoje.

Knygas Žygimanto Augusto bibliotekai komplektavo ir jas tvarkė didelio išsilavinimo knygų žinovai. Rūmų bibliotekininkas Jonas Kozminčikas, tvarkęs biblioteką, ją komplektavęs, 1546–1548 m. buvo reformacijos šalininkas. Dalis Žygimanto Augusto bibliotekai užsienyje nupirktų knygų buvo siunčiama į Vilnių ir čia įrašoma vietinių meistrų. Kitos įrašymui buvo gabenamos į Krokuva. Žygimanto Augusto knygos buvo įrašomos vienodais odos viršeliais. Abi viršelio pusės buvo papuoštos renesansiniais ornamentais, antroje viršelio pusėje buvo užrašas „Sigismundi Augusti Regis Poloniae Monumentum“, pažymėti aptaisymo metai. Pirmoje viršelio pusėje buvo išpaustas superekslibrisas. Jo viduje supinti ir karališkąja karūna sujungti skydai su Lietuvos ir Lenkijos herbais; aplinkui užrašas – „Sigismundus Augustus Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae“. Ornamentai, ekslibrisas su tekstu buvo spausti auksu. Žygimanto Augusto bibliotekos superekslibrisai yra svarbūs kaip meno kūriniai. Jais domėjosi ir juos aprašinėjo ne tik Lenkijos, Lietuvos, bet ir kitų šalių – Danijos, Švedijos bibliofilai. Žygimanto Augusto bibliotekoje buvo apie 4 tūkstančiai knygų, įvertintų didžiuole 1000 auksinų suma. Už vieną knygą buvo mokama po 2 auksinus (florenus).

Buvo sudarytas Žygimanto Augusto bibliotekos katalogas. Tai buvo pirmas specialus tos srities darbas Lietuvoje. Jį 1553 m. parengė bibliotekininkas Stanislovas Košuckis. Katalogas laikomas Švedijoje, Stokholmo karališkoje bibliotekoje. Katalogą sudarė prieš Pirmąjį pasaulinį karą ten nuvykusi Krokuvos Mokslo Akademijos mokslinė ekspedicija.

S. Košuckio sudarytas katalogas bei prieš Pirmąjį pasaulinį karą išaiškintos išlikusios Žygimanto Augusto bibliotekos knygos leidžia spręsti apie bibliotekos pobūdį, jos turinį.

Biblioteka turėjo rankraštinių knygų, pvz., XVI a. pergamentinių antifonų (giesmynių), gaudulų, agendų, mišiolų. Žygimanto Augusto biblioteka, kaip ir daugelis panašaus pobūdžio knygų rinkinių, buvo prieinama tik mažesniai dvariškių raiui. Būdamas uždaro tipo, biblioteka platesnei visuomenei buvo neprieinama ir XVI a. mokslui bei krašto intelektualiniam gyvenimui didesnės reikšmės neturėjo. 1565 m. biblioteka buvo išgabenta iš Vilniaus į

Žygimanto Augusto pilį Tykotinė (netoli Bialystoko).

Žygimantas Augustas suprato savo bibliotekos mokslinę vertę ir pasirūpino, kad jos tolesnis likimas būtų susietas su šio krašto intelektualiniu gyvenimu, jo kultūriniais poreikiais. 1571 m. gegužės 6 d. testamentu Žygimantas Augustas savo biblioteką perdavė 1570 m. Vilniuje atidarytai Jėzuitų kolegijai. Toji dovana sudarė 1579 m. įkurtos Vilniaus aukštosios mokyklos pagrindą. Dalis religinių knygų testamentu buvo pavesta šv. Onos bažnyčiai. Tačiau karaliaus testamentas buvo netiksliai vykdomas. Dalį knygų teisės klausimais Žygimanto sesuo Ona, karaliaus Stepono Batoro žmona, 1586 m. paskyrė Krokuvos akademijos bibliotekai. Kelios dešimtys tomų atsidūrė su karaliaus dvaru susijusių asmenų rankose. Žymi dalis knygų buvo Kotrynos Jogailaitės rankose ir pateko į Žygimanto Vazos biblioteką.

Uždarius Vilniaus universitetą, Žygimanto Augusto bibliotekos knygos išsisklaidė po įvairias Lenkijos, Rusijos bei Vakarų Europos šalių bibliotekas. Atskiri egzemplioriai pasiekė net Šiaurės Ameriką. Daugiausia Žygimanto Augusto knygų (165 vienetai) buvo Zamoiskių bibliotekoje Varšuvoje. Toji biblioteka 1944 m. beveik visa buvo sunaikinta, o jos likučiai perkelti į Lenkijos nacionalinę biblioteką. 37 tomus turėjo Poznanės seminarijos biblioteka, 25 knygos buvo grafo Žygimanto Čarneckio bibliotekoje, po vieną ar kelias – kitose Lenkijos bibliotekose.

Vilniaus universiteto bibliotekoje prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo 7 Žygimanto Augusto bibliotekos knygos. 1956 m. iš Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekos buvo gauta 10 knygų, o 1970 m. Lvovo universiteto biblioteka padovanojo dar vieną knygą, dabar jų yra 18. Žygimanto Augusto knygų įrašimą studijavęs E. Laucevičius rašė, kad jis ištyrė daugiau kaip 200 tos bibliotekos egzempliorių. Apie 120 vienetų jis surado Varšuvos bibliotekose, apie 60 – Mokslų Akademijos bibliotekoje S. Peterburge ir keltą Krokuvoje.

LIETUVOS DVARŲ BIBLIOTEKOS

Koks tolesnis šių kultūros vertybių likimas? Fondų įvairovę suformavo Lietuvos istorinės sąlygos – pirmieji Lietuvos Respublikos bei Antrojo pasaulinio karo ir pokario metai, kai į Nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką buvo surinkti be globos likę ir išsaugojimo tikslais perduoti asmenų, įstaigų, vienuolynų, dvarų archyvai ar jų dalys. Rankraščiai į biblioteką pradėti priimti 1919–1920 m. Fondai pradėti formuoti, o rankraščiai inventorinti apie 1948 m.

Rankraštinis katalogas ir sąrašas saugo Lietuvos centrinis valstybinis archyvas, Vilniaus universiteto Mokslinė biblioteka, Lietuvos Mokslų Akademijos Centrinė biblioteka, Mokslų Akademijos archyvai Leningrade, Lenkijos bibliotekose (Kumike) ir kitose bibliotekų rankraštytynų skyriuose.

Kultūros paminklų apsaugos įstaigos pasiūstas dailininkas V. Bičiūnas apvažiavo Zarasų ir Utenos apskritis, iš viso 23 dvarus. 1940

m. rugpjūčio 26 d. jis referavo Bibliotekų apsaugos komisijai apie užregistruotas bibliotekas: Utenos apskrityje – Vyžuonėlių dvarą, Zarasų apskrityje – Antazavės dvarą. Be šių į Centrinę valstybinę biblioteką pateko Ukmergės apskrities Siesikų dvaro (savininkai Ona ir Oskaras Daugėlos), Lukinės (Lokynės, Lokėnų) dvaro (savininkai Liudvika Končienė ir Pranas Konča), Šventupės dvaro (savininkas nenurodytas), Joniškio apskrities Malgužės dvaro (savininkė Evelina Kaizerlingienė) ir Baisogalos dvaro (savininkas V. Komaras) bibliotekos.

Vyžuonėlių dvaro Veriovkino biblioteka užregistruota ir paimta į valstybės globą 1940 m. rugpjūčio 26 d. Registracijos akte nurodyta apytikriai 6000 knygų, tarp jų esančių vertingų istorijos ir meno leidinių. Vykdamas žemės reformą, Vyžuonėlių dvare buvo suregistruoti paveikslai, knygos, brėžiniai, planai, fotografijos, albumai, laiškai, baldai. Tvarkant pervežtas knygas ir archyvą, buvo rasti rusų dailininko I. Repino laiškai dailininkei M. Veriovkina. Tuos didelės vertės laiškus (originalus) buvo nuspūsta duoti saugoti bibliotekos darbuotojui V. Steponavičiui.

Lukinės dvaro biblioteką ir kitą turą Kultūros paminklų apsaugos įstaigos atstovai P. Verbieckas ir dailininkas J. Mackevičius 1940 m. rugpjūčio 26 d. aktu paėmė į valstybės globą. Kauno universiteto bibliotekos direktorius ir bibliotekų apsaugos komisijos narys V. Biržiška kreipėsi raštu į Kultūros muziejaus direktorių bibliotekos reikalui. Jo žiniomis, Lukinės biblioteka turtinga, apie 6000 tomų. Kultūros paminklų apsaugos įstaiga pranešė Siesikų valsčiaus savivaldybei, kad knygas surašyti įgaliojamas H. Jelskis. Tai buvo internuotas lenkų pabėgėlis. Vėliau paaiškėjo, kad jis su knygomis elgėsi neatsakingai. Tuoj pat į dvarą atvyko Zenonas Ivinskis. Jis paėmė 17 retesnių XVII–XVIII a. knygų ir perdavė Kauno universiteto bibliotekai. Lukinės biblioteka viliojo ir besikuriančią Lietuvos Mokslų Akademiją. 1941 m. spalio 7 d. Kultūros paminklų apsaugos įstaigos viršininkas įgaliojo Lukinės dvaro valdytoją pervežti Lukinės biblioteką į Kauną, į Centrinę valstybinę biblioteką. Tačiau baigėsi ruduo, įpusėjo žiema, biblioteka tebebuvo Lukinėje. J. Rimantas kreipėsi raštu į Kultūros paminklų apsaugos įstaigą, kad greičiau būtų parvežta Lukinės biblioteka, susidedanti iš apytikriai 2000 vertingų knygų. Galima daryti išvadą, kad apie 4000 knygų paėmė universitetas su Mokslų Akademija. 1942 m. kovo 31 d. surašytas Lukinės bibliotekos perdavimo aktas Centrinei valstybinei bibliotekai. Į sąrašą įrašyta 2434 knygų vienetai, 1597–1926 m. knygų lenkų, prancūzų, rusų kalbomis, nemažai lituanistikos. Tą pačią dieną perduota Siesikų dvaro biblioteka. Ji užregistruota 1940 m. lapkričio 1 d. – 6 knygų spintos ir 1 senų dokumentų dėžė. Čia buvo 1772–1931 m. 547 knygų ir vienas rankraščių – Daugėlos-Kosakovskių genealogijos rufonas. Šventupės dvaro biblioteka į valstybės globą buvo paimta 1940 m. rugpjūčio 17 d. Knygos buvo sudėtos į 2 dėžes ir užantspauduotos svirno pastogėje. Karo

metu knygos buvo išplėstos, neliko registracijos lapų. Biblioteka (25 dėžės) išgabenta į Centrinę valstybinę biblioteką 1942 m. kovo 25 d.

Antazavės dvaro biblioteka buvo užregistruota ir užantspauduota 1940 m. rugpjūčio 11 d., nurodant, kad joje buvo surašytas Antazavės dvaro aktas. Knygos sukrautos į 5 spintas ir 2 dėžes. 1942 m. kovo 30 d. Antazavės pradinės mokyklos vedėjas ir dvaro bibliotekos prižiūrėtojas D. Mikulėnas perdavė biblioteką Faustui Kiršai.

Ypač svarbu paminėti tiesioginius Kosakovskių giminės tyrimų šaltinius. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje bei Valstybiniame M.K. Čiurlionio rankraštyne, Dailės muziejuje, yra saugomas šeimos giminės archyvas. Archyvo sudarytojai: Stanislovas Feliksas Kosakovskis – literatas, egiptologas mėgėjas; jo sūnus Stanislovas Kazimieras Kosakovskis – literatas, agronomas heraldikas, fotografas; anūkas Mykolas Stanislovas Kosakovskis – Vilniaus krašto lenkų bajorų veikėjas, Lenkijos diplomatas, poetas. Jie yra grafai, Vaitkuškio, Lyduokių, Skačiūnų dvarų Ukmergės apskrityje, valdų Rusijoje, Ukrainoje ir kitur savininkai. Kosakovskių valdų Rusijoje dokumentai priimti 1920–1921 m. iš Lyduokių dvaro kartu su knygomis; Stanislovo Felikso Kosakovskio ir kitų Kosakovskių asmeniškai rankraščiai, šeimos ir giminės korespondencija priimta 1942 m. iš Siesikų dvaro savininko Daugėlos.

Kauno technologijos universiteto bibliotekoje retų knygų ir rankraščių skyriuje saugomas grafo Stanislovo Korvin-Kosakovskio knygų rinkinys, kurį sudaro 46 egzemplioriai XVIII–XX a. knygų lenkų kalba. Šiame rinkinyje sukaupia įdomi istorinė medžiaga. S. Korvin-Kosakovskio knygos pažymėtos dviem skirtingais ekslibrisais-antspaudais.

Bibliotekų rankraštynei suteikia vertingą informaciją lietuvių literatūriniam procesui ir literatūrinei lietuvių kalbai, Lietuvos kultūros raidai, Lietuvos, Lenkijos ir kitų šalių istorijai, socialiniams ir ekonominiams, konfesiiniams visuomenės santykiams, liaudies švietimui bei kitai tematikai nagrinėti.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Vladimirovas L. Pirmosios bibliotekos Lietuvoje. Bibliotekų darbas. – 1957, Nr. 1, p. 9–19.
2. Jablonskis K. 1510 m. Albrechto Goštauto biblioteka. – Kn.; Jablonskis K. Lietuvių kultūra ir jos veikėjai. V., 1973, p. 353–357.
3. Jurginis J. Renesansas ir humanizmas Lietuvoje. V., 1965, p. 154–157.
4. Jonynas L. Vytauto šeima. – Kn.; Praeitis. T. 2. K., 1933, p. 217.
5. Asmenų archyvai. V., 1989.
6. Harleik K. Biblioteka Zygmunta Augusta. Lwów, 1928, p. 136–137.
7. Barycz H. Dookoła biblioteki Zygmunta Augusta. – „Przegląd Biblioteczny”. Kraków, 1933, R. 7, p. 17–21.
8. Vilnonytė V. Lietuvos Centrinė biblioteka 1940–1941 m. Centrinės Valstybinės bibliotekos perimti fondai – dvarų bibliotekos. – Bibliotekų darbas. – 1992, Nr. 11, 1993, Nr. 1.

Bajorų Rimgailų giminės kapas-mauzoliejus Kurtuvėnų kapinėse

Kapas mauzoliejus

Bagdoniškės dvaro Bazilionių valsčiaus dvaro savininko vaikai mirė prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Jiems Kurtuvėnų kapinėse buvo pastatytas prabangus paminklas su Liūdinčios mergaitės bronzine statula, kuri buvo nulieta 1912 metais Varšuvoje, parvežta į Kurtuvėnus ir sumontuota. Čia buvo palaidota bajoraitė Janina Rimgailaitė. Jos brolis Tadas Rimgaila palaidotas Pakapėje, tačiau jo palaikai dėl nežinomų priežasčių nebuvo perkelti į paminklo rūšį. Po Pirmojo pasaulinio karo grįžę į Lietuvą Bagdoniškės dvaro savininkai bajorai Rimgailos prarado dvarą, santaupas banke. Įsikūrę tada Bacaičių dvarelyje tarp Gilvyčių ir Kuršėnų. 1941 m. birželio 14 d. Severinas Rimgaila, jo žmona ir žmonos sesuo enkavedistų buvo suimti ir ištremti į Altajų. Tenai įveikti bado visi greitai mirė. Apie šio dvaro šeiminkus ir jų likimus spaudoje nemažai yra rašęs menotyrininkas Vytenis Rimkus.

„Taip nutrūko viena bajorų Rimgailų gentis, apie kurią liudija tik gražus paminklas jų vaikams Kurtuvė-

nų kapinėse. Deja, du pasaulinius karus atlaikiusią bronzinę moters skulptūrą pavogė jau mūsų dienų vandalai lietuvaičiai.“

„Kurtuvėnų mergelė“. Taip pavadino žmonės, ekskursantai ir kiti meno žinovai bajoro Severino Rimgailos šeimos antkapio paminklą su Liūdinčios mergelės skulptūra, skirta anksti mirusių vaikų atminimui. Įdomi skulptūros ir bajoro Severino Rimgailos šeimos istorija. Dokumentai byloja, jog tėvų skausmas anksti mirus dukrelei ir sūnui buvo begalinis. S. Rimgaila kamuojamas skausmo nuvyko į Varšuvą ieškoti geriausių meistrų šeimos mauzoliejiui sukurti. Garsūs Varšuvos meistrai sukūrė nuostabų mauzoliejų – paminklinį ansamblį su rūšiu, prabangia tvorele ir Liūdinčios mergelės bronzine skulptūra. Tik niekas tada nežinojo ir negalėjo žinoti, jog S. Rimgailos šeimai čia nelemta bus pasirinkti amžinojo poilsio vietą. Pagamintas paminklas geležinkelio buvo atgabentas į Šiaulių geležinkelio stotį. Iš čia arkliais atvežtas į Kurtuvėnus. Šiandieną sunku pasakyti, kiek visa tai S. Rimgailai kainavo. Paminklą-mauzoliejų Kurtuvėnuose montavo šiaulietis rangovas Boleslovas Zagozskis. Tačiau tuo visi vargai nesibaigė. Vietinis Kurtuvėnų klebonas, vadovaudamasis tuo metu galiojančiais bažnyčios kanonais, griežtai atsisakė pašventinti šį šeimos paminklą-mauzoliejų, motyvuodamas tuo, kad kryžius su Dievo kančia ne ant obelisko viršaus, o po mergelės kojomis. Pagal Varšuvos meistrų projektą kryžius buvo sumanytas ir pritaisytas ant akmens plokštės, kuri dengė šeimos mauzoliejaus lubas.

1915-1918 m. vokiečių okupantai Liūdinčios mergelės bronzinę skulptūrą buvo išmontavę ir išvežę, tačiau netrukus vėl grąžino į Kurtuvėnus. Kodėl kaizerio vokiečių okupantai pasielgė humaniškai, lieka neįmintą mįslę.

Anais tarpukario Lietuvos metais, matyt, dėl meninio grožio Liūdinčios mergelės skulptūra domėjosi Kauno karo muziejus. Planuota perkelti ją į muziejaus sodelį, tačiau sumanymo buvo atsisakyta. Antrojo pasaulinio karo metais skulptūra buvo persauta, tačiau liko stovėti ir toliau džiugindama žmones, ekskursantus. Prasidėjus spalvotųjų metalų vagysčių karštligei, vagys vandalai, kuriems nėra nieko švento, 1992 m. Liūdinčios Kurtuvėnų mergelės skulptūrą pavogė.

Bajorą Severiną Rimgailą, jo žmoną Jadvygą, jos seserį Pauliną Pluščiauskaitę enkavedistai 1941 m. birželio 14 d. ištremė į Altajų. Grįžti nebuvo lemta. Liko nežinomi jų kapai.

Laikas nestovi vietoje. Pribrendo reikalus Liūdinčios Kurtuvėnų mergelės bronzinę skulptūrą atstatyti. Spaudoje apie ją nemažai yra rašęs menotyrininkas šiaulietis Vytenis Rimkus. Kaip rašo laikraštis „Šiaulių kraštas“ 2000 m. rugpjūčio 12 d., yra šio darbo norintys imtis iniciatoriai, tačiau neturi lėšų. Anot skulptoriaus Gintauto Lukošaičio, reikėtų apie 120 000 Lt. Valdininkai abejotinoms kelionėms išleidžia žymiai daugiau. Skulptorius G. Lukošaitis ir Kurtuvėnų regioninio parko direktorius Rimvydas Tamulaitis, gavę atitinkamus Lenkijos valdžios leidimus, Varšuvoje Pavuškovskio kapinėse surado analogišką Kurtuvėnų mergelės skulptūrą. Skulptorius Gintautas Lukošaitis Varšuvoje „Norbin“ firmoje sužinojo, kaip ir kokių būdu firmos meistrai, S. Rimgailos prašymu-užsakymu, anais tolimais metais sukūrė Kurtuvėnų liūdinčios mergelės skulptūrą. Taigi techniškai yra galimybė ją atstatyti. Lieka tik lėšų klausimas. Gal galėtų dalį lėšų skirti Kultūros ministerija, gal galėtų paremti verslininkai, Pramonininkų konfederacija. Galbūt galima organizuoti ir aukų rinkimą. Taigi Kultūros ministerijai yra apie ką pagalvoti. Jos parama ir svarus žodis labai reikalingi.

Įamžintas kunigaikštis Jonušas Radvila

Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokytojų grupė Rukloje: Donatas Balčianskas, Konstantinas Bogdanas, Gintautas Petkevičius, Kazimieras Tracevskis (2002 09 07)

Viename Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos Seime 1998 m. iš garbingos tribūnos teko kalbėti apie didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos nuveiktus darbus Lietuvos nepriklausomybės labui ir jo vardo suteikimą vienam iš mūsų kariuomenės dalinių. Seimo da-

lyviai geranoriškai tą idėją palaikė ir nutarė kreiptis į Respublikos Prezidentą su prašymu. Iki Antrojo pasaulinio karo garbingą didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos vardą turėjo I-asis husarų pulkas Kaune.

Neilgai trukus, mums dar redaguojant kreipimąsi į Prezidentą, spaudoje pasirodė žinia, kad jau mokomajam pulkui Rukloje suteiktas DLE Jonušo Radvilos vardas. Mums tai buvo staigmena, o kartu ir patirtas pasitenkinimas, kad ne vien Lietuvos bajorai siekia atkurti istorinę tiesą.

Išaušo saulėtas 2002 m. rugsėjo 7-osios rytas. Didelis būrys (40 asmenų) Vilniaus krašto bajorų ir jų draugų išsiruošė į Kėdaičius, Ruklą, Paberžę.

Kėdainiuose palenkėm galvas prie puošnių sarkofagų kunigaikščiams Mikalojui Radvilai Perkūniui, Jonušui Radvilai ir kt., reformatų bažnyčioje. Pasivaikščiavome po puikiai restauruojamą senamiestį, apžiūrėjome naująjį krašto muziejų. Muziejaus direktorius Rimantas Žirgulis su meile ir profesionalia istoriko išmintimi mus perkėlė į tuos tolimus XVI-XVII a. laikus.

Rukloje, didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos pulke mus pasitiko kapitonas Albinas Šuminskas. Stebino puikios karių gy-

venimo ir mokymosi sąlygos. Susitikimui su LBKS atstovais buvo išrikiuotas visas pulkas. Į mūsų vadės Undinės Nasvytytės bajorišką karišką pasveikinimą „Sveiki kariai!“, iš tūkstančio jaunų vyrų krūtininių nugriauždėjo atsakymas „Sveiks tamsta!“. Įspūdis nenusakomas, tai reikia išgirsti.

Prof. Konstantinas Bogdanas jaunus mūsų karius trumpai supažindino su generolo Plechavičiaus rinktinės veikla karo metais.

Paberžėje visiems Lietuvos geros valios žmonėms puikiai pažįstamas tėvas Stanislovas palaimino mūsų grupės jaunavedžių porą. Daug gražių ir prasmingų pamokymų ir patarimų išgirdome iš šio nuostabaus žmogaus. Paberžė mena ir istorinius 1863 m. sukilimo įvykius.

Kartu su mumis keliavo ir Abraomo Kulviečio vidurinės mokyklos direktorė Kristina Gudeliienė ir būrelis mokytojų. Jų mokykla savo simboliu pasirinko Abraomo Kulviečio (vieno iš keturių rašijos pradininkų) herbą „Gulbė“.

Kelionė baigėsi, tačiau patirti įspūdžiai ir geros istorinės pamokos praplėtė ne vieno mūsų žinias.

Mykolas Sliževičius, Grifo herbo bajoras, Respublikos nusipelnęs kultūros veikėjas, Lietuvos žurnalistų sąjungos narys

Kur palaidoti Lietuvos valdovai

Leidžiu sau manyti, kad Lietuvos žmonės, ir net bajorai, iki šiolėi nežino, kur palaidoti Lietuvos valdovai, net Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas. Ir nėra proskynų šviesų. Tenka konstatuoti apie išnykusias kai kurias pilis ir pilaites, užmirštus karžygių vardus. Neturime, kaip kitos tautos turi, tūkstančius metų saugomų karališkųjų mauzoliejų, kunigaikščių, didvyrių kapų sąrašo. Reikėtų paskelbti didelį ir ilgą sąrašą, kuriame būtų Lietuvos valdovų šeimos palikuonių garsingi, bet laiko užmiršti ar istorikų nepaminėti vardai, kurie Lietuvos vardu valdė Lenkijoje, Rusijoje, Ukrainoje, Gudijoje, Prūsijoje, Čekijoje ir kitur. Apie tai spaudoje beveik nutilima. Tiesa, Lietuvos televizijos laidoje kartais apie tai kalbama, diskutuojama. Kai kada vienpusiškai vertinama Lietuvos didžiojo kunigaikščio, vėliau Lenkijos karaliaus Jogailos veikla. Labai retai kas iš atvykusių lietuvių lenko karališkąjį kapą Krokuvoje. Taip pat labai retai pamatysi tenai savo lietuviškų gėlyčių. O ką jau kalbėti apie oficialų vainiką iš Lietuvos.

Istorinė lemtis ne sykį kratė trūnijančiame karste ir paskutinio Lietuvos didžiojo kunigaikščio bei Lenkijos karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio palaikus.

Taigi išblaškyta pasaulyje jo karališkoji atributika. Paties valdovo perlaužtas, nete-

kus karūnos, valdiškas kalavijas buvo eksponuojamas Vilniaus istorijos ir etnografijos muziejuje. O karališkasis skeptras, padabintas brangakmeniais ir raižiniais, kiek yra žinoma, yra Sankt-Peterburge.

Paskutinis Lietuvos ir Lenkijos valdovas 1798 m. mirė Peterburge. Numiręs Stanislovas Augustas ten buvo iškilmingai palaidotas. Jo sūnėnas kunigaikštis Stanislovas Poniatovskis buvo viengungis ir atsidūręs Italijoje vedė paprastą žmoną. Jis mirė tolimoje Florencijoje. Tenai 1883 metais ir palaidotas.

Antrojo pasaulinio karo išvakarėse Lenkijos valdžia iškasė Peterburge karališkuosius Augusto palaikų kaulus ir juos palaidavo vienoje iš Lenkijos pasienio bažnyčių.

Maskvoje palaidota Vytauto didžiojo dukterė Sofija – Maskvos didžioji kunigaikštienė. Niekas iki šiolėi nesusidomėjo ir nepajudino pirštų, jog būtų surasti ir pagerbti Vytauto dukters palaikai.

Tragiški, dramatiški kunigaikščių Švitrigailos, Jaunučio likimai. O Pskovo kunigaikštis Daumantas iki šiolėi neužmirštas Rusijos istorijoje. Jo vadovaujami pskoviečiai sumušė Livonijos ordiną. Daumantas 33 metus viešpatavo. Jo atminimas ir kapas Pskove laikomi šventais (LE 3t.).

Prahoje augustinų Šv. Tomo bažnyčioje 1380 m. gegužės septintąją buvo palaidotas kunigaikščio Gedimino anūkas Kęstučio sūnus Butautas. Jis gyveno Karolio IV dvare ir pelnė valdovo meilę, kurios nerado Lietuvoje. Jis lydėdavo imperatorių kelionėse, dalyvaudavo pasirašant diplomatinės sutartis. Prahoje jam suteikė kunigaikščio titulą. Ir Butautas vadinosi Henrikas dux Lithuanicae. Ateityje daug lietuvių kunigaikščių sarkofagų galėtume užtikti svečiose šalyse. Būtų gerai išleisti istorinę-politinę Lietuvos didžiųjų kunigaikščių valdų schemą, kurioje būtų pažymėti Lietuvos kunigaikščių apytikrė gimimo data, žuvimo, mirimo metai ir nuorodos, kur ieškoti jų laidojimo vietos.

Tiesa, menų verslų firma „Mota“ 1994 m. 25 000 tiražu išleido leidinį „Lietuvos valdovai XIII-XVI a.“ su jų trumpomis biografijomis, valdymo laikotarpiais lietuvių, anglų, vokiečių, prancūzų, rusų kalbomis.

Idomu ir tai, kad net Gruzijoje, Tbilisio universitete, 2002 m. liepos 6 d. buvo paminėta karaliaus Mindaugo karūnavimo diena, kurią organizavo Lietuvos Garbės konsulė Gruzijoje LBKS narė Irena Džikija (Sliževičiūtė), Gruzijos lietuvių bendrija. Mokslinius pranešimus padarė Tbilisio universiteto dėstytojai.

Kražiai: 750 metų istorinė pynė

Kražių senoji varpinė

Pirmą kartą Kražiai paminėti 1253 metais karaliaus Mindaugo dokumente, kai šis krikšto proga padovanojo juos Livonijos ordinui. Tuo metu Kražių vardas buvo įvairiai rašomas: Crase, Crasien, Crasow, Krasien, Kraszian ir pan.

Istorikas R. Batūra teigia, kad XI-II a. viduryje Kražiai buvo centrinė Žemaičių žemė, greičiausiai tai buvo kunigaikščio Vykinto tėvonija. Čia stovėjusi ir jo pilis. Mindaugas bandęs jėga paimti jam nepaklūsusią pilį, bet Vykintui į pagalbą atvyko kunigaikštis Tautvilas, Danilos vadovaujami rusai ir polovcai.

Sunki buvo Kražių dalia, nes Lietuvos valdovai Žemaitiją dažnai „dovanodavę“ vokiečių ordinams. Taip darė Jogaila (1382 m. spalio 31 d.), o vėliau ir Vytautas, net keturis kartus „dovanojęs“ ordinui Žemaitiją (1384, 1392, 1400, 1409 m.). 1406 m. Kražiai tapo vokiečių ordino komturų centru.

Kražių politinė, tuo pačiu ir istorinė reikšmė labai išaugo XV a. Kražiai tapo vienu didžiausių Žemaitijos miestų. Čia įsikūrė Žemaičių seniūnas, čia rinkdavosi bajorų seimeliai. Kražiai tapo Žemaitijos sostine, miestas išaugo, išgražėjo. Mikalojus Radvila Juodasis, pradėjęs valdyti Kražius, ant Kražantės upės kranto pastatė mūrinę pilį, kurią saugojo 1000 raitelių (1565 m.).

Kražių vardas glaudžiai susijęs su Žemaitijos kultūra. Čia savo laiką klebonavo būsimo vyskupas Valerijonas Protasevičius (nuo 1533 m.). Tai jis į Lietuvą pakvietė Jėzuitų ordiną kovai su protestantizmu (1569 m.). Kražiuose jėzuitai 1614 m. įsteigė kolegiją, turėjusią didžiulę reikšmę ne tik Žemaitijos, bet ir visos Lietuvos kultūrai. Kražių kolegija buvo viena geriausių mokyklų Lietuvoje. Čia dirbo istorikas Albertas Kojelavičius-Vijūkas, žymus poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus, architektas Tomas Žebrauskas-Žebrys, Žygimantas

Liauksminas, Motiejus Valančius ir kiti.

Kolegija savo gyvavimo metu (1614-1843 m.) į gyvenimą išleido daug garsių žmonių: poetą ir tautosakininką Simoną Stanevičių, Liudviką Adomą Jucevičių, Aleksandrą Fromą-Gužutį, įžymų diplomata Afganistane ir keliautoją, Aleksandro Humboldto palydovą Joną Vitkevičių iš Pašiausės dvaro, istoriką Igną Bušinskį, Joną ir Antaną Juškas, Praną Zahorskį, dailininką Joną Zenkevičių, Dionyzą Pošką ir kt.

1689 m. Kražiuose buvo pastatyta didžiulė bažnyčia su 12 altorių, kurių didžiajame buvęs Leonardo da Vinčio tapytas Šv. Mergelės Marijos dangun ėmimo paveikslas. 1549-1563 m. Kražių parapijos klebonas buvo Petras Roizijus, vienas iš Lietuvos Antrojo Statuto redaktorių. Kražių altarijoje dirbo kunigas Mikalojus Daukša. Tai stambiausia lietuvių raštijos figūra Renesanso epochoje. Jo parašytoji „Postilės“ (1599 m.) prakalba – pats „gražiausias himnas gimtajai kalbai“ (Just. Marcinkevičius, Dienoraštis be datų, V., 1981).

Kražių kolegijoje vyravo kovos dvasia prieš carinę priespaudą ir tironiją. 1823 m. čia įsikūrė „Juodųjų brolių“ slaptoji draugija. Jai priklausė Jonas Vitkevičius, Kipras Jančiauskas, Aloyzas Pesliokas, Viktoras Ivaškevičius, Mykolas Suchockis, Feliksas Zelenevičius.

XIX a. pabaigoje per visą Europą nuskambėjo 1893 metų lapkričio 22 d. kruvinieji įvykiai Kražiuose, vadinami skerdynių vardu. Kražių kovotojai parodė visai Europai, kaip reikia kovoti dėl savo teisių. Apie Kražių skerdynes daug buvo rašoma Prancūzijos, Italijos, Anglijos, Vokietijos spaudoje.

Laisvės kovų dvasia neišblėso ir vėliau. Sovietų okupacijos metais Kražių apylinkėse veikė keturi Lietuvos partizanų būriai, priklausę Žemaičių apygardai, kurios vadas buvo Vladas Montvydas-Žemaitis.

Dr. Povilas Vitkevičius, nobleman of Bialina coat of arms

Kražiai: 750 years of history
A n n o t a t i o n

Historical sources mentioned Kražiai already in 1253, when king Mindaugas gave Kražiai and other lands to the Order of Livo-

Poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus

nia. Later on, Kražiai was frequently mentioned in the reports of German scouts – “Wegeberichte”.

In the 16th century Kražiai became the capital of Samogitia. The town had 3 monasteries and 4 churches with 14 priests. Kražiai housed the elder of Samogitia as well as mini-parliaments (seimeliai) of noblemen. Duke Radvila Juodasis (Radvila the Black) built a stone castle there, protected by 1000 horsemen.

Kražiai became a renowned cultural center when Lithuania's Great Hetman Jonas Karolis Chodkevičius, famous for his victories in battles against Swedes and Turks, founded the famous Kražiai College that was in no way inferior to the old Vilnius University. The teachers working at the College were scientists widely known all over Europe: Zigmantas Liauksminas, Petras Roizijus, a historian Albertas Kojelavičius-Vijūkas, and a famous poet Motiejus Kazimieras Sarbievijus. In 1623 the Pope crowned the latter, like a renowned Italian poet Tarquato Tasso, with a laurel garland. Sarbievijus's fourth book was illustrated by the famous Paul Rubens.

Many enlightened people studied at the college, including Simonas Stanevičius, Liudvikas Jucevičius, the famous traveler and ethnographer of Asian nations Jonas Vitkevičius, brothers Juškos, Dionyzas Poška, etc. Kražiai became especially well-known after November 22, 1893, when the inhabitants of the town put a valiant resistance to the Czar's Cossacks, defending Kražiai church from closing down. Thos resulted in a real slaughter of civil population.

žemaičių bajorai – Kražių bažnyčios gynėjai (1893 m.)

Nuo Kražių kruvino grindinio
Pakelki mus,
Iš peršautos maldaknygės
Melskis už mus.

Kazys Bradūnas

Kražiai – tai vienas iš Žemaitijos miestelių, kuris daug kartų minimas Lietuvos istorijoje. Nuo LDK Vytauto laikų jo apylinkėse gyveno bajorai Rimgailos, kurių ainiai plačiai išsibarstė po Lietuvą ir pasaulį.

Ginant Kražių bažnyčią (1893 09 03 – 11 22), ypač pasižymėjo bajoras Juozas Rimgaila su kitais kražiečiais ir apylinkių gyventojais. Tai tragiškiausios Kražių dienos. Spaudoje rašoma: „Dieną ir naktį 1893.09.03 iki 11.22 dienos Kražių žmonės gynė bažnyčią. Atvykęs Kauno gubernatorius N. Klíngenbergas su policininkais ir žandarais jų neišveikė. Tada buvo iškvieštas iš Varnių Dono kazokų 111-asis pulkas. Kazokai kapojo žmones kardais, smaigstė ietimis, mušė rimbais. Minia buvo išsklaidyta, kiti prigrėdę, įvyti į patvinsią Kražantę. Sugaudyti prie bažnyčios ir namuose buvo skaudžiai išplakti ir sukišti į kalėjimus. Tokia trumpa Kražių skerdynių istorija. Tai mūsų istorijos kraujo dėmės, kaip Rainiai, Pravieniškės, Klepočiai, Červenė...“

Bajoras Juozas Rimgaila, Kražių įvykių aktyvus dalyvis, buvo nuplaktas 50 rimbų, kazokų sužeistas į galvą ir nuteistas ištremti į Tobolsko sritį. Po malonės prašymo carui trėmimo bausmė buvo dovanota. Apie patirtas kančias Kražių įvykiuose rašytojas Jonas Marcinkevičius romane „Kražių skerdynės“ (V., 1990, 162 psl.) rašo: „Subadyti, sukrūvinti, sukapoti žmonės vis didesniais būriais bėgo, kur akys mato. Šventoriuje beliko smarkieji: Juozas Rimgaila, tebekovojęs su

Kražių bažnyčia

spragilu, Markevičius tesvaidė bastigalius... <...> Stražnikai puolė prie Juozo Rimgailos, užlaužė už nugaros rankas ir permetė ant suolo... Vienas rimbo smūgis, kitas, trečias, dešimtas. Aptemo galvoje... Gavęs 20-tą apalpo. Gydytojas, pačiupinėjęs pulsą, mostelėjo ranka... Juozas Rimgaila buvo surištas su Urbonu dar dviem kaimynais. Jis gulėjo šonu, galvą atmetęs ant šiaudų ir visą žvilgsnį sukaupęs į barzdoto stražniko nugarą“...

Žinių apie tolesnį bajoro Juozo Rimgailos ir jo šeimos likimą išliko mažai. 1894.09.20 Vilniaus teismo rūmų nutarime rašoma, jog Juozui Rimgailai 1893.09.03 buvo suėję 30 metų. Taigi jis yra gimęs 1863 m. Gimimo vieta dokumente nėra pažymėta. Nežinomas jo tėvo vardas. Tačiau remiantis bajorų Rimgailų giminės geneologija, rašyta lenkų kalba, ir turint galvoje, jog Kražių bažnyčios gynėjui Juozui Rimgailai 1893 m. buvo 30 metų, tai jo tėvo Juozo (vardai sutampa) Rimgailos gimimo data yra 1818. Toks įrašas yra ir paminėtoje geneologijoje.

Taigi remiantis paminėtais dokumentais Kražių bažnyčios gynėjas yra gimęs 1863 m.

Juozas Rimgaila, Juozo sūnus, palaidotas Karklėnų kapinėse, Kelmės rajone. Tačiau nėra žinoma tiksli mirties data. Reikia manyti, kad mirė vokiečių okupacijos ar pirmaisiais pokario metais.

Žinoma, jog buvo du kartus vedęs. Pirmoji žmona Marijona Zapytė-Rimgailienė gana anksti mirė. Antroji žmona Kazimiera Bielskytė-Rimgailienė mirė 1947 metais. Juozas Rimgaila užaugino tris dukteris – Veroniką, Juzefą, Sofiją, sūnus – Julijoną, Benediktą, Joną, Kajetoną. Visi yra jau mirę. Pasak jo artimųjų, bajorui Juozui Rimgailai už Kražių bažnyčios gynimą Romos popiežius buvo atsiuntęs padėkos raštą. Tačiau šis raštas pokario metais dingo. Tokios yra žinios apie bajorą Kražių bažnyčios gynėją Juozą Rimgailą.

gyvenimo tikslas – tobulėti

Lidija Gomolickaitė-Grudzinskaitė

Visame pasaulyje daugybė moterų dirba ir sėkmingai siekia karjeros įvairiose gyvenimo srityse. Viena iš jų – Kaune gyvenanti aristokratiškos kilmės bajoraitė – atlikėja ir pedagogė, tikros fleitos fanatikė, stebinanti savo nepaprastu gyvybingumu ir didelėmis ambicijomis, savo intensyvia atlikėjiška ir pedagogine veikla, įliejanti ugnies į gana apsnūdusį Laikinosios sostinės kultūrinį gyvenimą. Tai Lietuvos bajorams ir Kauno muzikinei visuomenei gerai žinoma Lidija Gomolickaitė-Grudzinskaitė. Ji jau senokai yra Lietuvos karališkosios bajorų sąjungos narė (Gržimalos herbas), žymi J. Naujalio muzikos gimnazijos ir I-osios vaikų muzikos mokyklos fleitos klasės pedagogė, daug koncertuojanti ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Štai kad ir šiemet su dideliu pasisekimu koncertuota dutūkstantinei klausytojų auditorijai Švedijos mieste Goteborge. O kur dar šios energingos pedagogės organizuojamos paskaitos-koncertai, propaguojant ir supažindinti-

nant Kauno filharmonijos klausytojus ar mokinių tėvus su savo pamulto instrumento – fleitos pasauline literatūra. Ne kartą stažuotasi ir dalintasi pedagogine patirtimi Lietuvoje ir užsienyje.

Šios talentingos atlikėjos ir darbščios pedagogės mokiniai, taip pat dažnai koncertuojantys Tėvynėje ir už jos ribų, labai sėkmingai dalyvauja įvairiuose vietiniuose ir tarptautiniuose festivaliuose bei konkursuose, ne kartą pelnydami aukščiausias vietas ar premijas. Šiemet L. Gomolickaitės-Grudzinskaitės mokiniai laimėjo dviejuose tarptautiniuose konkursuose pirmąsias vietas, taip pat dalyvavo Kaune vykusiame J. Pakalnio pučiamųjų instrumentų konkurse.

Be viso to, ši nenuilstanti pedagogė nuo 1999 m. dar vadovauja jos pačios suburtam J. Naujalio muzikos gimnazijos jaunųjų fleitininkų ansamblui „Tutti“ (ital. – visi kartu), su kuriuo dažnai koncertuoja ir pati įvairiuose renginiuose.

Norėdama praturtinti negausią nacionalinę fleitos literatūrą, L. Gomolickaitė-Grudzinskaitė 1998 m. parengė ir išleido natų leidinį bei kasetę – M.K. Čiurlionio fortepijoninių preliudų transkripcijas „Trys preliudai fleitai ir fortepijonui“. Jau yra paruošusi leisti naują pjesių fleitai rinkinį su metodiniais nurodymais.

Nuo mažens būdama užsispyrusi ir ambicinga, darbšti ir ištikima savo pašaukimui (nors Kūrėjas jai tikrai nepašyktėjo įvairių talentų), L. Gomolickaitė-Grudzinskaitė, kaip tikra maksimalistė, niekada nesitenkina tuo, kas jau pasiekta. Ji nenuilstamai tobulina savo profesinį ir pedagoginį meistriškumą, ne tik domėdamasi dabar plačiai propaguojamomis, tačiau gana sunkiai prigyjančiomis Montessori, Valdorfo pe-

dagoginėmis sistemomis, bet ir praktiškai susipažindama su jų metodika šiomis sistemomis besinaudojančiose mokyklose ir darželiuose, kuriuose dirba. Matyt, tai ir įgalino ją sukurti savitą dėstymo metodiką, leidžiančią paruošti puikius fleitininkus. Dauguma jų toliau sėkmingai studijuoja ne tik Lietuvos, bet ir įvairiose užsienio muzikos akademijose. Valdžios atstovai ne kartą pažymėjo šios pedagogės ir atlikėjos pasiekimus garbės raštais ir diplomais. 2002 metais L. Gomolickaitė-Grudzinskaitėi suteikta mokytojo eksperto kvalifikacija.

Tikrai stulbinantis ir uždegantis šios jaunos bajoraitės kūrybinis entuziazmas. Atrodytų, jog jau tikrai nemažai pasiekta, galima būtų sustoti. Bet ne, to dar negana: 2000-aisiais L. Gomolickaitė-Grudzinskaitė, įstojusi į VDU socialinių mokslų fakultetą, 2003 m. jį baigia, įgydama edukologijos magistro laipsnį. Na, o jos bajoriškąjį titulą dar papildė narystė Šv. Kazimiero, Šv. Vaitiekaus (Adalberto) ordinuose. Pastarajame ordine jai suteiktas dar ir Mademoiselle titulas.

Tolesnis L. Gomolickaitės-Grudzinskaitės tobulėjimo etapas – KTU doktorantūros studijos, į kurias ji šiemet sėkmingai įstojo.

Kiekvienam natūraliai kiltų klausimas – iš kur tas vidinės energijos užtaisas? Atsakymas vienas – matyt, tai užprogramuota Lidijos gėnuose, paveldėtuose iš savo garbingų protėvių giminės.

Bendraujant su fleitininke bajoraite Lidija Gomolickaitė-Grudzinskaitė asmeniškai ar klausant jos muzikavimo koncertinėje scenoje, visuomet žavi tiesiog trykštantis Lidijos impulsyvumas ir veržlumas, išraiškinga muzikavimo ekspresija ir temperamentas. Kai Lidija paima fleitą į rankas, ji pa-

sikeičia visa savo esybe, pasinerdama į nuostabių fleitos garsų pasaulį, užburdama visus jos besiklausančius.

Bet sugrįškime prie Lidijos giminės šaknų ir leiskime prabilti jai pačiai. Lidija pasakoja: „Gimiau Kaune, tarnautojų šeimoje. Abu tėvai – inžinieriai projektuotojai. Potraukį muzikai, atrodo, paveldėjau iš tėvo muzikališkos giminės. O ir pats tėvas mėgo namuose triūbą pūsti. Tačiau pasirinkti muzikės kelią pastūmėjo mama, kai, ruošiantis eiti į mokyklą, mane nuvedė laikyti stojamųjų egzaminų iškart į dvi muzikos mokyklas – į tuometinę J. Naujalio muzikos mokyklą ir į 1-ąją vaikų muzikos mokyklą. Ir aš iškrėčiau mamai pokštą – išlaikiau egzaminus į abi mokyklas. Bet teko rinktis, tad likau J. Naujalio muzikos mokykloje ir pradėjau lankyti fortepijono klasę. Lemtingas susitikimas su mokytoju V. Majorovu nulėmė tai, kad perėjau į fleitos klasę. Jis įkalbėjo mane keisti instrumentą, pastebėjęs mano mažas rankas, netinkančias būsimai pianistei, ir labai mažą tuo metu mano ūgį. Nepaisant mano didelių nuogastavimų keičiant instrumentą, fleita tiesiog lipė prilipo prie manęs. Mano mokytojas J. Naujalio muzikos mokykloje buvo Jonas Klebikas, vėliau – Lionginas Čia-

pas, o Lietuvos muzikos akademijoje mokiausi prof. Liudo Survilos fleitos klasėje. Įdomu, kad lemtis vėl mane sugrąžino į šias dvi muzikos mokyklas, tik jau mokytojo pareigoms“.

Toliau L. Gomolickaitė-Grudzinskaitė grįžta prie savo giminės istorijos: „Dažnai galvoju apie savo prosenelių gyvenimą, jų didelius nuopelnus. Provizorius Vladas Grudzinskas buvo Gedimino III laipsnio ordininkas. Labai įdomi mano mamos, taip pat bajorės, giminės istorija. Pasirodo, mano proprosenelė Joana Grudzinska ištėkėjo už Rusijos caru turėjusio tapti kilmingos šeimos atstovo. Tačiau caru jis netapo būtent dėl vedybų su mano proprosenele. Tai nuostabi ir pamokanti meilės istorija.

Savo žymiais proseneliais didžiuojuosi, norėčiau būti panaši į juos, būti naudinga Tėvynei. Ir manau, kad mano koncertinė, lektorinė veikla, pedagoginis darbas ir yra garbingų mano protėvių darbų tąsa, mano gyvenimo prasmė. Išvykusi į užsienį, labai ilgiuosi Lietuvos, ir man atrodo, kad viskas, kas svarbiausia, vyksta čia, Tėvynėje. Neslepiu, kad esu bajoraitė, bet tuo ir nesipuikuoju. Ne tituluose glūdi žmogaus esmė. Svarbu, kad žmogus būtų kultūringas ir atkakliai siektų savo tikslo.“

Nemanau, kad bajoraitės L. Gomolickaitės-Grudzinskaitės tikslas – atsidurti dėmesio centre bet kokia kaina. Juk populiarumas tampa ne tik privilegija, bet ir savotiška našta. Kai viena žurnalistė Lidijos paklausė apie jos gyvenimo tikslą, ji trumpai ir tvirtai atsakė: „Tobulėti!“. Tai ir yra atsakymas į jos pačios dažnai keliamą klausimą: „Kam aš gimiau?“. O kai buvo paprašyta trumpai apibūdinti fleitos atsiradimo istoriją, Lidija susimąstė ir nepaprastai gražiai ir taikliai atsakė, jog fleitos (senosios piemens švilpynės iš Arkadijos legendų) paskirtis yra labai dvasinga – šlovinti Dievą, kaip yra pasakyta Dovydo psalmėse.

Taigi fleitininkė bajorė Lidija Gomolickaitė-Grudzinskaitė gyvena savo unikalų gyvenimą, visa širdimi yra panirusi į nuostabų muzikos pasaulį. Palinkėsime jai ir toliau tobulinti savo įvairiapusių talentus ir ugdyti savo mokinių sielose grožio ir taurumo jausmus. Juk ir didysis mąstytojas Aristotelis teigė, kad muzika turi didžiulės įtakos žmogaus dorovei, kad ji suartina tuos, kurie klausosi jos, kurie kartu dainuoja ir groja, padeda pakilti virš kasdieninės buities į aukštesnį – dvasinį pasaulį.

Kauno krašto įvaizdžio visuomenėje skyriaus bajorės Irena Baltrušienė, Elena Šakalienė

Sugrįžimas mintimis į praeitį

2003 metų pavasarį Kauno tautinės kultūros centras kvietė moksleivius dalyvauti konkurse, kurio tikslas pakviesti miesto moksleivius prisiminti savo praeitį, savo giminę, pasiūlytos temos: giminės medis, seniausia šeimos albumo fotografija, giminės legenda, giminės herbas. Šiame renginyje dalyvavo ir LBKS Kauno apskrities bajorų draugijos įvaizdžio visuomenėje skyrius.

Kiekvienas žmogus turėtų su meile ir pagarba prisiminti savo protėvius. Mūsų jaunimas buvo kviečiamas domėtis savo tautos praeitimi. Bajorai,

turėdami savo genealogijos medžius, turi galimybę daugiau sužinoti apie savo prosenelius. Kauno krašto bajorai, norėdami sudominti moksleivius domėtis savo giminės praeitimi, įsijungė į šio konkurso ruošimą.

2003 m. gegužės mėn. 6 d. Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejuje vyko moksleivių darbų paroda ir geriausių autorių apdovanojimas. Dovanas moksleiviams paruošė Kauno tautinės kultūros centro darbuotojai ir LBKS Kauno skyriaus bajorai.

Baigiamojoje šventėje dalyva-

vo Kauno apskrities bajorai. Renginį kuravo įvaizdžio visuomenėje skyriaus bajorės. Atvyko į šventę LBKS vadė p. Undinė Nasvytytė, kuri tarė moksleiviams pagiriamąjį žodį ir paskaitė savo eilėraščių „Sugrįžimas“.

Tikimės, kad ir toliau Kauno krašto bajorai dalyvaus miesto visuomenės kultūriname gyvenime.

Bajoriškos tematikos kūriniai „VARPUOSE“

„Varpų“ redaktoriai Leonas Peleckis-Kaktavičius ir Silvija Peleckienė

Sukanka 15 metų, kai Šiauliuose gyvenantis rašytojas Leonas Peleckis-Kaktavičius ryžosi atnaujinti šiame mieste vokiečių leista literatūros almanachą „Varpai“. Pradedant šį rimtą darbą, pirmasis „Varpų“ redaktorius, prozininkas Kazys Jankauskas ne tik davė sutikimą pratęsti solidžiojo leidinio gyvenimą, bet ir negailėjo patarimų, kurių bene svarbiausias buvo: „Tik nedaryk „Varpų“ parapijinių“.

Naujasis redaktorius tęsė jo pažadą. Kaip ir 1943-1944 metais, „Varpuose“ spausdinama žymiausių rašytojų kūryba, ieškoma jaunų talentingų kūrėjų. Pirmuose atnaujintų „Varpų“ numeriuose nemažai dėmesio skirta išeivijos rašytojams, tarp kurių nemažai pirmųjų almanacho numerių autorių.

Šiometiniai „Varpai“ – tai ir jubiliejinis numeris. „Varpų“ 60-mečio proga jų vyriausiasis redaktorius Leonas Peleckis-Kaktavičius prisimena almanacho genezę, autorius, kurių vardų galėtų pavydėti bet koks leidinys, pasidžiaugia, kad ir šiais laikais „Varpai“ pirmieji išspausdino ne vieną plataus pripažinimo sulaukusį žinomo

meistro kūrinių. „Varpų“ literatūrinės premijos, kuri kasmet įteikiama už geriausius almanache išspausdintus kūrinius, laureatais jau tapo per 20 kūrėjų, tarp jų – Justinas Marcinkevičius, Sigitas Geda, Vytautas Martinkus, Jonas Avyžius, Marcelijus Martinaitis, Viktorija Daujotytė, Donaldas Kajokas, Algimantas Baltakis, Valentinas Sventickas, Leonardas Gutauskas, Kornelijus Platelis, Danielius Mušinskas, Juozas Aputis, Aidas Marčėnas ir kiti.

O mums dvigubai malonu, kad solidaus leidinio šlovę pelniusių „Varpų“ redaktoriai – bajorai. Abu aktyvūs ir bajoriškoje veikloje: Leonas – ilgamentis LBKS senatorius, nuo 1996 metų vadovauja Šiaulių apskrities bajorams, o Silvija – jo pavaduotoja kultūros reikalams.

Kad ir kurį „Varpų“ numerį atsisversi, surasi ir kultūros istorijos tekstų, kūrinių bajoriška tematika. Ir tai suprantama: juk visais laikais dažnas Lietuvos šviesuolis turėjo bajoro vardą.

Net per tris „Varpų“ numerius buvo skelbta Vytauto Veteikio studija „Zubovai“, kurioje pavaizduota ne tik šios garsios, daug Lietuvai davusios giminės istorija, bet aprašyta ir nemažai Žemaitijos bajorų (Aleksandras Moras, Laurynas Ivinskis, kunigaikščiai Oginskiai).

„Varpai-96(10)“ spausdinamuose Valerijos Bielskytės-Anysienės atsiminimuose „Medemrodės dvaras“ daug negirdėtų, išpūdingų istorinių realių, susijusių su Zubovais, Fledžinskiais, Janavičiais, Čepinskiais, Bielskiais.

Viktoro Jenciaus-Butauto „Kęstutaičiai“ („Varpai-98(12)“ pasakoja apie garsiosios giminės pradininką, gilinamasi į Kęstučio-Gedimino genealogiją.

Bene įsimintiniausi Silvijos Pe-

leckienės kultūros istorijos tekstai. Studijoje „Kražių kolegija“ („Varpai-99(13)“) labai daug šviesuolių bajorų vardų, plačiai atskleista didelė kolegijos reikšmė ne tik Žemaitijai, bet ir visai Lietuvai. Dar vienoje jų – „Rašyti „Pono Tado“ antrąją dalį Adomą Mickevičių ragino ir šiaulėniškis Pranciškus Šemeta“ („Varpai-2000(14)“) – bajorų Šemetų dideli darbai ir nuopelnai, daug įdomaus ir apie praeitį, ir apie dabartį. Čia ir informacija apie vieną iš atžalų – žymų dailininką iš JAV Vytautą Osvaldą Virkau, „Varpų“ bendradarbi. O straipsnyje „Baltųjų rožių šviesa“ („Varpai-2001(15)“) pavaizduota bajoraitės Marijos Pečkauskaitės – rašytojos Šatrijos Raganos šviečiamoji ir labdaringa veikla. Nemažiau išpūdingas pasakojimas, skirtas mokslininkui ir rašytojui bajorui Simonui Daukantui („Varpai-2002(16)“).

„Varpai-2003(17)“ nustebino ir Vytauto Martinkaus apsakymu „Pasientinybė“, kuriame bene pirmą kartą šiais laikais į žinomo rašytojo akiratį pateko bajorijos tematika. Įdomu, kad grožiniame kūrinyje yra ir tikrų mums gerai žinomų vardų.

„Varpai“ – leidinys, kuris turėtų būti kiekvieno kultūringo žmogaus bibliotekoje. Kas yra skaitęs nors vieną jų numerį, neabejotinai tam pritars.

„Varpų“ leidėjai plačiai žinomi ir savo originaliomis knygomis. Pavašarį knygynuose pasirodžiusioje naujausioje (jau devintoje) Leono Peleckio-Kaktavičiaus knygoje „Žodžių žmonės“ – daugiau kaip poros dešimčių žinomų kūrėjų gyvenimo, likimo ir kūrybos peripetijos. Čia daug įdomaus apie rašytojus Bernardą Brazdžionį, Žemaitę, Vytautą Alantą, Kazimierą Barėną, Juditą Vaičiūnaitę, Leonardą Gutauską, Justiną Marcinkevičių ir kitus. Vienoje šios

Naujausios Leono Peleckio-Kaktavičiaus knygos viršelis (dailininkas – Rimantas Dichavičius)

knygos studijų „Paskutinis Petronėlės Orintaitės gyvenimo dešimtmetis“ yra ir keletas sakinių bajoriška tematika: „P.

Orintaitei buvo įdomu viskas, kas dėdasi Lietuvoje. (...) Atsikūrus Lietuvos bajorų karališkajai sąjungai, rašė: „Pačiu laiku tas luomas atgyja, tai viltis tautai išbristi iš desperacijos nuopuolio. Juk tai rimto požiūrio į gyvenimą ir visuomenę luomas, kuris gali turėti įtakos visiems. Komunizmas ir alkoholis jau baisiai Lietuvą nualino, jos dvasinį stuburą sužalojo. Tad tikėtina, kad bent bajorai išdrįs tvirtu pasiryžimu kilti į elito aukštumas ir visiems padarys įtakos, duos pavyzdį. Gal tai bus pajėga, išjudinanti iš apatijos ir pakurstanti dar į teigiamų poslinkių linkmę“. Deja, kažkas vis įkyriai perspėjinėjo Lietuvos bajorų vadus, kad, gink Dieve, nelįstų į politiką, o užsiimtų tik kultūrine šviečiamąja veikla. Atviru tekstu bajorai paraginti stoti į politinį kelią, eiti į Seimą tik penktajame savo suvažiavime 2002 metų pavasarį.“

O naujausioje (ketvirtoje) Sil-

vijos Peleckienės knygoje „Vilties durys“ jautriai paliesti gyvenimo ir mirties motyvai. Šis novelių romanas – tarsi tiltas per laiką. Skaudi jo gimimo istorija – knyga atsirado po akistatos su mirtimi, parašyta nepaprastomis sąlygomis, autokatastrofai 9 mėnesiams prikausčius prie lovos.

Šiaulių krašto bajorai Leono ir Silvijos dėka turėjo jau ne vieną galimybę iš arti susipažinti su jų bičiuliais varpininkais – poetu Bernardu Brazdžioniu, dailininkais Adolfu Vaičiūčiu (Australija) ir Vytautu O. Virkau (JAV), skulptoriaumi, Nacionalinės premijos laureatu Arūnu Sakalausku, aktorė Virginija Kochanskyte ir kitais. Drauge džiaugdamiesi tokiu jaukiu kultūriniu židiniu, gražaus jubiliejaus proga, pritariant „Lietuvos bajoro“ skaitytojams, tariame: „Tegu skamba „Varpai“. Nuo jų skambėjimo ir mes tampame dvasiškai turtingesni.“

Dr. Georges Sinclair-Guineau, Švedijos Karalystė

Dėl straipsnio apie Lascarių kilmę

Išties esu sumišęs dėl tos prieš Jo Didenybę Juan Arcadio Lascaris Comnenus nukreiptos kampanijos (Red. past. – „Lietuvos žiniose“ bei internete). Visi tie įtarinėjimai yra nepagrįsti. Akivaizdu, kad tai pavydžių žmonių darbas. Netgi pripažįstant, kad Jo Didenybės šeima turėjo sunkumų Konstantinopolyje prieš 1821 m. ir po to – pietų Europoje, politinės, socialinės ir ekonominės įtakos praradimas praeitame šimtmetyje neduoda pagrindo abejoti Jo Didenybės giminystės linija.

Jei tai būtų tiesa, kaipgi galima būtų paaiškinti tokius faktus:

1. Puikius Jo Didenybės Juan Arcadio Lascaris Comnenus ryšius su Graikijos ir Koptų ortodoksų bažnyčia (Konstantinopolio patriarchatu, Jeruzalės ir visos Palestinos patriarchatu, Aleksandrijos ir viso Egipto patriarchatu, Arkivyskupo atstovybė Atėnuose ir Koptų ortodoksų bažnyčioje).

2. Jo Didenybė globoja nemažai vienuolynų.

3. Jo Didenybė palaiko puikius abipusius ryšius su aukštais Graikijos valstybės pareigūnais, jis visur sutinkamas su

derama pagarba. Nekelia abejonių Graikijos žmonių meilė ir pagarba Jo Didenybei. Nuotraukos ir literatūros šaltiniai kalba patys už save.

4. Jo Didenybė yra Šv. Lazaro ordino Didžiojo Vėrinio kavalierius. Kaip jis galėtų to pasiekti, jei jo titulas nebūtų tikras?

5. Taip pat svarbūs yra jo ryšiai su kilmingomis Europos šeimomis, pvz., Burbonais iš Sevilijos. Kaip tai paaiškinti? Kaip Princas Lascaris galėtų įtikinti tiek daug asmenų ir institucijų?

6. Straipsnyje minimas Ispanijos kilmingasis yra Carlist judėjimo narys, jis pavojingas žmogus. Jo reputacija yra labai abejotina. Jo kova prieš Lascaris šeimą prasidėjo nuo tos dienos, kai Princas Eugenijus atsisakė paremti Carlist judėjimą. Tai gi straipsnis Lietuvos spaudoje išties yra nežinojimo pavyzdys.

Reikia atsižvelgti į tai, kad esama jėgų, kurios nenori, kad Jo Didenybė įsitvirtintų Graikijoje. Šios tautos valdovai buvo paskirti užsienio valdžios, o tai neleidžia graikams išsirinkti savo monarcho. Pačiam karaliui Konstantinui neleidžiama

apsilankyti savo šalyje. Jo Didenybė turi tokias galimybes, kurių neturi kiti. Aišku, lengviausias kelias sutrukdyti jo šlovei yra jį diskredituoti.

Deja, mano drauge, genealoginiai dalykai kartais būna labai komplikuoti, ir visada atsiranda galimybė sukelti abejonių, siekiant apjuodinti kieno nors gerą vardą. Šiuo atveju aš išvelgiu panašumų tarp išžulauš melo, prirašyto apie asmeninį Anglijos Karališkosios šeimos gyvenimą, ir Jo Didenybės atvejo. Tiesą sakant, tokie žmonės siekia išgarsinti savo vardą, juodinami kitus. Iš tiesų, toks elgesys yra labai žemas. Būtent dėl to mums reikia būti labai atsargiems, renkantys pašnekovus.

Kilmingieji visada turi būti atsargūs: tik tie žmonės, kurie savo intelektu ir nuopelnais įrodė esą vertesni už kitus, gali būti priimti į bajorišką sąjungą. Aš primygtinai rekomenduoju laikytis kietos politikos: kokybė visada turi būti aukščiau už kiekybę.

Kelionė į „mažąjį Versalį“

Vilniaus bajorai prie Bauskės pilies griuvėsių (2003 09 06)

Rugsėjo pradžioje VABS vado pavadootojo Donato Balčiausko ir kelionių agentūros „Titano vartai“ suburtas nedidelis LBKS narių būrelis išvyko į savaitgalio kelionę po Rundalę, Bauskę ir Biržų kraštą. Ekskursijos intensyvumas, programos įvairovė ir nuostabūs ekskursijos vadovų p. Teodoros ir p. Gražinos pasakojimai neleidė nuobodžiauti.

Pirmiausia aplankėme Rundalės rūmus – įspūdingiausią baroko šedevrą Latvijoje. Puošnios rezidencijos projektui žy-

mus architektas B.F.Rastrelis idėjų sėmėsi iš Versalio rūmų. Beveik prieš tris šimtus metų pradėti statyti rūmai mena hercogų Johano ir Petro Bironų, vėliau grafo Valerijono ir kunigaikščio Platono Zubovų, galiausiai Šuvalovų dinastijos klestėjimo laikus. Buvome sužavėti baigiamų atkurti rūmų grožiu, aplankėme „prancūziškuosius sodus“ – neatsiejamą baroko epochos rūmų dalį.

Kupinį geros nuotaikos ir patirtų įspūdžių vyko į Bauskę. Vaizdingoje Mūšos ir Nemunėlio upių santakoje aplankėme XV a. Bauskės pilį, menančią ne tik Latvijos, bet ir Lietuvos istoriją.

Paviešėję Latvijoje (Latviją per metus aplanko per 2 milijonus turistų, 35% iš jų – lietuviai!), sugrįžome į šiaurės rytų Lietuvą, rečiausiai pačių lietuvių lankomą kraštą. Gal ir nėra čia tiek ežerų ir kalvų ar smėlėtos jūros pakrantės, tačiau lygumų, kviečių ir ažuolų kraštu jį tikrai galima vadinti. Apžiūrėjome šiam kraštui būdingas karstines įgriuvas, „išmatavome“ Karvės

olos gylį, o Rinkuškių alaus darykloje sužinojome aludarių paslapčių, padegustavome alaus, pagaminto pagal senolių receptus, ir tautinių jausmų pakylėti, netrukus užtraukėme „...tenai Lietuva per amžius buvo...“

Ne vieną nustebino unikali p. Al-donos sodyba Pabiržėje. Likėnų parke pasidžiaugėme gulbino Martyno draugiškumu, paskanavome garsiųjų „Smardonės“ mineralinių šaltinių vandens, kuriuos aprašė žymus mokslininkas Teodoras fon Grot-husas. Ekskursija po Biržus, Radvilų pilį, grafų Tiškevičių Astravo dvarą ir kelias pėsčiomis mediniu tiltu per Širvėnos ežerą, Pabiržės barokinę varpinę, Pasvalio krašto muziejus – tai tolesnė mūsų pažintis su šiaurės Lietuvos istorijos ir architektūros paminklais. Tačiau kelionė nebūtų tokia žavi, jei jos nevainikuotų nuoširdus tarpusavio bendravimas, galimas tik mažoje keliautojų grupėje.

Dėkojame kelionės organizatoriams už nuostabų savaitgalį.

Ieva Kaušiniene

Vasaros kelionė į Radvilų miestą

Gražų birželio rytą trys dešimtys Kauno bajorų iškeliavo į Kėdainius. Senamiestyje prie fontano pasitiko mus svetingi Kėdainių bajorai.

Žavėjomės tvarkingomis, švariomis gatvėmis, sutvarkytais kiemais, žydinčiais balkonais. Pasikvietę talkon Kėdainių istorijos žinovę Audrą Pečiulytę, bajorai parodė mums pačias įdomiausias vietas, muziejus, unikalius pastatus.

Kėdainiai minimi jau 1372 metais. Ypač miestas suklestėjo tapęs Lietuvos didikų Radvilų nuosavybe. Į Kėdainius buvo viliojami amatininkai iš įvairių šalių, atleidžiant juos nuo mokesčių. Čia taikingai sugyveno ir turtino miestą lietuviai, lenkai, vokiečiai, škotai, žydai, rusai. Buvo šešios turgaus aikštės, veikė 6 konfesijų bažnyčios.

Miestiečiai didžiuojasi didinga evangelikų reformatų bažnyčia, kurią pastatė Kristupas ir Jonušas Radvilos. Jos rūsyje restauruoti Vilniaus vaivadų Kristupo Radvilos Perkūno ir Jonušo Radvilos sarkofagai, taip pat jų brolių ir sesers sarkofagai.

Kėdainių krašto muziejuje negalėjome atitraukti akių nuo spalvingo

Kėdainių centro maketo, kurį sukūrė „Saulutės“ vaikų namų auklėtiniai. Vaikai susipažino su Kėdainių istorija ir architektūra, fotografavo pastatus, po to lipdė namelius iš molio, išdegė ir nuspalvino juos.

Muziejuje surinkta turtinga V.Svirskio kryžių kolekcija, unikalus XVII – XVIII a. daiktai, dokumentai. Keli mūsų bajorai atrado net savo protėvių pėdsakus.

Apsilankėme ir 2002 metais restauruotoje Šviesiojoje gimnazijoje, kurios įkūrėjas – Kristupas Radvila. XIX a. pabaigoje gimnazija turėjo 15 tūkstančių tomų biblioteką. Originalus, šiuolaikiškas interjeras su stiklo stogu dengtu vidaus kiemu puikiai dera senosiose erdvėse.

Janinos Monkutės–Marks galerijoje aplankėme įdomią parodą – „Siūlai erdvėje ir nėriniai molyje“. Tai keramikės Nerutės Čiukšienės ir tekstilininkės Zinaidos Irutės Dargienės kūriniai.

Papietavę garsiaame „Vikondos“ pramogų centre, keliavome toliau – į Paberžę. Pakeliui – „beržiniai“ pavadinimai – Šlapaberžė, Kalnaberžė, Berželė... Paberžėje su mumis maloniai pabendravo svetingasis tėvas Stanislovas. Kiek daug

gali padaryti vienas žmogus – unikali bažnyčia, sutvarkyta aplinka, varinių puodų, raktų, medinių detalių papuošimų kolekcijos, pulkai talkininkų, vestuvinių, šiaip lankytojų – ir visiems užtenka vietos, dėmesio, kantrybės.

Bajoro Šilingo dvare įrengtas 1863 metų sukilimo muziejus, kuriame renkama ir saugoma medžiaga apie kunigą ir bajorą sukilimo vadą A.Mackevičių. Muziejus gana skurdus, bet jame dirbančios moterys organizuoja įvairius renginius, minėjimus, koncertus.

Grįždami aplankėme Zabielių dvarą Apytalaukyje, kuris nustebino mus restauruotais švytinčiais fasadais bei skoningai įrengtais, išpuoselėtais gėlynais. Deja, į pastatus negalėjome patekti, nes kol kas čia – psichiatrinė ligoninė. Tačiau jos ligonius žadama artimiausiu metu perkelti kitur.

Supratome, kad Kėdainiai – laimingas miestas, garsėjantis tolerancija ir ne tik senovėje, bet ir dabartiniais laikais sulaukiantis nuostabių žmonių, kurie rūpinasi savo miestu ir įvairiausiais būdais stengiasi jį praturtinti.

PRO MEMORIA

Leonas Narbutas

(1918-04-10 - 2003-10-01)

Palydėjome į Anapilį mūsų visų gerą bičiulį, poetą ir tarsi neetatinį bajorų Sąjungos dvasios tėvą – Leoną. Tai jis trumpa malda pradėdavo visus Senato posėdžius ir eilines vaišes. Jo aplinkoje visada skambėjo juokas ir daina. Visus labai stebino, kad Leonas čia pat, ant stalo servetėlės sukurdamas nuostabias, progai pritaikytas, poezijos eilutes. Daugelis jam pavydėjo nuostabios energijos, jaunuliško eiklumo ir dvasios tyrumo. Ne paslaptis, kad visi norėjo būti bent iš dalies panašūs į Leoną.

Skaudi netektis palietė visus Lietuvos bajorus, netekus šio visada jaunatviško bičiulio, kuris mokėjo paguosti nelaimėje, visada suteikti dvasinę paguodą.

Kilęs iš kilmingos Narbutų giminės, buvo kuklus ir malonus įvairių socialinių sluoksnių žmonėms.

Jo asmeninis gyvenimas buvo glaudžiai susijęs su tragiškomis visos lietuvių tautos datomis, tada pasireikšdavo tikro lietuvio-patrioto darbai ir veikla, net su ginklu rankoje.

Palydėjome į gražias Petrašiūnų kapinaites iškilų senatorių, Trimitų herbo garbės bajorą, poetą Leoną Narbutą ir staiga pasaulis tapo skurdesnis, liūdnesnis, tylesnis...

Tebūnie Tau lengva balto smėlio smiltelė!

Povilas Vitkevičius ir žurnalo redkolegija

Jadvyga Neniškytė-Smetonienė

(1910-09-14 – 2003-11-21)

Gimtinė Tavo Rokiškis – Aukštaitija
Aplink žali miškai, vingiuoja Nemunėlis.
Visų žiedų kvapais ten kvepia pradalgė,
Kalneliuos vėjas žarsto baltą mėlį.

Išvydai saulę Turdvario seklyčioj,
Lakštingalos giesmė alyvose liūliavo.
Kilnių žmonių buvojo Tėvų gryčioj,
Garbus Maironis tavo garbanas pureno.

Nelepino gyvenimas, likimas, -
Nes Tavo akys matė du karus.
Jaunystė, meilė, šviesūs atsiminimai,
Tėveliai valdė du dvarus.

Užgriuvo bolševizmo kruvina banga,
Išplėšė Tavo brolius, Tėvelius, išniekino gimtinę.
Mus vežė į rytus ir pro spygliuotą langą
Su baime žvelgėme į nežinią, į Sibiro kalnynus.

Tu pažinai ir panieką, kančias.
Išbraidžiojai Sajanų gilų sniegą.
Neužmiršai Tu tėviškės skambių dainų,
Sapne matei tik laisvą Lietuvą, pabudusią iš miego.

Nelaukė mūs raudona Lietuva.
Čia viešpatavo KGB galia...
Ir tarp savų, ir svetimų
Ilgai neatradai savų namų.

Pradėjusi devyniasdešimt ketvirtus,
Buvai linksma, su šypsena žiūrėjai į likimo dalį.
Šiandieną išėjai, palikusi vargus ir mus,
Palaiminai visus ir išskridai į Amžinybės kelią.

Ateis ruduo ir vasara karšta,
Įvertinsime Amžinybės supratimą.
Tu liksi amžinai sava, neužmiršta,
Širdy nešiosim brangų Tavo atiminimą.

Artimieji ir žurnalo redkolegija

Rūmų altorēlis (XVIII a. Augsburgas)